

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

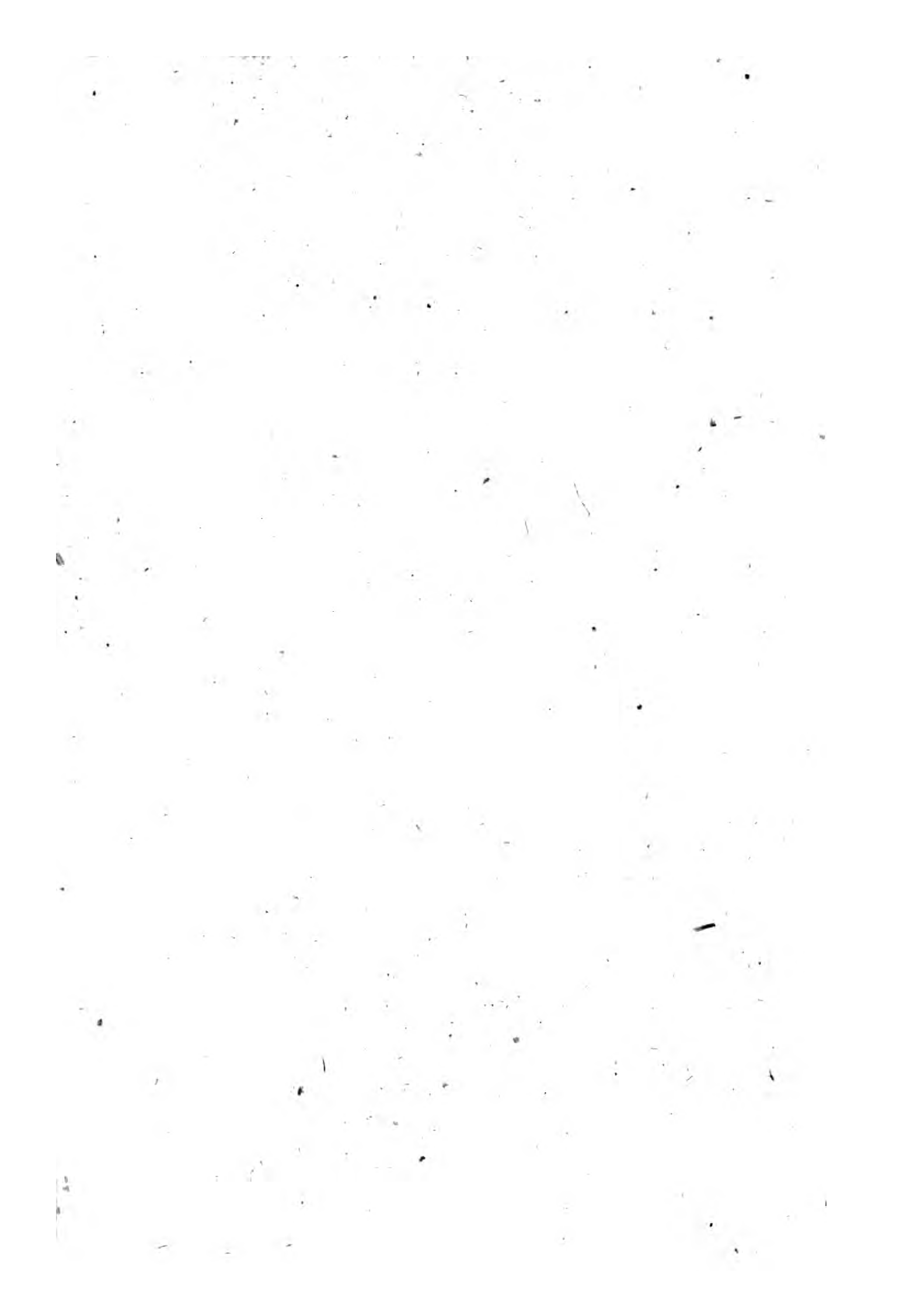
<http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks>

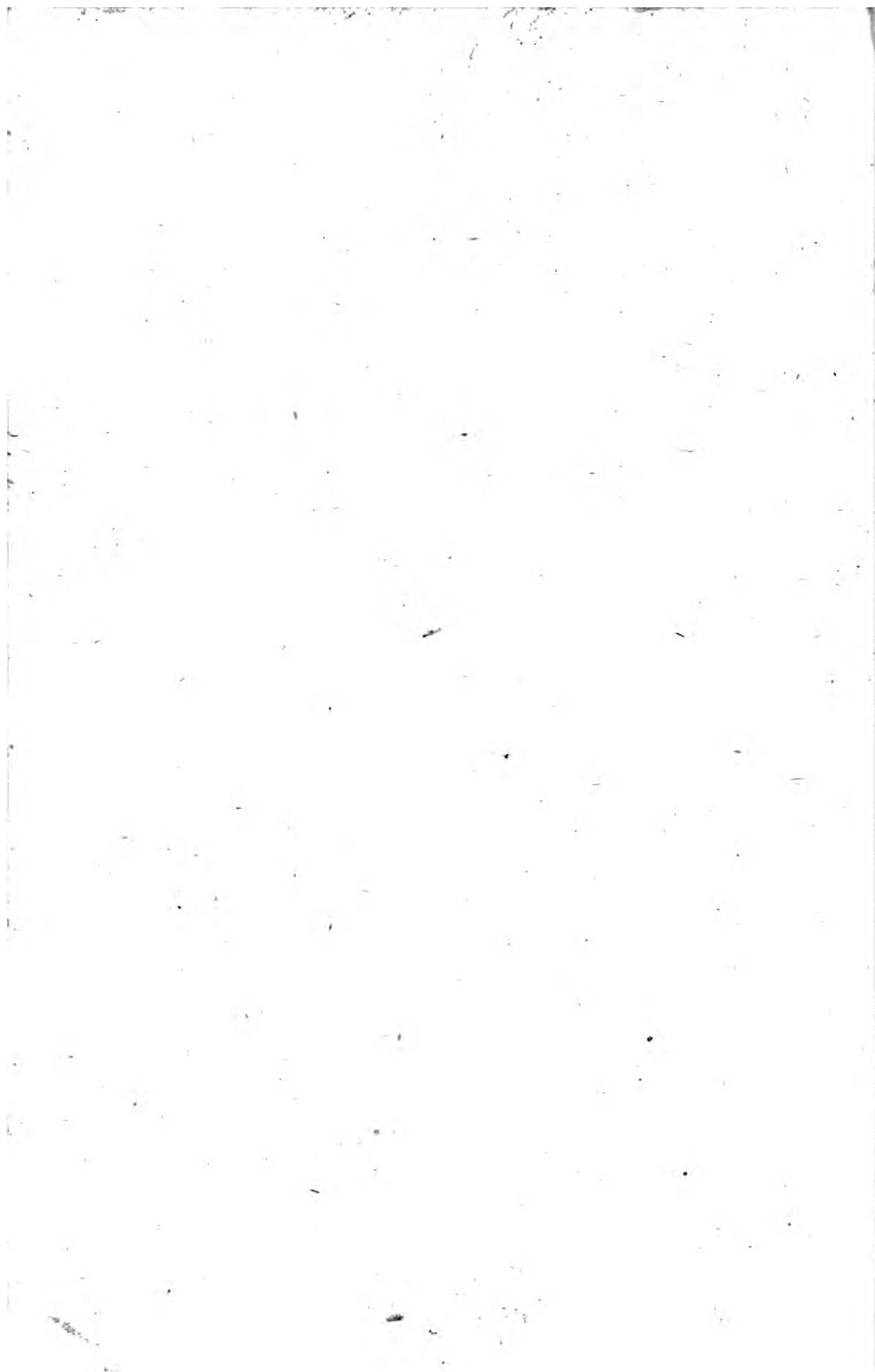

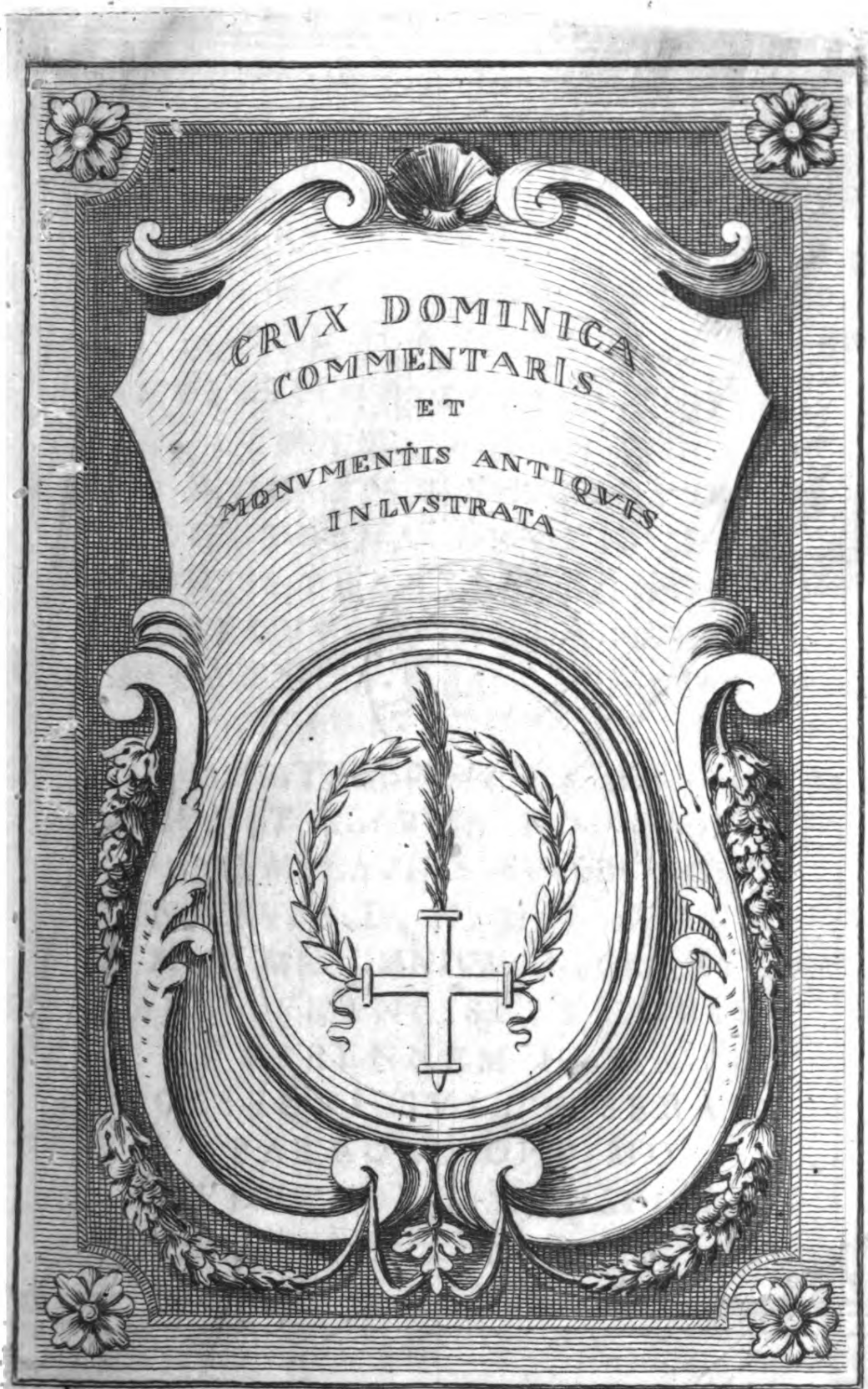
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

8° Σ. 326

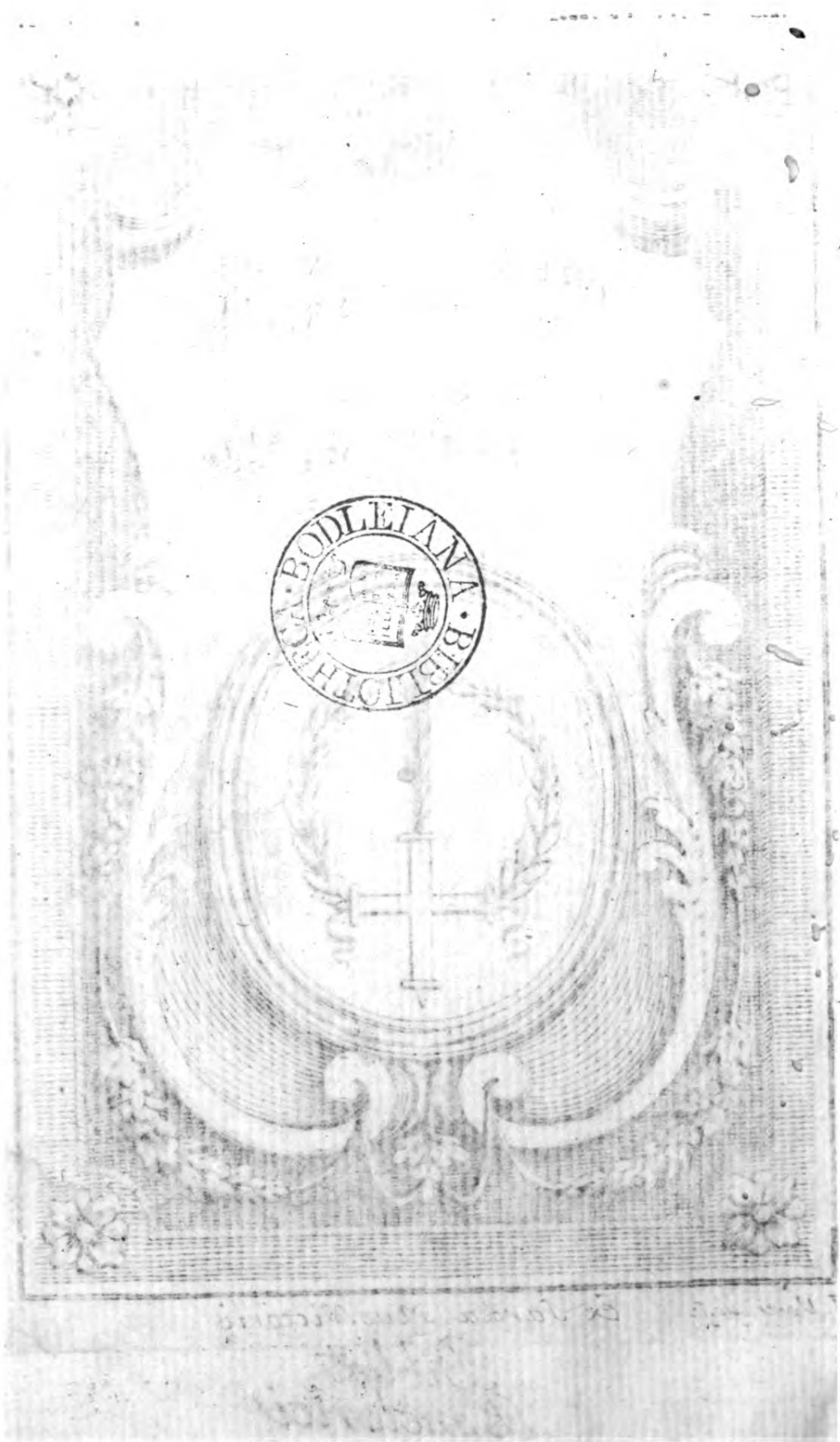

CRUX DOMINICA
COMMENTARIS
ET
MONUMENTIS ANTIQVIS
INLVSTRATA

J. Vercrays, sc. — Ex Sarda Mus. Victorio

Biblioth.
Bonclerici

*A leaf removed, wh. was inserted here.
a mistake*

ALEXANDRO BORGIAE
ARCHIEPISCOPO
ET PRINCIPI
FIRMANORVM
AMPLISSIMO SAPIENTISSIMO
INTEGERRIMO
QVOD MORIBVS EXEMPLIS LABORIBVS
DOCTRINA ERVDITIONE
EDITIS PRAECLARI INGENII
COMPLVRIBVS MONIMENTIS
REPARATO PROPAGATOQVE
DIVINO CVLTV
AVCTA CATHOLICAE ECCLES. GLORIA
FAMA ET CLARITATE NOMINIS SVI
OMNIVM LAVDES SVPERGRESSVS
IN CRVCE D. N. IESV CHRISTI
MAXVME OMNIVM GLORIETVR
ANT. FRANCISCVS GORIVS
PERENNEM HANC
OBSEQVI SVI TESSERAM
PATRONO OPTIMO
OFFERT. DED. CONSECRAT

*Bibliot.
Bonclerici*

SANCTAE FIRMANAE ECCLESIAE
ARCHIPRAESVL ET PRINCEPS
OPTIME AMPLISSIME

RVX DOMINICA quum sit
*Pontificum maximum decus,
atque ornamentum; hanc si-
quidem ab ipso consecrationis
die in pectore gerunt semper,
atque in divinis mysteriis celebrandis so-
lemni ritu venerantur, osculanturque; spe-
rare mihi licet pergratum fore Tibi SA-
PIENTISSIMO ARCHIEPISCOPO & PRINCIPI
FIRMANO Volumen hoc, in quo eiusdem
VIVIFICAE CRVCIS CHRISTI veneranda tro-
paea, Titulus, Inventio, Cultus, Fidei*

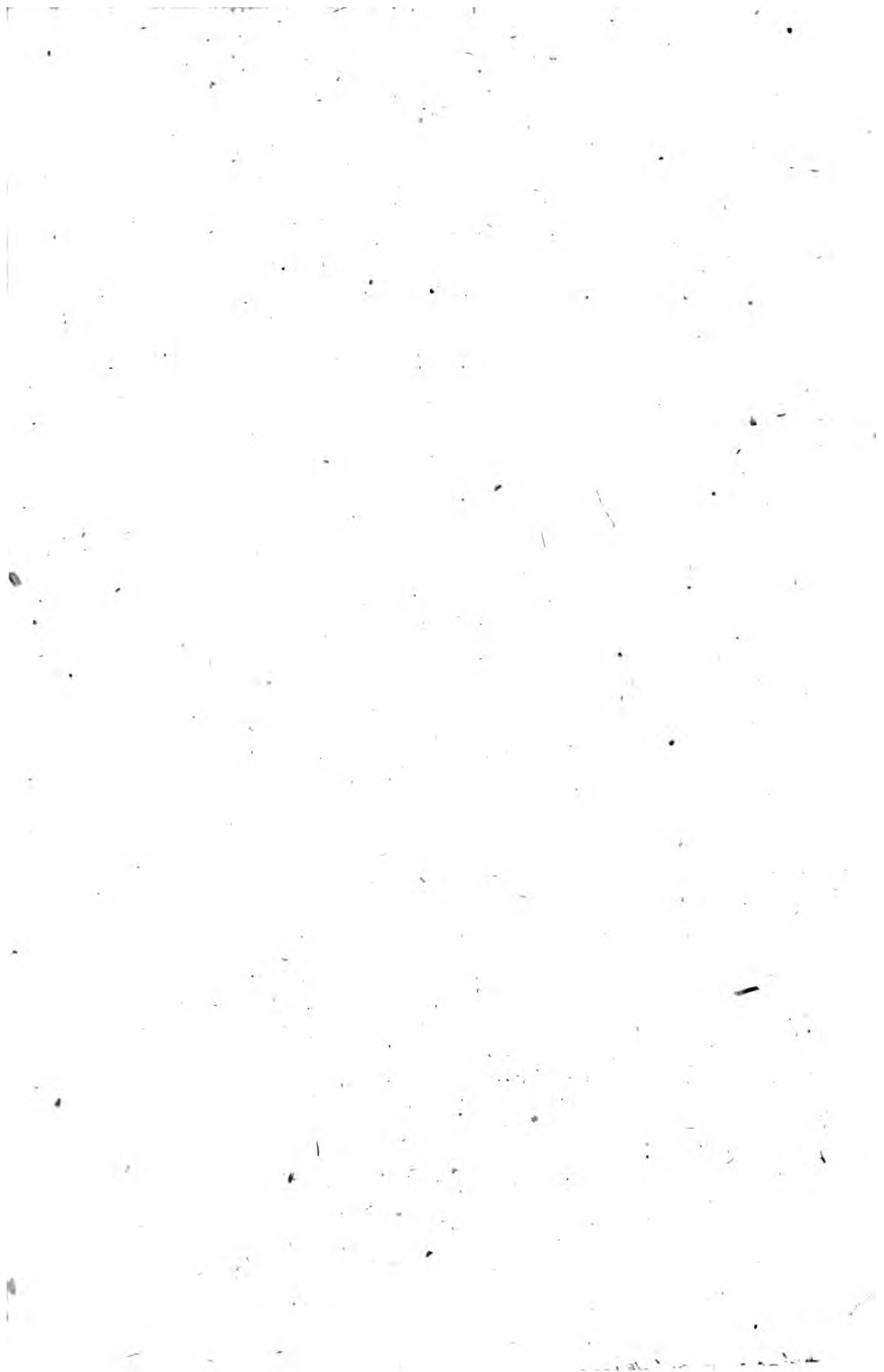
propagatio accurate, ac luculenter expenduntur & declarantur. Quod ad me pertinet, probe intelligo, quam ingens decus mihi adcedat, dum praeclarissimo tuo nomine ornatum in conspectum doctorum hominum mittitur. Talis enim, tantusque es propter innumera fere a Te in honorem Dei, atque ad animarum salutem iam edita ingenii eximia monumenta; ob sacram Velitrensem Historiam, Provincialia & Synodalia Concilia Nucerina, Firmana, Homilias, ac Sanctiones admirabiles, quibus Ecclesiasticae disciplinae Canones, Cleri, populique mores incredibili zelo, prudentia, vigilantia restituisi; ob gesta sanctissimae, semperque colendae memoriae BENEDICTI XIII. PONTIF. O. M. quae aeternitati consignasti; propter eminentem quam possides Iesu Christi doctrinam, ac scientiam; propter dignitates, atque amplissima munera, Apostolicas etiam Tibi a CLEMENTE XI. demandatas sacras lustrationes, legationes, atque administrationes, quibus Catholicae Religionis imperium amplificasti; ob vigilias, ac labores, quos pro honore & gloria Apostolicae Sedis summa cum nominis laude, & populorum fructu invicto animo subiisti; propter pietatem sin-

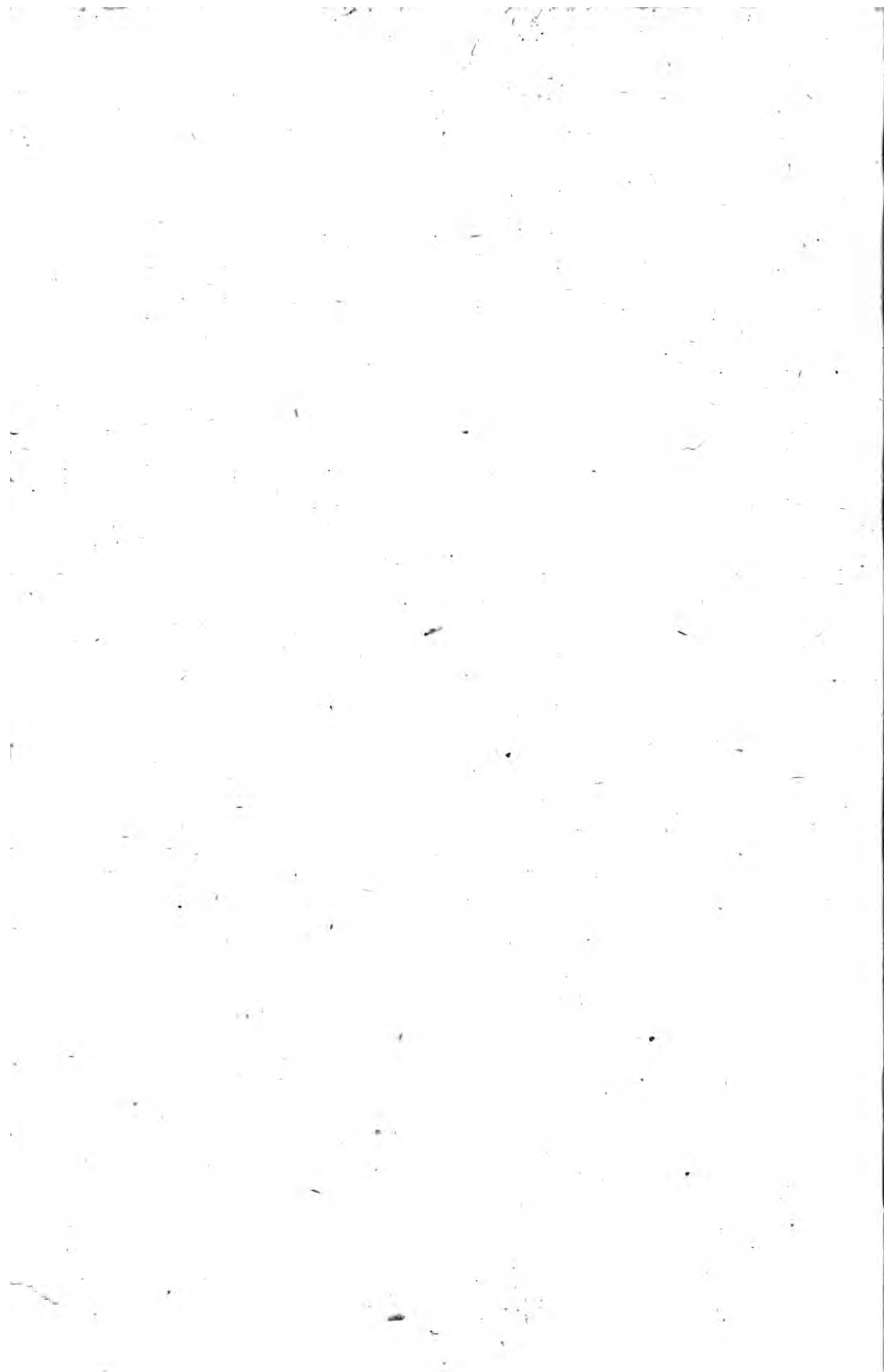
gu-

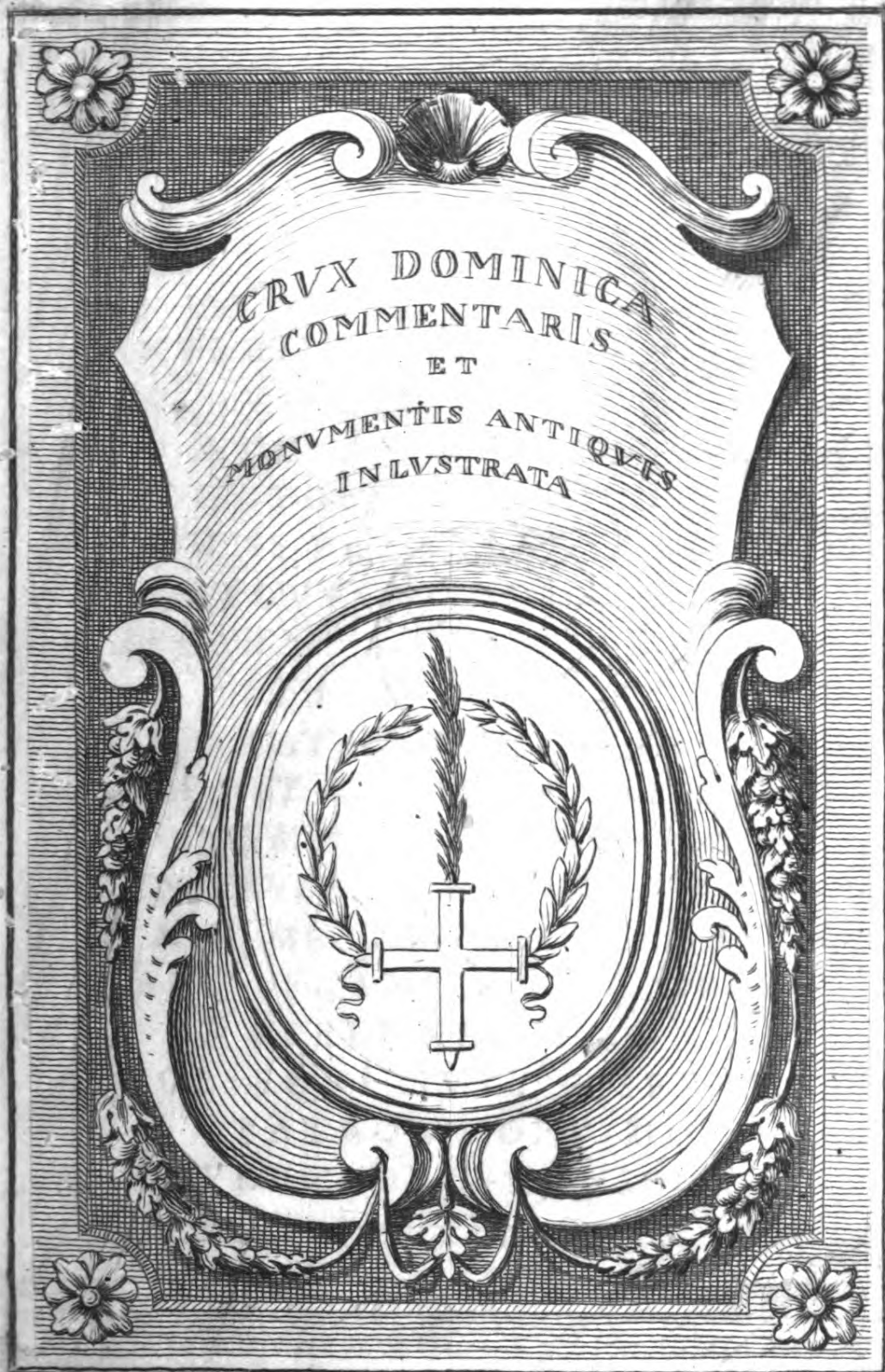
gularem, insignem eruditionem, ac morum sanctitatem, ut actum agere videar, si pluribus nitar celebrare scripta tua, rerumque a Te gestarum magnitudinem, ac maiestatem; quae perspectissima adeo sunt, atque omnium ore ita praedicantur, ut lucem luci, & fulgori fulgorem addere velle dubio procul censerer. Quod vero ausus sim secura ac laeta fronte thronum tuae incredibilis humanitatis, ac benignitatis adire, id, ut ingenue fatear, effecit tuus ex fratre

INLVSTRISSIMVS NEPOS ABBAS STEPHANVS BORGIA, qui eximia instructus omnigenae Eruditionis praesertim Ecclesiasticae copia & adparatu, tam singulari amore, ac tam suavi benevolentia me complectitur, ut hac tenui licet obsequii erga Te mei significatione gratulari Tibi, OPTIME PRINCEPS, voluerim, quod tam inclutum germen penes te habeas, lectissimum Musarum alumnum; qui non solum laudabili ratione & conatu tuarum virtutum vestigiis insistit, verum etiam Te exprimit cumulatissime; atque eum omnino Tibi similem futurum mecum sperant omnes, quum assidue immensa propemodum tuorum exemplorum, ac meritorum luce perfundatur,

8° Σ. 326

J. Verduys, sc. Ex Sarda Mus. Victorio

Biblioth.
Bonclerici

10

*A leaf removed, wh. was inserted here
by mistake*

ALEXANDRO BORGIAE
ARCHIEPISCOPO
ET PRINCIPI
FIRMANORVM
AMPLISSIMO SAPIENTISSIMO
INTEGRIMO
QVOD MORIBVS EXEMPLIS LABORIBVS
DOCTRINA ERVDITONE
EDITIS PRAECLARI INGENII
COMPLVRIBVS MONIMENTIS
REPARATO PROPAGATOQVE
DIVINO CVLTV
AVCTA CATHOLICAE ECCLES. GLORIA
FAMA ET CLARITATE NOMINIS SVI
OMNIVM LAVDES SVPERGRESSVS
IN CRVCE D. N. IESV CHRISTI
MAXVME OMNIVM GLORIETVR
ANT. FRANCISCVS GORIVS
PERENNEM HANC
OBSEQVI SVI TESSERAM
PATRONO OPTIMO
OFFERT. DED. CONSECRAT

*Biblioth.
Bonclerici*

*A leaf removed, wh. was inserted here
by mistake*

ALEXANDRO BORGIAE
ARCHIEPISCOPO
ET PRINCIPI
FIRMANORVM
AMPLISSIMO SAPIENTISSIMO
INTEGERRIMO
QVOD MORIBVS EXEMPLIS LABORIBVS
DOCTRINA ERVDITONE
EDITIS PRAECLARI INGENII
COMPLVRIBVS MONIMENTIS
REPARATO PROPAGATOQVE
DIVINO CVLTV
AVCTA CATHOLICAE ECCLES. GLORIA
FAMA ET CLARITATE NOMINIS SVI
OMNIVM LAVDES SVPERGRESSVS
IN CRVCE D. N. IESV CHRISTI
MAXVME OMNIVM GLORIETVR
ANT. FRANCISCVS GORIVS
PERENNEM HANC
OBSEQVI SVI TESSERAM
PATRONO OPTIMO
OFFERT. DED. CONSECRAT

*Biblioth.
Bonclerici*

SANCTAE FIRMANAE ECCLESIAE
ARCHIPRAESVL ET PRINCEPS
OPTIME AMPLISSIME

RVX DOMINICA quum sit
Pontificum maximum decus,
atque ornamentum; hanc si-
quidem ab ipso consecrationis
die in pectore gerunt semper,
atque in divinis mysteriis celebrandis so-
lemni ritu venerantur, osculanturque; spe-
rare mihi licet pergratum fore Tibi SA-
PIENTISSIMO ARCHIEPISCOPO & PRINCIPI
FIRMANO Volumen hoc, in quo eiusdem
VIVIFICAE CRVCIS CHRISTI veneranda tro-
paea, Titulus, Inventio, Cultus, Fidei

propagatio accurate, ac luculenter expen-
duntur & declarantur. Quod ad me per-
tinet, probe intelligo, quam ingens decus
mibi adcedat, dum praeclarissimo tuo no-
mine ornatum in conspectum doctorum ho-
minum mittitur. Talis enim, tantusque
es propter innumera fere a Te in ho-
norem Dei, atque ad animarum salutem
iam edita ingenii eximia monimenta; ob
sacram Velitrensem Historiam, Provincia-
lia & Synodalia Concilia Nucerina, Firma-
na, Homilias, ac Sanctiones admirabiles,
quibus Ecclesiasticae disciplinae Canones,
Cleri, populique mores incredibili zelo,
prudencia, vigilantia restituisti; ob gesta
sanctissimae, semperque colendae memoriae
BENEDICTI XIII. PONTIF. O. M. quae ae-
ternitati consignasti; propter eminentem
quam possides Iesu Christi doctrinam, ac
scientiam; propter dignitates, atque am-
plissima munera, Apostolicas etiam Tibi a
CLEMENTE XI. demandatas sacras lustra-
tiones, legationes, atque administrationes,
quibus Catholicae Religionis imperium ampli-
ficasti; ob vigilias, ac labores, quos pro ho-
nore & gloria Apostolicae Sedis summa cum
nominis laude, & populorum fructu in-
viato animo subiisti; propter pietatem sin-
gu-

gularem, insignem eruditionem, ac morum sanctitatem, ut actum agere videar, si pluribus nitar celebrare scripta tua, rerumque a Te gestarum magnitudinem, ac maiestatem; quae perspectissima adeo sunt, atque omnium ore ita praedicantur, ut lucem luci, & fulgori fulgorem addere velle dubio procul censerer. Quod vero ausus sim secunda ac laeta fronte thronum tuae incredibilis humanitatis, ac benignitatis adire, id, ut ingenue fatear, effecit tuus ex fratre INLVSTRISSIMVS. Nepos ABBAS STEPHANVS BORGIA, qui eximia instructus omnigenae Eruditionis praesertim Ecclesiasticae copia & adparatu, tam singulari amore, ac tam suavi benevolentia me complectitur, ut hac tenui licet obsequii erga Te mei significatione gratulari Tibi, OPTIME PRINCEPS, voluerim, quod tam inclutum germen penes te habeas, lectissimum Musarum alumnus; qui non solum laudabili ratione & conatu tuarum virtutum vestigiis insistit, verum etiam Te exprimit cumulatissime; atque eum omnino Tibi similem futurum mecum sperant omnes, quum adfide immensa propemodum tuorum exemplorum, ac meritorum luce perfundatur,

& litterariam Rempubicam editis monu-
 mentis egregie inlustrare adsidue studeat,
 ac satagat. Eum igitur sanctissimo amici-
 tiae foedere mihi iunctum semper & colam,
 & amabo. Perspectum Tibi est, ARCHIPRAE-
 SVL DOCTISSIME, veteres consuevisse coop-
 tare sibi Patronos, missa ad eos clientelae
 atque etiam honoris & benevolentiae suae
 tessera. Ut igitur tuo glorioso fruar prae-
 sidio, ac patrocinio, accipe hasce eruditas
 lucubrationes, quibus CRUX CHRISTI, splen-
 didior cunctis astris, mundo celebris, ho-
 minibus multum amabilis, Ecclesiae Dei
 ornamentum, Praesulum propugnaculum,
 omnium Orthodoxorum gloria, virga mi-
 rabilium Dei, spes, salus, vita, & re-
 surrectio nostra, luculenter extollitur, atque
 inlustratur: a qua Tibi prospera omnia,
 vitamque longe diutissimam perpetuis eni-
 xis votis supplex efflagito, ac posco.

Vovebam IV. Kal. Febr. A. CIO. IC. CC. LII.

AEQVO HVMANOQVE LECTORI SVO

ANT. FRANCISCVS GORIVS

ALtero SYMBOLARVM mearum volumine in lucem edito, SANCTISSIMAE CRVCIS veneranda mysteria profecutus sum, ac de MITRATO IESV CHRISTI CRVCIFIXI CAPITE, depromptis ex divinis Ecclesiae Dei thesauris non paucis antiquis sacris monumentis luculenter differui. Divinum huiusmodi argumentum in hoc quoque volumine elucidandum censui; quod quidem meum consilium iuvarunt Viri amicissimi, de Litteris, & Antiquitatibus optime meriti, quibus pares gratias referre minime possum: tam praeclara vero eorum in me, & in litterariam Rempublicam merita grato animo ac memoria recolam semperna. Quid enim iucundius, quid Deo gratius, quam laudibus extollere, praeconiis celebrare, lucubrationibus ornare

DO-

DOMINICAM CRUCEM? quae nobis magnum & ineffabile divinae pietatis opus, & thesauros humanitatis & benignitatis Servatoris nostri IESU CHRISTI aperuit; quae maximum est Catholicae Ecclesiae ornamentum, spes Christianorum, pacis firmamentum, hostium victoria, ara reconciliationis nostrae, clavis regni Caelorum; in calamitalibus amabile praesidium, in adversis propugnaculum, Regum & Regnorum gloria ac tutela; pignus aeternae beatitudinis, salus, portus, requies, & vita iustorum; ut qui nunc seminant in lacrymis, fulgente hoc aeternae nostrae Redemptionis vexillo, ac tropaeo, in exultatione tandem metant. De singulis Opusculis nunc primum editis nihil adinet dicere, quum scripta sint exquisita eruditione, accurato ordine, iudicio, ac plurimis rebus notatu dignis referta; quorum mox subiectus Index Dissertationum titulos, & clarissima doctorum Auctorum nomina declarat, quae se, suasque curas egregie commendant, Accipe igitur, CANDIDE LECTOR, haec sacra munuscula, & meis curis utere felix.

INDEX SYMBOLARVM
 QVAE IN HOC VOLVGINE CONTINENTVR

- I. **D**EDICATIO. pag. III. & V.
- II. PRAEFATIO. IX.
- III. DE TITVLO DOMINICAE CRVCIS ARCHETVPO
*Commentarius Dominici Mariae MANNII
 Academici Flor. Etrusci, & Socii Columba-
 rii, praeposito pag. xv. & xvi. Caputum Indice.*
- IV. DE INVENTIONE SANCTAE CRVCIS *Dis-
 sertatio Francisci Antonii ZACHARIAE So-
 ciet. Iesu. Adiecto in fine pag. 65. Caputum
 Indice.* 132.
- V. ANTONII MARIAE LVPI *Societatis Iesu*
 THESES XXVI. HISTORICAE-CHRONOLOGICAE-
 PHILOGICAE *ad Vitam CONSTANTINI MA-
 GNI Imperatoris Augusti.* 133.
- VI. *Ad easdem THESES Adnotationes eiusdem*
Francisci Antonii ZACHARIAE S. I. 149
- VII. *Eiusdem APPENDIX DE LEGIBVS pro Chri-
 stiana Religione a CONSTANTINO M. editis,
 deque novis ab eodem inductis dignitatibus
 & moribus.* 163.
- VIII. *Laurentii A TVRRE Praepositi Congre-
 gat. Oratorii S. Phil. Ner. Vtin. DE DVOBVS
 PSALTERIIS FOROIVLIENSIBVS Dissertatio, in
 qua etiam antiqua Tabula ex ebore sculpta
 explicatur, cuius praecipua Imago Dominus
 noster IESVS CHRISTVS CRVCIFIXVS.* 177.

MONVMENTA SACRA ANTIQVA
ADLATA ET INLVSTRATA
IN HOC VOLVGINE.

- I. **C**RUX *litterata* S. BENEDICTI *apud*
Camaldulenses. pag. 23.
- II. *Titulus sanctae CRVCIS abeneus, deauratus, & encausto pictus* 33.
- III. *Schema Tituli IMAGINIS IESV CHRISTI CRVCIFIXI, quae servatur & colitur Florentiae in Ecclesia Carmelitarum.* 34.
- IV. *Typus salutaris anularis Gemmae veterum Christianorum.* 64.
- V. *CRVX Astrifera, gemmis ornata, ex musivo opere Basilicae Ravennatis S. Apollinaris M.* 176.
- VI. *Tabula eburnea antiqua, in qua anaglypho opere sculptus D. N. IESVS CHRISTVS CRVCIFIXVS, quo vetustum Psalterium Foroiuliense operitur.* 182

DE TITULO
DOMINICAE CRVCIS
ARCHETYP0
COMMENTARIVS
DOMINICI M. MANNI
ACAD. FLOR. ETRVSCI
ET COLVMBARI

PETRO ALOYSIO GALLETIO

R O M A N O

MONACHO CASSINENSI

I N

ABBATIA FLORENTINA

PHILOSOPHIAE AC MATHESIOS

PROFESSORI

DOMINICVS MARIA MANNIVS

AMICO OPTIMO

COMMENTARIVM

DE ARCHETYPIS

SANCTAE CRVCIS TITVLO

D. D. D.

COMMENTARI INDEX CAPITVM

C A P V T I.

T <i>Tituli Sanctae Crucis Origo.</i>	1.
CAP. II <i>An unus, vel plures fuerint supra Crucem Domini nostri Tituli.</i>	4.
CAP. III. <i>Tituli Dominicae Crucis in sacris Evangeliiis mentio.</i>	5.
CAP. IV. <i>Evangelistarum varietatis, in eo quod ad titulum attinet, causae.</i>	6.
CAP. V. <i>De vera, ac recta Tituli forma.</i>	9.
CAP. VI. <i>Tituli materia exquiritur.</i>	11.
CAP. VII. <i>Ligneum fuisse Titulum, atque literis incisus scriptum, probatur.</i>	14.
CAP. VIII. <i>Tituli oblivio.</i>	16.
CAP. IX. <i>Tituli prima inventio.</i>	17.
CAP. X. <i>In Basilica Heleniana, seu Sessoriana conditur.</i>	18.
CAP. XI. <i>Quomodo Crux venerari, & solemniter ubicumque coli incoeperit.</i>	19.
CAP. XII. <i>Tituli in Stationalibus Crucibus observantur.</i>	21.
CAP. XIII. <i>Tituli defectus in Stationalibus Crucibus.</i>	24.
CAP. XIV. <i>Literae Tituli locum in Crucibus usurpantes.</i>	30.
CAP. XV. <i>De formulis vero Titulo aliquantisper similibus.</i>	32.
CAP.	

XVI INDEX CAPITVM

CAP. XVI. De Titulo per Siglas expresse, & contracto.	34.
CAP. XVII. De eodem Titulo contracto, & punctorum defectu indistincto.	36.
CAP. XVIII. Triumphalis Titulus absconditus denuo reperitur.	37.
CAP. XIX. Stephani Infessurae errores confutantur.	39.
CAP. XX. Urbis gaudium, & nova Tituli conlocatio.	41.
CAP. XXI. Calvini calumnia refellitur.	42.
CAP. XXII. Ex literarum forma triumphalis Tituli existentia firmatur.	43.
CAP. XXIII. Literarum forma varias Scriptorum opiniones aversatur.	45.
CAP. XXIV. De voce Graeca ΝΑΖΑΡΕΝΟΣ in Titulo.	47.
CAP. XXV. Ex Tituli verbis coniectura.	49.
CAP. XXVI. Tituli Scriptio a qua nam manu exarata fuerit.	50.
CAP. XXVII. Summus Pontifex spirituali largitione Romae Titulum prosequitur.	51.
CAP. XXVIII. Sumpta occasione, de vero tempore inventionis Tituli disseritur.	53.
CAP. XXIX. Tituli sequenti aevo status.	54.
CAP. XXX. Recentiorum picturarum errores.	56.
CAP. XXXI. De Tabulae, ac litterarum magnitudine.	58.
CAP. XXXII. Quo pacto affixa fuerit Dominicae Cruci Tabula.	59.
CAP. XXXIII. Tituli formula adhibita in aliquibus sacris benedictionibus.	60.
CAP. XXXIV. Commentarii Conclusio.	63.

D E T I T V L O
D O M I N I C A E C R V C I S
A R C H E T Y P O
C O M M E N T A R I V S

C A P V T I.

Tituli Sanctae Crucis origo.

Cripturus de adorabili TITVLO po-
sito supra Caput DOMINI NO-
STRI IESV CHRISTI in Ligno
Crucis suspensi; illud in ipso hu-
iusce lucubrationis limine adnotan-
dum occurrit, haud novum fuisse,
sed ex veteri consuetudine manasse, ut noxiorum
hominum, reorumque causa Titulo inscriberetur;
ut ita notum omnibus esset, eos meritas luere
poenas, iustumque subire supplicium. Constat enim
Titulum, sive supplicii Causam cum apud Graecos,
A tum

tum apud Romanos nefariis, ac scelestis hominibus adponi solitam: quod praecipue liquet ex Suetonio in Caio c. xxxii. *Romae publico epulo seruum ob detractam lectis argenteam laminam, carnicifici confestim tradidit, ut manibus adscissis, atque ante pectus e collo pendentibus, praecedente TITVLO, qui causam poenae indicaret, per coetus epulantium, circumduceretur.* Et in Domitiani gestis Cap. 10. *Patremfamilias, quod Thresem Mirmilloni parem dixerat, canibus obiecit, cum hoc TITVLO „ Impie locutus Parmularius „* Pro multis vero Martialis erit Lib. I. Epigr. 4. ubi delator traducitur per Urbis porticus, cum Titulo, in quo crimen falsae delationis, sycophantiae, & calumniae continebatur:

*Turba gravis paci, placidaeque inimica quieti,
Quae semper miseras sollicitabat opes,
TRADVCTA EST TITVLIS.* —————

Dio Lib. LIV. de servo, quem Dominus agi in Crucem iussit, CVM LITERIS, quae causam mortis aperirent. Laërtius in vita Canis cognominis: *πληγὰς ἔλαβε καὶ ἐγράψας τὰ ὀνόματα τῶν πληζάντων εἰς λεόκομα περὶ νεῖ ἐξημμενός.* Id est: *appensa collo tabella, cui nomina eorum, a quibus pulsatus fuerat, inscripta inerant, sic incedebat.*

II. At insuetum fortasse fuit, ac mysterii plenum in Redemptoris passione Iudicem in Titulo conscribendo ludere, & ludendo, quod revera Christus Dominus erat REX IVDAEORVM, apertum facere, referente Ioanne Cap. 19. v. 21. *Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudaeorum: Noli scribere: Rex Iudaeorum, sed quia ipse dixit: Rex sum*
Iu-

Iudaeorum. Quibus sane verbis alludere videtur titulus Diptychi eburnei Bonarrotiani: EGO SVM IHS NAZARENVS REX IVDEORVM; de quo infra: ni forte dicamus titulum hunc desumptum esse partim ex aliis eiusdem Evangelii verbis (Cap. 18. v. 5.) *Iesum Nazarenum*; partim ex responso: *Ego sum*.

III. Denique tandem luce clarius est, aliis, qui post Christum, pro ipso Christo, Crucem subierunt, aliquando epigraphen impositam fuisse, aliquando non. Si enim Apostolorum Petri, & Andreae vitam, illorumque martyrii Acta evolvamus, nullum titulum Crucibus eorundem fuisse adfixum legemus. In valvis aheneis Ecclesiae S. Pauli extra muros Urbis anno millesimo septuagesimo incisus, Simonis Zelotae crucifixio conspicitur, ubi nulla tituli forma est. Affixum quidem aliorum Martyrum Crucibus legimus, ut Eusebius de Attalo Martyre his verbis loquitur: *Circumactus est per amphitheatrum, tabula ipsum praeunte, in qua Latine scriptum: HIC EST ATTALVS CHRISTIANVS.*

IV. Heic adnotare libet, non tantum titulo litteris exarato, sed ex voce praeconis, maiores nostros solitos fuisse delictum reorum manifestare. Mox hic apud Iudaeos quidem invaluit, quemadmodum Maimonides ait: *Ex Iudaeorum enim ritu praececo tantum hominem ad supplicium ducendum praececebat, clamans „ ille exit occidendus morte illa, „ qua transgressus est transgressione illa, in loco „ illo, tempore illo; & sunt rei testes ille, & „ ille. „ Qui noverit aliquid ad eius innocentiam probandam, veniat, & loquatur pro eo.* Haec Maimonidae verba ex eius Iad-chafaka affert Casaubonus in Exercitat. Anti-Baronianis.

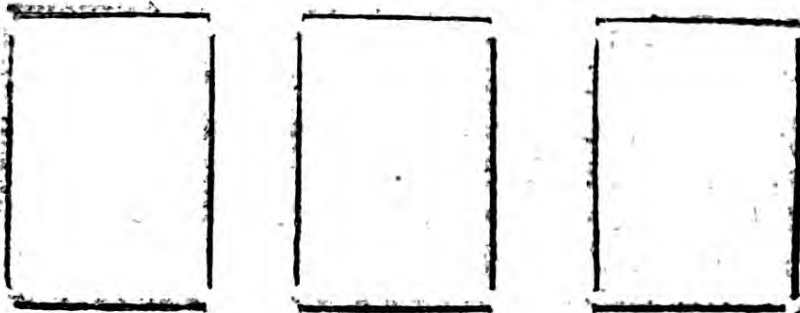
V. Quare Pilatus, qui antea innocentem declaraverat Redemptorem nostrum, publice falsus a nullam causam invenio in homine isto ex his, in quibus eum accusatis; sed neque Herodes. Luc. Cap. 23. v. 14 & 15. sic titulum nostrum posuit in excusationem, ac defensionem detestandae sententiae a se prolatae, ac veluti apologiam iniustitiae suae, tribus linguis ad eas, quae in Iudaea erant, frequentiores Nationes, usus est modo in reorum suppliciis alicubi, ut vidimus, consueto. Praestaret fortasse antiquum Delphinati morem in Gallia inquirere; si verum est, ibi Pilati patriam fuisse, utpote non longe a Sancto Valerio nati: quemadmodum scribit suo aevo communem hominum fuisse opinionem Sixtus Senensis in Bibliothecae Sanctae Lib. II. Lugdunensium usum tetigimus supra, ubi de S. Actalo verba fecimus.

C A P V T II.

*An unus, vel plures fuerint supra
Crucem Domini nostri Tituli.*

NOvam quidem, nec antea auditam opinionem prodere visus est Samuel Reyherus cum nuncupans dissertationem suam, alioquin pereruditam: *De Crucifixi Iesu Titulis*; tum in ea inquires: *Trilinguem illam Inscriptionem tribus diversis tabulis inscriptam fuisse existimo*; ubi hanc subdit delineationem:

Quod

Quod quantum a veritate distet, ex his, quae mox dicemus, constabit.

C A P V T III.

Tituli Dominicae Crucis in sacris Evangeliiis mentio.

I. **D**ivum Matthaeum Apostolum primum omnium Evangelistarum Evangelium suum Hebraice scripsisse, constans Sanctorum Patrum opinio est. Verba eius de titulo Crucis Cap. xxvii. v. 37. haec sunt. HIC EST IESVS REX IVDAEORVM; & ut Graecus Textus ait: ΟΥΤΟΣ ΕΣΤΙΝ ΙΗΣΟΥΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

II. Post Matthaeum Latine scripsit Evangelium Marcus, qui rem sic retulit Cap. xv. v. 26. *Erat titulus causae eius inscriptus: REX IVDAEORVM;* quod Graece legitur; Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

III. Post Marcum memorat Ecclesia Lucam. Ipsius sunt verba Capitis xxiii. v. 38. *Erat autem & superscriptio scripta super eum litteris Graecis, & Latinis, & Hebraicis: HIC EST REX IV-*
A 3
DAEO-

DAEORVM ; In Græco Textu : ΟΥΤΟΣ ΕΣΤΙΝ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ. Ita & Pseudo-Evangelistae. Hac formula usus est Sedulius in Carm. V. mox adferendo.

IV. Sequitur denique Ioannes, inquit : *Scriptis autem & titulum Pilatus, & posuit super Crucem. Erat autem scriptum ;* IESVS NAZARENVS REX IVDÆORVM. ΙΗΣΟΥΣ Ο ΝΑΖΩΡΑΙΟΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ. Cap. xix. v. 19.

C A P V T IV.

Evangelistarum varietatis, in eo, quod ad Titulum attinet, causae.

IN Evangeliorum Codice quodam membranaceo noni, vel decimi saeculi elegantissime exarato, pulchrisque picturis, quantum saeculorum barbaries finebat, exornato, qui apud me exstat, haec verba leguntur pro Matthaei vita adposita, & aliis Codicibus consueta : *Matthaeus ex Iudaea, sicut in ordine primus ponitur, ita Evangelium in Iudaea primus scripsit.* Hinc est, quod Hebraica, seu Syriaca, quae tunc apud Iudaeos in usu erat, illud lingua exarasse, testes luculentissimi sunt Irenaeus, atque Origenes, necnon Papias, qui Apostolorum Discipulus uno omnium ore dicitur; quamquam a Viro doctissimo Ioanne Philippo Baraterio in sua Disquisitione Chronologica de successione Episcoporum Romanorum, non Ioannis Evangelistae, sed alterius Ioannis discipulus credatur.

II. Quoad Matthaei Epigraphen triumphalem attinget, Evangelium eum scripsisse ex Ioannis, vel
Ma-

Mariae, vel Iosephi ab Arimathaea, qui crucifixioni interfuerant, relatione credendum est. Scimus enim illum, ut & reliquos Apostolos, fugisse, uti ex Evangelio eodem habemus: & relicto eo fugerunt. Marcus (ut vitam ex eodem supradicto Codice proferam) evangelistandi, & Petri in baptisimute filius, atque in divino sermone discipulus Sacerdotium . . . . . agens secundum carnem Levita; conversus ad fidem Christi Evangelium in Italia scripsit, ostendens in eo, quid & generi suo deberet, & Christo. Divus Hieronymus vero de Viris illustribus agens: Iuxta, quod Petrum referentem audierat, rogatus Romae a fratribus breve scripsit Evangelium. Papias tandem apud Eusebium Histor. Eccl. cap. xxxix. Marcus, quum Petri interpretis esset, quaecumque memoriter retinuerat, diligenter litteris tradidit, ordinem tamen eorum, quae Christus dixerat, aut fecerat, minime servans. Ipse enim Dominum non audiverat, neque eum sequutus fuerat. Quae de re patet, eum titulum Crucis scripsisse ex illa traditione, quam a Petro acceperat.

III. De Luca supercitus Codex haec habet: Lucas Syrus Antiochensis, arte medicus, discipulus Apostolorum, postea Paulum secutus usque ad confessionem eius, serviens Domino sine crimine; nam neque uxorem umquam habens, neque filios, septuaginta quatuor annorum obiit in Bithynia plenus Spiritu Sancto. Qui cum iam scripta essent Evangelia per Matthaeum quidem in Iudea, per Marcum in Italia, Sancto instigante Spiritu, in Aethiopia partibus hoc scripsit Evangelium. Narrat Hieronymus, veteres tradidisse, Divum Lucam magis Graecas litteras calluisse, quam Hebraeas; & ideo Evangelium Graece scripsisse creditur. Ipse autem (quod ad nos adtinet) in principio sui Evangelii ea

scribere aggressum fuisse ait, quae ab aliis audierat.

IV. Solus Ioannes discipulus stans, adfuit semper Passioni Domini, semper oculis in Crucem, Dominumque intentis, iuxta illud eiusdem Ioannis Cap. 19. v. 35 *Et qui vidit, testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius; & ille scit quia vera dicit.* Hic quidem quae viderat, quae propriis auribus audiverat, scripsit. Scripsit etiam Ioannes, quae ceteri Evangelistae silentio supradictis ex causis praetermiserant; quamquam id fecerit posteaquam Apocalypsin in Pathmos insula exaraverat. De quo antiqua Evangelistarii mei verba haec sunt: *Hic est Iohannes Evangelista unus ex Discipulis Domini, qui virgo electus a Domino est, quem de nuptiis volentem nubere vocavit Dominus. Cui virginittatis in hoc duplex testimonium in Evangelio datur, quod & prae ceteris dilectus a Domino dicitur. Et huic Matrem suam de Cruce commendavit Dominus, ut Virginem Virgo servaret. Denique manifestans in Evangelio quod erat ipse incorruptibilis Verbi opus inchoans solus Verbum carnem factum esse, nec lumen a tenebris comprehensum fuisse testatur: primum signum ponens, quod in nuptiis fecit Dominus, ut ostendens quod erat, ipse legentibus demonstraret. Quod ubi Dominus invitatus deficere nuptiarum vinum debeat, ut & veteribus immutatis, nova omnia quae a Christo instituuntur, appareant. Hoc autem Evangelium scripsit in Asia, posteaquam in Pathmos insula Apocalypsin scripserat. Qua vero lingua an Graeca, vel Hebraica, contentio est inter doctos. Illud certum, quod Ioannes a Graecis appellatur Theologus, sic enim in eorum Liturgia ad diem 25. Septembris: Τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Ἰωάννου Θεολόγου; in Graeco*

corum Menologiis, ac etiam in sacris Lipsanorum Thecis; de quo plura Celeberrimus Ioannes Lamius in Opere de Eruditione Apostolorum pagg. 219. 223. 230.

C A P V T V.

De vera, ac recta Tituli forma.

I. **E**X praemissis facile deducitur, quod inter Titulos ab Evangelistis descriptos, ille verior, & integrior credendus est, qui a Ioanne, unico de visu teste, in Evangelio suo adfertur; idque magis, quod cum eo, quem Stephanus ab Infessura Historiarum sui temporis Scriptor, Romae vidit, ut suo loco dicemus, omnino convenit.

II. Non ideo est quod veritati varietas textuum praeiudicium vel minimum adferat, si bene rem perpendamus; etenim in cuiusvis Evangelistarum verbis essentia tituli, seu dici mavis supplicii praesentia causa expresse inest, nempe formula *Rex Iudaeorum*; per quam Spiritus Sanctus, qui Pilatum ad hanc inscriptionem, ac ne quidem amovendam ac delendam adegerat, significare voluit, quod Chsistus per Crucem suam mox accepturus erat regnum super omnes Iudaeos, scilicet, iuxta nominis Iudaici interpretationem, super omnes confitentur, & colunt. Maxime vero, quia ex ipso genere suo ac progenie ex Regibus, iure ei Iudaeae Regnum competebat: quod observant, ac perspicue testantur Sancti Patres tum Graeci, tum Latini, qui de Genealogia Redemptoris luculentissime disserunt. Verum enimvero haec formula Hebraeis
ni-

nimis odiosa fuit, & quantum in eis fuit, illam mutare satagerunt, clamantes: *Noli scribere Rex Iudaeorum; sed quia ipse dixit, Rex sum Iudaeorum.* Cap. 19. v. 21. per quam ipsi antea Iesum vehementius insultaverant, dicentes: *Ave Rex Iudaeorum.*

III. Ergo scripsit & titulum Pilatus, & posuit super Crucem. Erat autem scriptum IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM &c. & erat scriptum Hebraice, Graece, & Latine. In Sepulchro Gordiani titulus, sive elogium scriptum fuit literis Graecis, Latinis, Persicis, Indicis. Adhibuit autem Pilatus triplex idioma (res non omnino nova) ut titulus a quamplurimis facile legi posset: Latino sermone tum ad servandam maiestatem Romani Imperii; tum quia communior opinio est sententiam a Pilato Latine pronuntiatam esse, quemadmodum Latine ab eo scriptam fuisse perhibent epistolam ad Tiberium de sententia, morte, & resurrectione Domini, ab Eusebio in secundo Historiae Ecclesiasticae memoratam: Hebraice, ob locum, in quo supplicium sumebatur: Graece ob maximam Hellenistarum turbam, quae ad Pascha convenerat. Prudentius in Apoth. adversus Gentes:

*Agnoscat Iudaea legens, & Graecia norit,
Et venerata Deum praecenseat aurea Roma:*

Hac item ratione salutis nostrae Auctor, & Princeps Cruci pro nobis adfixus sanguine suo innocentissimo ob proximitatem sacrorum membrorum consecravit tres illas linguas eruditioni nostrae destinatas, Hebraicam, Graecam, & Latinam; maxime si, ut recentiores Scriptores autumant, Crux cum titulo non erecta, sed in terra, dum Iesus con-

fige-

figeretur, iacuit; unde trilingue ipsi Titulo aptari possit illud elegantissimi Vidæ:

Capitis tibi credita cura _____
Tam cari! _____

Hinc Nicolaus Papa I. Epist. ad Michaëlem Imperatorem in Latinam Linguam insultantem; quæ cum Hebraea, atque Graeca in Titulo Domini a reliquis discreta, insignem principatum tenens omnibus nationibus prædicat Iesum Nazarenum Regem Iudæorum: ita tamen, ut nobilior locus, ac proinde prior ille sit visus, qui Christo vicinior esset. Sed præ omnibus antiquis sacris Scriptoribus, qui venerandum CRVCIS Titulum descripserunt, præcipue memorandus est Coelius Sedulius, Christianus Poëta, qui Carm. Lib. V. v. 196. illum ita expressit:

Scribitur & Titulus: HIC EST REX IVDÆORUM,

*Quo nihil a Deitate vacet: nam caelitus actum
 Hoc Hebraea refert, hoc Graeca, Latinaque lingua:*

Hoc docet una Fides unum ter dicere Regem.

C A P V T VI.

Tituli materia exquiritur.

I. **O**pinio Nicolai Lyrani, seu de Lyra, ad Epigraphen nostram pertinens, perpendenda prorsus videretur, eo quod is erat origine Iudæus, Rab. Samuel Levita dictus, atque inter Hebrai-

braicos Rabbinos prima litterarum fundamenta posuerat; quamquam postea ad Christianam Fidem conversus, Minoritarum habitum in Coenobio Ver-noliensi anno circiter 1292. induisset. Ratus enim ipse est, singulari quidem opinione, causam, seu titulum Iesu Christi in charta fuisse scriptum, at-que eandem chartam Tabulae lignae super Caput Christi appensa adfixam.

II. Sed pace dixerim tanti Scriptoris, Veteres omnes, qui de inventione Tituli una cum Cruce egerunt, chartae nunquam meminerunt, sed li-gni. Adde quod Lyranus pretiosum hoc Passionis Christi monumentum neque videre, neque de eo vel fama, vel auditu quidquam accipere potuit; quum repertum sit anno MCCCXCII. ipse autem ob-ierit, iuxta Guilielmum Cave de Scriptoribus Ec-clesiasticis, anno MCCCXL. die 23. mensis Octobris, vel ut legitur in epitaphio ipsius, quod habetur initio Glossae ordinariae, ultima Octobris eiusdem anni.

III. Chartaceum fuisse titulum nostrum credidit Lyranus, fortasse eo quod eius aevo, mitram, ut aiebant, chartaceam supra reorum caput ponere pluribus in locis in usu erat, in qua item cau-sa supplicii scribebatur. Huiusce consuetudinis pe-nes nationem nostram, afferre possum auctoritatem Matthaei Villanii, qui ad annum 1354. ait: *Per grazia commutò la pena, e colle mitere in capo gli fece dicollare.* In absolute, quae in Codice VV. Bibliothecae Strozianae legitur, ser Petraccoli, ser Parentii ab Ancisa, Francisci Petrarchae pa-tris, qui condemnatus erat *in confiscatione bono-rum &c. ex eo quod dicebatur turbasse pacificum statum Partis Guelphae civitatis Pistorii*; conce-ditur, quod ipse a carceribus duci posset ad Tem-plum

„ plum S. Ioannis Baptistae Florentiae sine *mitera in*
 „ *capite*. Triennio vero post mortem Lyrani, nempe
 anno 1343. in pariete exteriori Turris Potestatis
 Florentiae, Thomae pictoris, cognomento Ioctini,
 penicillo depictus est Dux Athenarum Gualterius,
 patriae nostrae Tyrannus, una cum affeclis, capite
 mitra chartacea circumdato, eaque ad maiorem
 ignominiam solito altiore, in qua scriptum erat,
 Balduccio teste :

Avaro. Traditore. e poi Crudele.
Lussurioso. Iniusto. & Spergiuro;
Giamaì non tenne suo Stato sicuro.

Item Bonaccursus Lapi Ioannis, qui anno 1388. secretiora
 Communis Florentiae consilia inimico revelaverat,
 in pariete exteriori domus Executoris capite item
 mitra circumdato, & causa ipsius scripta, depictus
 est, nempe:

Superbo. Avaro. Traditor. Bugiardo,
Lussurioso. Ingrato, e pien d'inganni
Son Buonaccorso di Lapo Giovanni.

Hinc factum est, opinor, quod a pluribus recentioribus
 Pictoribus chartaceus titulus supra Iesu Christi caput
 expressus sit, posteaquam Lyrani scripta publici iuris
 saeculo decimoquinto ubicumque esse ceperunt. Hi vero,
 qui in Fide deliquerant, mitris capiti impositis publice
 exponebantur, in quibus Daemones nigro colore picti
 erant: cuius poenae, atque ignominiae exstat Florentiae
 penes Tribunal Officii Inquisitionis in pariete expositum
 pictum monumentum. Ad haec usque tempora rei non
 solum mitrati a carnifice & lictoribus ducuntur per
 ur-

urbem; verum etiam crimen, quo cruciantur, in pectore, vel aliquando etiam in tergo, chartaceo titulo maioribus litteris expressum gestant.

C A P V T VII.

Ligneum fuisse Titulum, atque literis incisus scriptum probatur.

I. **I**gnotum patet fuisse Lyrano assertum Nicephori Calixti, qui Lib. VIII. C. 29. ait: *Tres sparsim dissectae Cruces, & Tabula praeterea alba inventa, in qua diversis literis Pilatus Regem Iudaeorum scripserat.* Item illud Sozomeni qui Lib. II. Cap. I. narrat, tres inventas ab Helena fuisse Cruces, & aliud ligniculum separatum, quod tabulae gesserat similitudinem, verbis, & litteris non Hebraicis solum, verum etiam Graecis, & Latinis scriptum: quae verba, & literae non aliud complectebantur, quam Iesum Nazarenum Regem Iudaeorum: quod dubio procul titulus est. Hinc Marcus Hieronymus Vida Christiad. Lib. V. ait:

*Tum supra caput, & nomen, patriamque, necisque
Inscripsere notis variis in stipite causam.*

II. Titulus ergo sive e cedro, vel buxo, sive quercu, vel oliva, aut alio ligno, non chartaceus fuit. Beda in Collectaneis: *Crux Domini de quatuor lignis facta est. Buxus non fuit in Cruce, nisi tabula de illo ligno super frontem Christi fuit, in qua conscripserunt Iudaei titulum.* Guilielmus Durandus hos versus refert:

Sal-

Pes Cedrus est, truncus Cupressus, Oliva supremum;
Palmaque transversum, Christi sunt in Cruce Lignum.

Salmasius de modo usuratum, inquit: *Stultum est imaginari tabellas illas, quae elogia damnatorum habebant* (contra Danielem Heinsum scribere videtur) *sculpi solitas; & longe magis imaginofum putare, eo genere caelaturae, quae anaglypha dicebatur, caelatas fuisse, qua exstantes literae offenderentur. Tabellae erant lignae, dealbatae gypso, vel cerussa, in quibus literae ex encausto, vel atramento scribebantur; Graeco λευκώματα appellant; quas alii σανίδας γυψω διηλειμμένας interpretantur: alii σανίδας simpliciter λελευκωμένας.* Album huiusmodi tabula Latinis dicitur; unde *Album Praetoris*, de quo mentio habetur Pandect. Lib. II. tit. 1. leg. 7. *in album referre*: consuetae locutiones apud Latinos. Omnes tabellae, libelli, tituli in publico proponendi, aut affigendi, ita erant dealbati, & scripti. Titulus noster encausto rubeo tinctus erat, ut alibi ostendemus; quamquam color hodie evanuerit. Tituli etiam librorum minio scribebantur, unde Ovidius:

Nec titulus minio, nec cedro charta notetur.

Clar. Vir Petrus Franciscus Fogginius in Virgilio Mediceo-Laurentiano Codice litteras minio coloratas, tales nunc interdum apparere testatur, ut olim ex nigro atramento fuisse videantur. Sic tituli nostri color sanguineus, triumphalis, & sacer evanuit, vel ob caducam fugientium colorum naturam, vel frequentiore exhibentium contrectationem, vel ex
 in-

infinite adorantium osculis, vel nimia saeculorum
vetustate.

C A P V T V I I I .

Tituli obliuio .

I. **P**Luribus ab hinc saeculis in obliuione stetit
Inscriptionem nostram credibile videtur; eo
praesertim, quod probro priscis Christifidelibus ver-
tebatur Christum Crucifixum colere. *Crucifixum
praedicare, Iudaeis, ut ait 1. Cor. Apostolus, scan-
dalum erat, gentibus stultitia*: donec signum
Crucis de instrumento ignominiae factum fuit ve-
nerabile decus Ecclesiae; donec, inquam Constantini
Imp. oculis Crux Domini splendorem sole clariorem
emittens in aëre apparuit. Hinc Augustus moni-
tus se in hoc Signo victurum, Crucem ad illius si-
militudinem, auro, gemmisque refertam fieri iussit,
qua, ubi praelia cum hostibus committeret, uti pos-
set: indeque Vrbe immanissima tyrannide libera-
ta, Deo Liberatori gratias agens in medio eiusdem
Vrbis supra tropaeum venerabile Crucis signum figi
imperavit. Hinc est quod ad fidem venientes Cru-
cem non opprobrii, sed honoris; non supplicii, sed
Victoriae; non paenae, sed praemii, signum esse in-
telligerent.

CAPUT IX.

Tituli prima inventio.

I. **D**Ivinis inde visionibus Helena Augusta Constantini mater commota, sanctissimae Crucis Lignum apud Hierosolimam quaerere statuit; quod tandem post aliquot annos reperit, ut narant Ruffinus, Socrates, atque Sozomenus, necnon Ambrosius in Concione de obitu Theodosii Imperatoris. Id contigisse putat Baronius anno proximo post Concilium Nicaenum, scilicet 326. quamquam tempus anticipare videntur Critici recentiores. Martyrol. Labeco-Col. ait: *Inventio huius Sanctae Crucis facta fuerat tempore Eusebii Papae, & Confessoris.* Is sedit in Pontificatu ab anno 309. ad 311. Ideo instituit Festum huius Inventionis ab universis Ecclesiis solemniter celebrari.

II. Titulum ligneum una cum Cruce repertum ab Helena Auctores supra citati adfirmant, inter quos Sozomenus, *cum litteris Hebraicis, Graecis, & Latinis.* Hinc scriptum fuit de antiquo ritu Missae: *Missae tribus linguis cantari praecipitur, Hebraica, Graeca, & Latina, sicut & Titulus in passione Domini scriptus fuisse legitur.* Gemm. animae de ant. rit. Miss. l. 1.

Verum Ambrosii verba prope contemporanei haec sunt: *Invenit quia in medio praelatus Titulus erat: Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum. Hinc collecta est series veritatis; Titulo Crux patuit Salvatoris.*

C A P V T X.

*In Basilica Heleniana, seu Sessoriana,
conditur.*

I. **F**erunt Reginam sanctissimae Crucis re-
tae, & ab ipsa tribus partibus divisae, u-
nam partem, cum Titulo eiusdem Crucis, argen-
teis thecis inclusam ad Romanam misisse urbem,
atque in Basilica Sessoriana, seu mavis Heleniana,
vel S. Crucis in Hierusalem, collocari imperasse.

II. Romae in Sacello huius Basilicae, quod S.
Helenae nuncupatur, musivis literis legitur :

HVNC ERGO LOCVM REGINA IPSA MVLTIS CHRIS-
TI ET SANCTORVM RELIQVIIS ORNAVIT . ET
A BEATO SYLVESTRO XIII. KAL. APRILIS CVM
MVLTIPlici PECCATORVM VENIA VISITAN-
TIBVS INDVLTa CONSECRARI OBTINVIT .

Et paullo post :

TITVLVS VERAЕ CRVCIS AB HELENA ROMAM
DELATVS &c. SVpra ARCVM MAIOREM ISTIVS
BASILICAE IN PARVA FENESTRA . PLVMBEA
THECA MVRO LATERITIO CLAVSVS &c.

Verum enimvero haec memoria nonnisi sub finem
saeculi XV. posita est, ut infra adparebit. Reli-
quum Honuphrii Panvinii, atque Ioannis Severa-

ni opinio est, Titulum supra arcam huius Ecclesiae ab Imperatore Valentiniano III. conlocatum fuisse, postquam ipse anno 427. ad Imperium evectus fuit.

III. Qua vero de causa Titulus in arcu maiori Basilicae Sessorianae absconditus sit, in promptu est ex responso Honorati a S. Maria de Corpore D. Marci. *Veneti (inquit) timentes, ne Corpus S. Marci sibi auferretur; ita in sumptuosa recens erecta Basilica eadem sacra pignora collocarunt, ut ubi locorum in ea posita essent, penitus ab aliis ignoraretur.* Praeterquamquod sacrae Reliquiae maioris venerationis causa in altiori loco reponerentur.

C A P V T X I.

*Quomodo Crux venerari, & solemniter
ubicumque coli incoeperit.*

I. **P**ostquam Constantinus M. Imperator Crucis imaginem & publice deferri, & venerari iussit unde lege lata postmodum vetitum est, ne suppliciiis improborum adhiberetur, ut Sextus Aurelius Victor, Augustinus, Cassiodorus, aliique notarunt; hinc lubentissime ipsi Fideles nacti occasionem, eandem Crucem etiam in Litiis, quas nunc processiones, seu supplicationes appellamus, tanquam Christianae Religionis vexillum palam deferre coeperunt. Quumque Litiis ante celebrationem indicerentur, ut populus ad statutam diem, statutumque locum conveniret, ipse populi actus standi, sive permanendi in designato loco, statio appellatus fuit, a militum statione ducta metaphora;

Fidelium enim coetus militans Ecclesia dicitur; & vita hominum militia super terram hanc vocatur. Quare sicut ipse standi actus, statio denominatus fuit; ipsa etiam Crux, idem stationalis nomen sortita est.

II. Crucem, quae in supplicationibus praecedebat, stationalem appellatam fuisse arguitur, ex pluribus testimoniis, primum Anastasii Bibliothecarii in Vita Leonis III. qui ad Petri folium ascendit anno Redemptionis 795. quum de Carolo Magno referat, eundem in Basilica Salvatoris Domini, seu Constantiniana, Crucem obtulisse cum gemmis: quam Pontifex in Letania praecedere constituit secundum petitionem ipsius piissimi Imperatoris. Quae quum postmodum ob eius pretiositatem a latronibus praedata fuisset, Leo IV. successor alteram non absimilem refecit, ut idem Bibliothecarius in eiusdem Pontificis vita enarrat, inquit: *Crucem ex auro purissimo, & mirae magnitudinis, margaritis, & gemmis hyacinthinis, & prasinis utiliter ornavit, & ad usum pristinum Sanctae Dei Romanae Ecclesiae mirifice decoravit.* Aliam Crucem Carolum Magnum dono dedisse Basilicae S. Petri, auctor est Cornelius Curtius Augustinianus in suo de Clavis Dominicis Tractatu.

III. Usus vero eiusdem in processionibus desumitur ex auctoritate praestantissimi Ioannis Mabillonii, qui in suo Museo Italico Tom. II. Ordinem Romanum sic refert: *Primicerius cum Schola, & Subdiaconi Regionarii, & Acholythi, cum Cruce stationali S. Petri levant inde Crucem cum collecta processionali, cantando usque ad Sanctam Mariam Maiorem.* Narrat hunc ordinem Benedictus Vaticanae Ecclesiae Canonicus, qui in principio saeculi XII. floruit. Vbi notandum obiter, quod do-

doctissimus, & Clarissimus Ioannes Lamius in suo Hodoeporico observavit in Codice membranaceo xv. saeculi ex antiquiori ritu, illum, qui Litanias cantabat *Magiscolum* appellari consuevisse. *Magiscola* apud Du-Cangium est Scholae Praefectus, dignitas in Cathedralibus. In Actis Sanctorum T. iv. mensis Iunii legitur: *Obertus Praepositus, & Ogerius Scholasticus, vulgo Magiscola, eiusdem Cathedralis Ecclesiae*. In Regula consueta Toribii Archiep. Limaie Tom. iv. Conc. Hispan. legi potest: *Scholasticus, vulgo Maestre Scuola, huius sanctae Ecclesiae curam habebit, ut Diaconus, & Subdiaconus antequam legant Epistolam, vel Evangelium, illa praevideant coram ipso*. Hinc in sigillo xiv. saeculi Musei Morellii, exprimente Angelum in dextera manu baculum gestantem, cuius summitas ad instar Crucis, *Minus Magisquolus* nominatur.

IV. Sed, ut ad propositam argumentum redeam, in Liberiana Basilica, aliam fuisse stationalem Crucem ex Paulo de Angelis in eiusdem Basilicae descriptione colligimus; cuius verba haec sunt Lib. viii. Cap. I. *Crux una magna de ligno cooperata argento, quae portatur per Litanias*.

C A P V T XII.

Tituli in stationalibus Crucibus observantur.

I. **C**Rucium stationalium, utpote antiquissimarum exemplaria delineanda curavit doctissimus Ioannes Ciampinius in veteribus Monumentis, eaque sub oculis posuit. Verum aliquae earum

B ;

rum

rum imaginem Christi Cruci adfixi rationibus ab Arringhio, aliisque adductis, nec habent, nec habere possunt; ideoque tituli formam exhibere nequeunt.

II. Ex iis unam seligo, quae, si non stationalis fuit, illam saltem cum stationalibus eandem redolere antiquitatem, auctor est ipse Ciampinius, qui scribit eam accepisse a rerum antiquarum, & historiae naturalis, & patriae solertissimo indagatore Baccio Ptolomaeo Senatore Florentino, ab anno scilicet 1689. in quo Ptolemaeus Senator electus, ad 1694. in quo diem suam obiit; cuius prototypus adservabatur olim in Sacratio Collegiatae nostrae Ecclesiae S. Martini Gangalandi; & ut fama ferebat, exstiterat in Ecclesia S. Michaelis ad Montem Orlandum, postea eidem Collegiatae unita, quae vulgo *Santa Lucia della Lastra a Signa* nuncupatur. Haec Crux exstat hodie in Museo celeberrimi viri, semperque laudabilis Antonii Francisci Gorii, Florentini S. Ioannis Baptistarii Praepositi. In ea igitur siglis frequentissime saeculo nono usurpatis (ut asserit doctissimus Nummi aerei Musei Victorii explanator, Franciscus nempe Commendator Victorius, pro titulo in utraque parte Graecis verbis incisum est $\bar{\text{I}}\text{C} \cdot \text{XC}$. Porro, de Nomine Iesu Christi ut plurimum per has notas in antiquis nummis, contracto, agit Cangius in Dissertatione de inferioris aevi numismatibus. *Verum saepe etiam apud alios vetustarum rerum illustratores reperitur Nomen Iesu contractum per hasce notas $\bar{\text{I}}\text{C} \cdot \text{XC}$. circa imagines Iesu Christi.* Ita lego apud Ciampinium agentem de musivis operibus aliquando existentibus in apsida, sive Tribuna Vaticanae Basilicae veteris.

III. In alia item adsimili stationali Cruce antiquis-

quissima penes doctrina, & eruditione clariss. Iosephum Mariam Brocchium, quae olim fuisse creditur ad usum Ecclesiae S. Martini ad Montes Mucellanae provinciae, nota duntaxat incisa visitur IHS, lineola superducta, non cruce. Ad ostendendam huiusmodi stationalis vexilli antiquitatem referre libet, quae in Dissertatione de Monogrammate Sanctissimi Nominis Iesu, auctore supralaudato Victorio viro eruditissimo, opportune legitur; nempe Amalarium Episcopum scriptorem ix. saeculi per epistolam petiisse ab Episcopo Iona: *Pater intimat nato, quibus notis inferius figuratis rectius videatur vobis pingi nomen Iesu. IHC. an IHS. Cui ille: sicut X & P (nempe chi, & rho) Graecis litteris, & alia qualicumque Latina convenienti superioribus, scribitur nomen Christi, ita I, & H, addita convenienti Latina, scribitur IHS.*

IV. Non admodum dissimili modo, pro titulo, legitur XPS IHS in Cruce pervetustae thecae, quae reperitur in Primatiali Ecclesia Pisana, in qua adservantur Reliquiae de Mensa, ac de Sepulchro Christi Domini, quam videre est apud Martinium in Theatro Basilicae Pisanae.

V. Nec antiquioribus solummodo saeculis Iesu Nomen Cruci superimpositum. Nota est Crux litterata Sancti Benedicti apud Camaldulenses, aliosque Monachos in usu, cuius initium saltem ex rythmicis versibus, quibus constat, desumi potest.

in

in qua ultra angulares siglas , quae valent *Crux Sancti Patris Benedicti* ; significare aiunt initiales literas : *Crux semper sit mihi lux . Non Draco sit mihi dux . Circumcirca vero . Vade retro Satana . Non suade mihi vana . Sunt mala quae libas . Ipse venena bibas .* Huic ergo Cruci IHS , ut in Cruce stationali Mucellana superimposita visitur .

VI. Crux item aenea , ac literata , stationalis ad instar , oblata iam fuit a Constantino quodam Ecclesiae Monasterii Rosarnensis in Calabria in honorem Deiparae Virginis , quae Roberti dicitur , ut ex ipsius literis , duobus iambis conclusis , depraehendimus . Sed ad quod saeculum pertineat Inscriptio , non ita facile determinari potest , ut ait in Epitome Graecae Palaeographiae Gregorius Placentinus eruditissimus , qui eam retulit eiusdem Operis Cap. 4. Iambi sunt :

CCΘ TH ΠΑΝΑΓΝΩ ΜΗΤΡΙ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΛΟΓΩ

ΠΡΟΧΗΖΕ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟC ΕΙC ΠΛΟΙΩΝ ΛΥCΙΝ

hoc est : Tibi purissimae Matri Dei Verbi obtulit Constantinus in navium solutionem .

C A P V T X I I I .

Tituli defectus in stationalibus Crucibus .

I. **D**ENIQUE ex Crucibus stationalibus illa quoque ad Titulum examinanda sese offert , quae a Cornelio Curtio de Clavis Dominicis profertur ,
Ba-

Basilicae S. Petri, ut supra innui, donata. Eam cum imagine Christi, aliasque similes, aut antiquiores, vel ignorantia artificum picturam, & sculpturam negligentium, vel alia de causa, omni prorsus Titulo carere perspicuum est. An sedulitate primorum baptizatorum? qui quum essent, ut facile percipi potest, aliquoties Iudaei, ludibrio haberent illud *Rex Iudaeorum*; unde *Noli scribere Rex Iudaeorum*. Chrysostomus Hom. 84. in Ioan. *Erat Iudaeis offensus, propterea ignominia hac eos afficere voluit* (scil. Pilatus), Nicolaus Pontifex huius nominis primus in Epistola ad Michaelē Imperatorem, ait: *Quem Titulum multi Iudaeorum corrumpere voluerunt, &c. sed minime potuerunt; scriptum quippe divinitus in Libro Psalmorum fuerat: Ne corrumpas Tituli Inscriptionem*. Quum praeterito saeculo invitis Florentinis Iudaeis imago Redemptoris Cruci adfixi extra Florentinam portam S. Frigidiani depicta fuisset (de qua fuse Balducci, alique) e conspectu agri eorum sepulturae destinati; memini me legisse, non tam sacrosanctum Cadaver, quam Epigraphen superimpositam, eorum agitationi, ac rumori causam dedisse, atque demum eodem agrum reliquisse. In Municipio Principatus Hennebergici Divo Henrico consecrato, qui vulgo *Henrichs* nuncupatur, Samuelis Reyheri patria, scelus olim horrendum commissum esse Samuel ipse testatur: inquit: *Incolae signum Christi Crucifixi sculpendum curarunt. Cur nemo Christianus ob barbariem istorum temporum Inscriptionem Hebraicam adornare posset; ipsi tamen secundum Evangelistas trilinguem desiderant titulum. Vnus ex Municipibus Francofurtum ad Maenum proficiscens, Iudaeum, uti coniciunt, conducit, qui Inscriptionem Hebraeam adponeret. Iudaeus*

daeus optatum virus suum maledictum in semper benedictum Salvatorem nostrum evomendi, nactus occasionem prompte annuit, & mercede accepta, Inscriptionem Hebraicam exhibuit, quam una cum Graeca, & Latina sine ulteriori inquisitione Crucis affigunt. Circa annum huius saeculi (xvii.) triginta avunculus meus magnus D. Samuel Zebnerus S. Th. D. & Gymnasii Schleusingensis Professor, aedem antea dictam visitans, & perlustrans, inter alia in blasphemam istam inscriptionem incidit, cum stupore legit, iustoque zelo actus, tabulam famosam a Signo Crucis removeri iussit &c.

II. Quod autem primi Christianorum Hebraei, non Gentiles ut plurimum fuerunt, adeo verum esse volunt, ut Iudaeorum nomine sive Graeci, sive Latini Scriptores Christianos appellare consueverint. Doctissimus Petrus Franciscus Fogginius de D. Petri Itinere, & Episcopatu agens, scribere non dubitavit: *Apud Ethnicos antiquissimis illis nascentis Ecclesiae temporibus, cum Iudaeis ipsis Christiani facile confundebantur. Exerc. vi. Et nullum fere aliud inter Iudaeos, & Christianos discrimen intercedere existimabant ea tempestate Gentiles, quam quod inter ceteras Iudaeorum sectas intercedebat. Exerc. v. Idipsum confirmat Edictum illud Claudii Caesaris, quo e Romana urbe eieci sunt Iudaei omnes, qui, ut Suetonius scribit, impulsore Chresto assidue tumultuabantur. Orosius vero Hist. lib. vii. pondus adauget. Me magis Suetonius movet, qui ait hoc modo; Claudius Iudaeos impulsore Chresto assidue tumultuantes Roma expulit. Et revera nomen Christianorum non tam cito ubicumque sortitos esse credam; sed circa Neronis tempora, cuius edictum legitur his verbis conceptum. Quisquis Christianum se esse confite-*
tur

*itur, is tanquam generis humani convictus hostis, sine ulteriore sui defensione capite plectitor. Quo crimine sane habiti sunt nocentes Christiani, ut scilicet generis humani hostes, & profanae coniurationis plebs, ut Caecilius apud Minutium Felicem ait, appellarentur: eorum enim nova vivendi ratione mores, ipsamque humanam vitam laedi existimabant Gentiles; quapropter dicebantur ἀδικοῦν τῶ βίῳ, ut apud Clementem Alexandrinum. Tertullianus quoque ait, naturam ipsam Christiana superstitione conquestos fuisse violari, unde in aliquibus monumentis: SVPERSTITIONE CHRISTIANORVM VBIQVE DELETA. Christianorum multi ab iis etiam artibus se abstinerunt, a quibus superstitio aliqua resultaret. Vide de sacris Imaginibus Iosephi Frovae Vercellensis Dissertationem doctissimam nuper impressam. Quid plura? etiam sub eodem Imperatore aliquando non Christianorum nomine, sed Superstitiosorum appellati sunt; unde in ruinis Pagi Marquesiae in Lusitania, seu *Maravesar*, hanc exstasse inscriptionem, auctor est Ianus Gruterus; si tamen genuina a viris doctis habetur.*

NERONI . CL . CAIS
 AVG . PONT . MAX
 OB . PROVINC . LATRONIB
 ET . HIS . QUI . NOVAM
 GENERI HVM . SVPER
 STITION . INCVL CAB
 PVRGATAM

Dede-

Dederunt Adolphus Occo, Ioseph Iustus Scaliger, Paullus Bauldinus, & nuperrime doctissimo Commentario exposuit Io: Ernestus Imman. Walchius, qui eius genuinitatem propugnauit.

III. In Tituli ergo defectu morem primorum Baptizatorum, qui vel nomine Iudaei dicebantur, vel re fuerant, multos sequutos esse antiquioris aevi caelatores, vel pictores adparet; etenim his artibus ex priscis Christianis pauci, vel nemo se applicuit, ne, ut penes Tertuilianum habemus, idololatria contaminarentur.

IV. Plurimae sunt imagines vetustissimae Salvatoris Cruci adfixi sine Titulo; inter quas vetustissima est illa argentea in Sacratio Basilicae S. Petri Romae asservata, quam Carolus Magnus a Leone III. Summo Pontifice coronatus eidem Basilicae dono dedit. Talis est ea, quam ferunt apud Florentiam in Templo Divi Miniatis ad Montem Sancto Ioanni Gualberti anno salutis 1003. caput inclinasse; ubi nullae aliae literae visuntur, quam LVX. in nimbo, eaeque recentiores. Similis perantiqua pictura apud supralaudatum Gorium, quae olim in Templo divae Reparatae huius Civitatis exstabat. Talis imago aerea in Hierotheca in formam arculae paenes eundem: talis in Diptycho circa saeculum xiv. picto apud me. Ioannes Baptista Casalius de veteribus Christianorum ritibus Cap. II. Cruces affert sine Titulo, quarum una ex metallo adducta fuit ex orientali Civitate Aleppii iamdiu eruta ex antiquissimo Christianorum Templo. Romae item sine Titulo Iesus Christus Cruci adfixus musivo opere in Basilica S. Clementis sine aliquo Titulo observare est. Sequioris aevi Imagines, quae Florentiae exstant, quarum una in Monasterio D. Barnabae, altera in peristylio D.

An-

Marci ad Praedicatorum, quas ferunt a B. Ioanne Angelico depictas: ipse enim obiit anno 1455. antequam Romae reperiretur Titulus archetypus an. xxxvii. Ex priscis tamen aliquot monumentis adparet, Graecos Crucis Titulum non praetermisisse, adeoque diligentiores fuisse.

Quo autem consilio Titulum omitti consueverit apud veteres, aliorum sit iudicium. Solummodo scimus, crucem Latronum, qui cum Christo adfixi fuere, tunc temporis titulo caruisse, atque propter triumphalem Titulum Crucem salutariferam Domini nostri, Helenae temporibus agnitam fuisse, ut ait Chrysostomus Homil. 84. in Ioannem, atque Ambrosius in funere Theodosii, his de Helena verbis: *Quaerit ergo medium lignum; sed poterat fieri, ut patibula inter se ruina confunderet, casus mutaret, & inverteret. Redit ad Evangelii lectionem; invenit quia in medio patibulo praelatus Titulus erat IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM. Hinc collecta est series veritatis, Titulo Crux patuit salutaris.*

VI. Caeterum Regni Abissinorum stemma Christus est Cruci adfixus, at sine titulo. E contra in Cruce, quam Hierusalem nuncupamus, cum duobus lignis transversis, minorem eorum significari autumo tituli nostri tabellam literis carentem. Non dissimili modo Crux Hungariae Regni stemma.

C A P V T XIII.

*Litterae Tituli locum in Crucibus
usurpantes.*

I. **Q**uid sit de characteribus pictis in zona Imaginis Salvatoris Pisciae adservatae, de quibus varia, & inconsistentanea affert Puccinellius pag. 344. quem vide, si lubet, in Historia Pisciensis; plures sunt, qui de Imagine Crucifixi in Civitate Lucensi cultui, & adorationi exposita verba faciunt; praesertim Angelus Roccha, ubi de particula SS. Crucis disserit. Quod ad eius antiquitatem attinet, ferunt eam ex Luna antiquissima Etruriae Vrbe Lucam, anno 782. adlatam fuisse. Constat eam praeseferre loco Tituli A. Ω. De harum litterarum antiquitate, & usu consulendus est prae ceteris Ioannes Ciampinius in Veterum monumentorum Parte secunda, ubi eas in sepulcris primorum Christianorum expressas ostendit; nec non in arcu Ecclesiae S. Mariae Urbis sub pedibus Salvatoris; eo quod ipsum Deum significant, ut in Apocalypsi, cap. I, vers. 8. innuitur: *Ego sum A, & Ω, principium, & finis dicit Dominus Deus, qui est; & cap. xxii. v. 13. Ego sum A, & Ω, primus, & novissimus.*

II. Id etiam innuere videtur Auctor Clarissimus Animadversionum ad Severae Martyris Epithaphium inquiring: *Quantumvis enim eruditus quidam Scriptor putaverit, non consuevisse ante ab Ario nefariam haeresim appingi Christi monogrammati vocales, A, Ω ad eius divinitatem significandam; tamen facile potest ostendi, etiam ante Constantini*
tem-

*tempora usurpatos fuisse mysticos illos characteres ad ornamentum, ac decus Nominis Christi; quod deinde post Arianum dogma crebrius adpinxerunt suis monumentis Christiani. Et revera in labaro Imperatoris monogramma cum iis literis videbantur. Idipsum dici potest de aliquibus Nummis aliorum Imperatorum. Visuntur item in annulo perantiquo Musei Victorii. Ioannes Dominicus Bertoli Canonicus Aquileiensis, Vir de literaria Republica optime meritus, in Columbaria Florentina Academia Confocius meus, quem honoris causa nomino, in Dissertatione VII. Operis, quod inscribitur *Memorie della Società Colombaria*, sic ait; *Tal costume di accompagnare il monogramma con queste due lettere credesi derivato fin dal tempo degli Apostoli.**

III. Quod autem posteriora tempora spectat perpulcrum exemplar oculis nostris subiicit eadem in Dissertatione ipse Auctor, ut opus mihi non sit vel commemorare usum talium litterarum in nummis Civitatis Senarum, ubi visuntur, utpote minus antiquum, vel primum lapidem in fundamentis Basilicae Pisanae anni 1064. ubi prope Crucem *alpha*, & *omega* cum monogrammate incisi sunt, vel stemma equestris Ordinis Sancti Sepulchri Domini nostri, ubi in Cruce sunt iidem characteres monogramma interponentes.

IV. *Alpha* igitur, & *omega* Epigraphes ad instar spectantur in Cruce pervetustae Lucanae imaginis, ut aiebam, necnon in alia Lucanae illi simillima, quae colitur in Oppido Bargae Florentinae ditiois; ne dicam etiam in plurimis aliis Crucibus medii aevi.

C A P V T X V.

*De formulis vero Titulo aliquantisper
similibus.*

I. **P**Aulus Aringhius in Roma subterranea Cubiculum proferens Coemeterii S. Iulii Papae in via Flaminia, Crucem ostendit cum Romana tantum inscriptione: IESVS REX IVDAEORVM, textum S. Matthaei pure respicientem. Petrus Lambecius ex antiquo Manuscripto Codice Bibliothecae Caesareae picturam vulgavit saec. ix. in qua Crux Titulum habet IHC NAZARENVS REX IVDEORVM, ex Divi Ioannis textu desumptum: Ego ipse picturam xiv. saeculi affabre factam vidi, in qua a ligniculo sustentabatur Tabula, cum his verbis: HIC EST IHS NAZARENVS REX IVDEORVM.

II. Quae fuerint antiquorum Diptycha sacra, & qualis eorum in Ecclesiis usus antequam altarium, ut aiunt, tabulas Fideles adhibere consuevissent, sat, superque ostenditur a Baronio ad annum Christi LVII. Cl. V. Philippus Bonarrotius in calce Observationum suarum ad Vasa Vitrea praeter alia, Diptychum profert eburneum saeculi ix. quod iam fuerat Monasterii Rambonensis in Marchia, postea Bonarrotiani Cimelii ornamentum. In ipso artifex Divi Marci Evangelium sequutus, scripsit REX IVDEORVM.

III. Duobus huc usque relatis exemplis plura addi possent, uti prae ceteris Titulus hic meus aeneus deauratus, & encausto pictus, scilicet.

Addi potest & Tabula argentea ab Iosepho Martino in Theatro Pisanae Basilicae memorata, quae exstat in Monasterio S. Matthaei Pisarum, ubi cer- nitur Christus quatuor clavis Cruci adfixus, cum epigraphae REX IVD̄EORVM. Et revera D. Au- gustinus in Ps. 55. haec habet: *Scriptus est qui- dam titulus in Dominica Passione &c. Haebraice, Graece, & Latine: Rex Iudaeorum.* Et in Psal. 57. *In Titulo, ubi scriptum erat Rex Iudaeorum posito super Crucem &c.*

IV. At pulcherrimum exemplum Tituli aliquan- tum vero similis suppeditat Codex LVI. Plutei I. Imperialis Bibliothecae Laurentianae, continens Evangelia characteribus Syriacis anno salutis 586. exarata: iam Augustissimi CAESARIS Magni Ducis no- stri iussu in lucem, curante V. C. Gorio prolata; quaeque rursus prodibunt, ut ex Catalogo V. C. Bi- bliothecarii Antonii Mariae Biscionii Imperialis Ec- clesiae S. Laurentii Canonici discere poterimus. In eo siquidem Codice picta est in Tab. XXIII. Crucifi- xio Domini nostri; in culmine vero Crucis, Syria- co tantum caractere Titulus est, *Iesum Nazare- num Regem Iudaeorum* referens, quamquam & nomen Longini inibi Graece scriptum legatur. Ibi, dicam obiter, Iesus Christus conspicitur quatuor clavis confixus, & quod minus obvium, veste quadam talari coopertus, qualis idem depictus

ostenditur a Ciampinio de sacris Aedificiis : cuius vestis originem affert Gregorius Turonensis de Gloria Martyrum Lib. I.

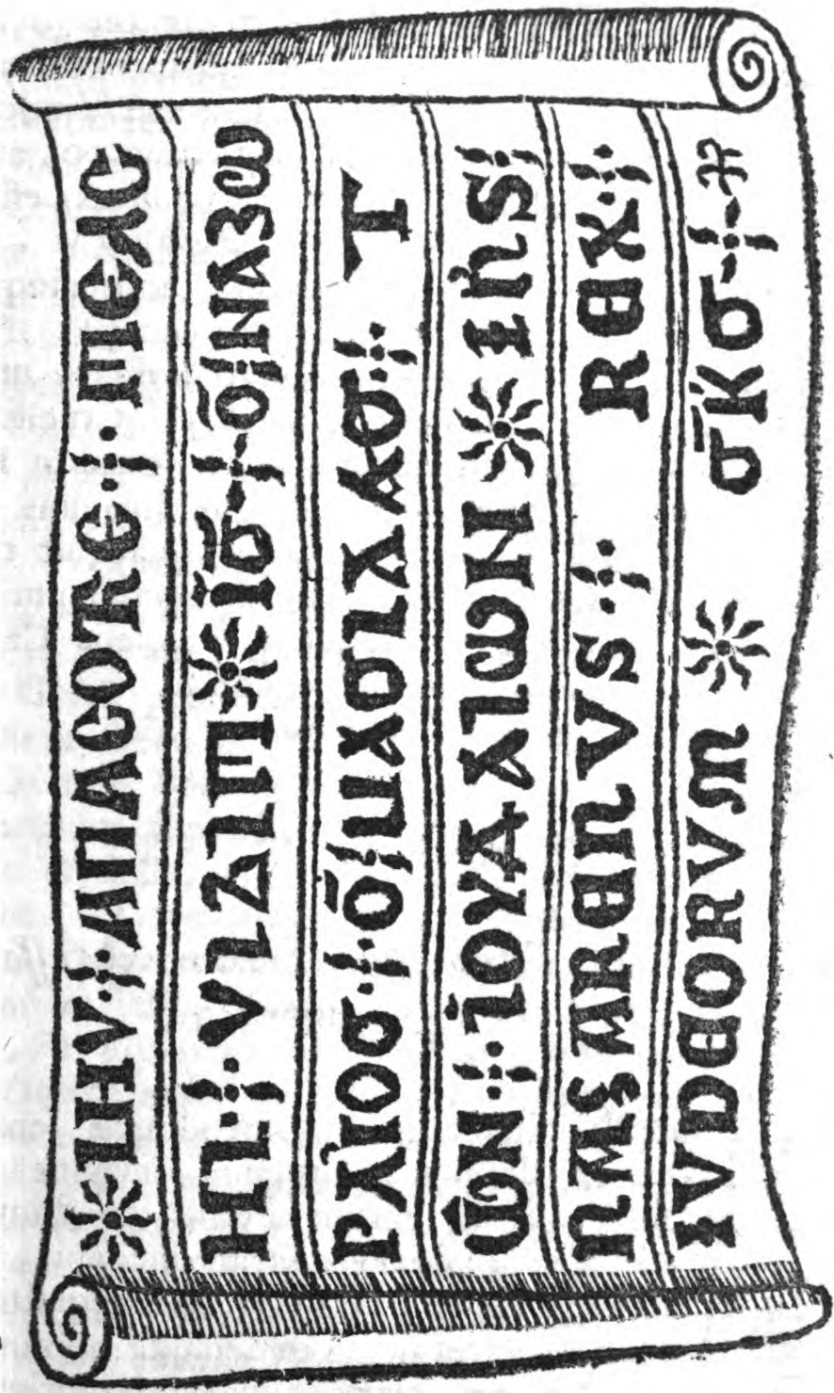
V. Neque hic omittenda videtur Imago Crucifixi, a Petro Lambecio relata; quam existare ait in Augustissimae Bibliothecae Caesareae Vindobonensis pervetusto Codice MS. membranaceo, ante annos 778. exarato, cui Titulus appositus est: IHC. NAZARENVS . REX . IUDEORVM . ubi *y* visitur aliquantulum caudatum, & qualequale in Vergilio Mediceo-Laurentiano occurrit. Apposita item cernitur caractere Longobardico, ut aiunt, formula eadem Imagini Iesu Christi Crucifixi, alias *de' Bianchi*, saeculi decimiquarti, quae in Emporii Praepositura veneratur: denique Imaginis sculptae IESV CHRISTI CRUCIFIXI, quae, ut traditur, S. ANDREAM CORSINIVM Episcopum Faesularum allocuta est, quaeque in Ecclesia Carmelitarum Florentiae adservatur, & colitur. En ipsum schema a me diligenter delineatum.

C A P V T XVI.

*De Titulo per Siglas expresso,
& contracto.*

IN litteris pingendis, sculpendisque sensim, ut barbaries defecit, Crucium imagines elegantiores fieri, & in earum Titulis constanter *Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum* scribi incoepit; sed literis dumtaxat I. N. R. I. Id an loci angustia, an ut mos saeculi servaretur, in quo multa nomina, praesertim propria per solam primam literam exprimere usu

Schema Tituli IMAGINIS IESV CHRISTI CRUCIFIXI, quae servatur & colitur Florentiae in Ecclesia Carmelitarum.

usu venerat, nescio. Illud certum est, iis Siglis Titulum scriptum me vidisse in vetustissimis valvis aeneis Basilicae Pisarum, in quibus Salvator noster Crucis adfixus conspicitur, nec non in Tabella aptata Imagini Iesu pariter Crucis adfixi, quae in Abbatia S. Bartholomaei Faesularum colitur.

II. Hinc ortum est, quod plerique arbitrati sunt, verum Crucis in morte Christi Titulum initialibus tantum literis constasse. Fratres Macri in Hierolexico: *Totius Hebraicae irrisionis in Christum Crucifixum summa, & Titulus erat inscriptus: HIC EST I. N. R. I.* Quemadmodum apud Graecos princeps, vel initiali vocis litera, integra vox designabatur, ut apud Maximum Planudem Aesopus fingitur septem characteres marmoreae Columnae insculptos conspexisse; sic antiquitas harum Latinarum Sigillarum longe vero maior videretur, si non recens instaurata, & completa nosceretur effigies Iesu e Cruce pendentis, ex Nazareth, ut fertur, Pisas circa saeculum X. adducta, & in maiori eiusdem Civitatis Basilica conlocata; de qua luculenter Martinus supradictus differit. In ea siquidem imagine & radii, & titulus opus recentioris aevi visi sunt. Quare auctor eruditissimus, atque Doctissimus Dissertationis de Monogrammate Sanctissimi Nominis Iesu, Romae in lucem superiori anno editae, sic divinatus est: *Sed in triumphali Titulo Capiti Domini nostri Iesu Christi superposito, & Crucis infixio, Nomen sanctum per singulas literas expressum fuisse non dubitamus, ut videlicet omnibus innotesceret, quis ille Rex Crucis per ignominiam, ludibrium, & infamiam defixus existeret: neque enim Hebraice, Graece, & Latine Titulum scribere fuisset opus, quando Regis nomen per syncopen, sive nexum literarum contraxissent. Istud egregie demon-*

straret ille idem Titulus vetustissimus; sed malum, nostroque damno infaustra res est, non integrum adhuc perseverare in Basilica Sessoriana, ubi pars tantummodo eiusdem iusigni veneratione colitur, & multis ab heinc saeculis sedulo custoditur.

C A P V T XVII.

De eodem Titulo contracto, & punctorum defectu indistincto.

I. **Q**uemadmodum suo loco notare poterimus in Sacra Tabula, quam proferemus, defectum inter voces tum punctorum, tum spatii; ita & hic animadvertere oportet, quod artificum negligentiam in multis picturis sculpturisque Siglarum sensus I. N. R. I. immutatus defectu punctorum in unicam vocem INRI, quae nihil significare videtur; quod frequentissimum esse in priscorum Graecorum, Latinorumque lapidibus manifeste constat. Ea potissimum de causâ Heracliti scripta a quolibet neglecta olim atque contempta protulit Aristoteles Rhetor. lib. 3. cap. 5. quod nempe omni distinctionum genere destituta, tum legentium oculos defatigarent, tum ipsiusmet auctoris sententiam perturbarent; eaque pariter de causa multum ab eruditis disputatum est pro restitutione nonnullorum Scriptorum; unde merito Diomedes Lib. 2. cap. 4. docet lectioni posituras accedere, vel distinctiones oportere.

II. Idipsum, sed non sine aliqua notabili significatione, evenisse putarunt nonnulli in quibusdam acrosticis, qui sub Sibyllae Erythraeae nomine circum-

cumferebantur, quorum primae litterae ad significandum; *Ἰησὺς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτὴρ*, simul unitae sine punctis, constituebant *ἰχθῦς*, idest *piscis*: quam vocem ita efformatam, minime Graeci praefertim respuerunt, cum optime agnoscerent Christianos omnes hoc ipso vocabulo perbelle exprimi, quandoquidem Tertullianus Lib. de Baptism. eos ita appellat.

C A P V T X V I I I.

*Triumphalis Titulus absconditus
denuo reperitur.*

I. **I**N picturis, aut sculpturis verum Crucis trilinguem Titulum imitari a saeculis vetustioribus usque adhuc non est datum, abscondito per multa saecula exemplo, cuius nunc inventionis Historiam in Sessoriana Basilica ex Cl. Ioanne Ciampinio referre oportet. Sic enim in Synopsi Historica de Sacris Aedificiis cap. 3. *Vivebat tunc bonae memoriae Petrus Gundisalvus de Mendoza Presbyter Cardinalis Tituli eiusdem Ecclesiae (S. Crucis in Hierusalem) qui cum illam vetustate iam fatiscentem videret, ut in primaeum splendorem restitueret, eiusdem muros nova, & tenui calce obduxit, & dealbavit; nec non interrasile laquearium picturis, aureisque exornavit lineis. Dum autem haec a fabris murariis peragerentur, in summitate maioris arcus, sive triumphalis disiecto cuiusdam parvae fenestrae muro. ibidem Sacrosanctae Crucis Titulus repertus fuit. Tota facti series a Stephano Insejura, quem penes me in meo librorum MSS. Cimelio asservo, rerum sui temporis*

poris diligenti Scriptore, rudi quidem stylo enarratur.

II. Henricus Spondanus, ac Iacobus Bosius Infessurae Civi Romano adiiciunt Laelium Petronium, & Paulum de Magistris, tanquam una cum Infessura, Romani Chronici, seu Ephemeridis Scriptores. Ceterum Infessurae Codex manuscriptus anno 1670. exstabat in Bibliotheca Fulvii Archangeli Balneoregiensis, ut Bosius testatur. Exstat nunc & Florentiae in Bibliotheca publ. Magliabechiana. Demum paucis ab hinc annis publici iuris factus est a Georgio Ekardo, etsi multis lacunis, & erroribus scattens, teste eruditissimo Viro Rodolphino Venuto Patricio Cortonensi in Numismatibus praestantioribus Romanorum Pontificum.

III. Sed ad narrationem veniamus. *Die prima mensis Februarii anno 1492. venerunt nova de partibus Africanis, dictumque fuit qualiter Rex Hispaniae habuerit victoriam de Granata, ipsamque cepit, & dominatus est; & eam fuisse captam pactis omnibus, & foederibus. Nam iamdiu ante oppresserat eam; quibus autem pactioibus, non bene scitur apud nos. Eadem die miraculum in Vrbe fuit. Nam cum D. Petrus Gundisalvus de Mendoza, ut dicitur, sua impensa faceret incrustare, & dealbare Ecclesiam praedictam, quando operarii tetigerunt summitatem arcus, existentis in medio Ecclesiae juxta tectum, ubi adhuc sunt duae parvae columnae, senserunt ibi certum vacuum; cumque aperuissent, invenerunt unam parvam fenestram, in qua erat una capsula plumbea duorum palmorum bene clausa, & super eam erat lapis quidam quadrangularis marmoreus, ubi erant sculptae istae literae, videlicet: Hic est Titulus verae Crucis. In qua capsula reperta fuit quaedam Tabula parva longitudinis unius palmi, quae ab uno latere erat comesa, & vetustate corrosa, ibique erant ca-*

vatae, & deinde colore rubeo tinctae infra scriptae literae, sive verba: HIESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM; sed illud Iudaeorum, non erat perfectum, quia illud RVM non nisi ad R inclusive remanserat, & illud VM ceciderat, ut dixi; quia erat Tabula ab ea parte corrosa, & vetustate deficit: & primus versus erat hoc scriptum literis Latinis; secundus vero literis Graecis, & tertius literis Haebraicis.

IV. Placet & Laelii Petronii in veteri Ephemeride verba hic referre. Kalendis Februarii anni 1492. instaurante hoc templum Gundisalvo Mendoza Cardinali S. Crucis,prehenderunt operarii in summitate altioris testudinis armariolum, continens plumbeam arculam bene clausam, supra quam iacebat saxum quadratum, in quo sculpta legebantur haec verba: Hic est Titulus verae Crucis. In arcula, quae erat bipalmaris, includebatur Tabella habens longitudinis palmum cum dimidio, quae referebat sculpta, & colore rubro tincta haec verba: IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM.

C A P V T XIX.

Stephani Infessurae errores confutantur.

I. **S**ED quid mirum, neminem in picturis, caelaturisque verum Titulum imitasse, quum Stephanum Infessuram, qui eum vidit, & descripsit, valde errasse comprehendimus, dum scribit. *Primus versus erat hoc scriptum literis Latinis; secundus literis Graecis, & tertius literis Haebraicis.* Ecquis non videt Ἰησοῦν πρῶτον, & quod cum ipse indicet primum versum Latinum vidisse, secundum Grae-

cum, tertium Haebraicum, sursum deorsum Tabellam conspexisse? & eo magis, quod ordo iste non concordat cum verbis Ioannis diligentissimi, certissimique, ut diximus, Scriptoris, & testis; verum nec cum his Lucae: *Erat autem & superscriptio scripta super eum cum literis Graecis, & Latinis, & Haebraicis.*

II. Clarius etiam sphalma Infessurae evincitur ex eo quod non observavit characteres inverso ordine, nempe a dextera ad sinistram esse scriptos Haebreorum more, quemadmodum constantissime conspicitur in veri Tituli exemplaribus aere insculptis annis 1582. 1610. 1647. 1670. & 1734. quorum ultimum incidi curavit doctissimus Antonius Maria Lupius Societatis Iesu Sacerdos, amicorum meorum dum vivebat suavissimus, qui id inseruit in sua Dissertatione in Severae Martyris Epitaphium Tabula XVIII. pag. 150. Altitudine aequat Romani pedis unc. viii. latitudine vero fere xiii. accurate aereae Tabulae ita incisum.

NAZARENCE

NAZARENARE

Huic epigraphen hanc subiecit: *Imago TRIVMPHALIS TITVLI Vivificae Crucis D. N. IESV CHRISTI, prout hodie, consumptis reliquis, conspicitur Romae in Basilica Sessoriana, ex antiqua Imagine aeri insculpta anno MDLXXXII.*

Hanc

Hanc buxeis typis imitandam, & incidendam curavimus, parvo hoc schemate; sed ipsam autographam delineationem adeat eruditus ac pius Lector, ad quam mittimus.

III. Is ordo ita erat necessarius, ut etiam ii, qui de hac re aliquod confluxere observarunt; inter quos recensendus est ille, quisquis fuerit, qui Pilati sententiam tanquam autographam exaravit, ut videre est in Codice 916. manuscriptorum Strozianae Bibliothecae, ubi ea legitur; etsi Auctor Linguarum Graecae, & Haebraicae ignarus, in Titulo Graeco, & Haebraico maximos in errores lapsus est.

C A P V T XX.

Vrbis gaudium, & nova Tituli conlocatio.

I. **A**D quem locum, sequitur Infessura de Basilica Sessoriana, quasi tota Vrbs accessit; & Papa Innocentius post triduum vidit eam, iussitque permanere in dicta capsula cum quadam lamina vitrea super Altare in festivitate dictae Ecclesiae; & est omnium aestimatione illa Tabula, quam Pilatus posuit in Cruce super caput Salvatoris nostri Iesu Christi, posita ibi per Sanctam Helenam matrem Constantini, tempore quo fuit dicta Ecclesia fabricata.

II. Mortuo Petro Cardinali Gundisalvo Ecclesiae huius restauratori, successit Bernardinus Caravaial, natione Hispanus, Cardinalis Tituli S. Crucis in Hierusalem, qui & Ecclesiam ornavit, & Inscriptionem nostram assidue veneratus est; sepultus ibidem anno 1523.

C A P V T XXI.

Calvini calumnia refellitur.

I. I Gnotum forsan esset Inscriptionem hanc nostram dimidiatam fuisse, nisi in eam calumniari coepisset Ioannes Calvinus. Verba eiusdem in Tract. de reliq. refert Honoratus a S. Maria in Animadversionibus in Regulas, & usum Critices, inquit: *Cum Vrbs Tolosana iactat, se illum habere, & Romani id negant, eundem in Ecclesia S. Crucis ostendentes, pugnantia invicem loquuntur.*

II. Meminit huius calumniae Honoratus Nicquetus Societatis Iesu in libro, qui inscribitur *Titulus S. Crucis*, nec non & Iacobus Gretserus his verbis: *Et duplicatus quoque est Crucis Titulus (inquit Calvinus) nam & Romae reperitur in Templo S. Crucis; & Tolosani gloriantur eundem se possidere. Sed calumniatur & hic, & alibi saepius in simili materia Calvinus; nam nemo Christianorum Titulum Crucis, quem unicum fuisse sciunt, duplicatum dicit. Quod autem in duobus locis reperiri fertur, id ideo fortassis evenit, quia in duobus locis pars Tituli habetur.*

III. Et revera Tabulam Lupianam memoratam, aliasque simillimas apud Bosium, & Nicquetum, vix dimidium ostendere Tituli ab Infessura descripti perspicuum est. Sed, ut vera fatear, nonne prodesse debuerat Toletanis habuisse aliquando Archiepiscopum suae Ecclesiae Petrum Gundisalvum de Mendoza, non solum de Hispaniarum Regno, verum etiam de Sancta Romana Ecclesia bene merentem? Nonne is fuit, qui expugnationem Regni Granaten-

tenfis promovit? qui novi Orbis reperiendi instrumentum fecerat, commendatio praecipue Ferdinando, & Isabellae Regibus Christophoro Columbo Italo? Si propriis sumptibus restaurare curaverat Romae Basilicam Sessorianam Titularem, ubi thesaurus repertus est; nonne & ipsi Ecclesiae pariter, & Ecclesiae sui Archiepiscopatus Toletani, ubi moriens cadaver suum sepeliri voluit, Titulum Crucis impertiri debebat?

IV. Toletanae ergo Ecclesiae S. Mariae *de la Dorade* impertitum fuisse auctor est Ioannes Severanus de septem Urbis Ecclesiis, ubi de Titulo Sessoriano agit. Ecclesiam eandem Toleti nullum vetustius inventum, quam Titulo Romae, monumentum habere in Tabulariis de origine, tempore, vel modo, quo Titulus ad eam delatus sit, ostendit Vir Cl. Honoratus a Sancta Maria. Integrum Toleti nequaquam esse subdit Bailletus. Quis igitur dubitabit, has partes non unum, eundemque Titulum conficere?

C A P V T XXII.

Ex literarum forma Triumphalis Tituli existentia firmatur.

I. **C**ertum quippe est quod Calvinus derisio eo tetendit, ut epigraphes fidem apud Orthodoxos infirmaret. At magnum sane argumentum, ac firmissimum, ut sentio, est forma literarum Tituli, ex quibus ipsius Tituli veritas dignosci possit. Ut vero singulas ex iis, quae supersunt, ad examen revocemus, ab Alpha exordium sumamus. A hac forma factam usitatam fuisse ab antiquissimis usque

que temporibus patet, ut solide Montfauconius in Graeca Palaeographia ostendit. Ac revera in nummis illis, qui tempore Tiberii cusi videntur, A saepissime ita efformatum visitur. E vero rotundae huiusce figurae forma donatae, originem cognoscunt eruditi omnes initio Romani Imperii, quando nempe Romana res Augusto cessit. Non putandum quidem est eam usitatam fuisse temporibus Iulii Caesaris; quamvis in aliquibus eiusdem Imperatoris nummis haec literae forma aspiciatur. Haec numismata enim sub Augusto cusa fuisse putandum est. In Graecis quidem marmoribus hoc quoque tempore antiqua illa forma E reperitur; sed hoc veritati non obstat: credendum est enim Epigraphen nostram Romano more fuisse exaratam, ut suo loco ostendemus. De N nihil addam; omnibus enim notum est esse antiquissimum. De P quoque nihil est quod admodum adnotare possimus; tantummodo observandum est saepissime Tiberio imperante P semicirculum habere in medio lineae.

II. Difficultas quidem in hoc ε versatur; etenim in omnibus fere inscriptionibus OY legitur: sed respondere possemus aspici aliquando in iis inscriptionibus, quae caractere, ut aiunt, corsivo exaratae sunt. Qua de re cum putandum sit Titulum hunc scriptum fuisse ignara manu, urgente tempore, ac tabulae angustiâ; credibile est, hac de causa nexum alioquin insuetum ita fuisse formatum. Verum enim vero Clarissimus Montfauconius Lib. 2. Palaeographiae duo affert Numismata Volusiani, nec non alia Elagabali, & Alexandri Severi, in quibus omnibus diphtongum ω tachigraphice, ut ita dicam, expressum visitur, ε : ac Carolus Schlaegerus Vir maximae eruditionis de Nummo loquens Alexandri Magni observat in Nummis ante saeculum se-

cun-

cundum, hanc tachigrapham notam, seu nexum, incoepisse.

III. Quod vero Z conversa forma aspiciatur, mysterium non esse puto, cum in vetustis quoque marmoribus non raro occurrat; ac proinde non rite ei convenire Aufonii descriptionem;

Zeta iacens, si surgat erit nota, quae legitur N.
De literis Latinis nihil addo, cum omnes illae Augusti saeculo reperiantur.

C A P V T XXIII.

*Literarum forma varias Scriptorum
opiniones averfatur.*

I. **E**Duardus de Vitry S. I. in erudita illa Dissertatione, quâ Flavii Clementis Martyris tumulum illustravit, ait coniectari se, literam € forma semicirculari, quam Syria primum, mox Aegyptus, atque Asia in nummis adhibuere, apud Graecos Europaeos, nonnisi circa Domitiani tempora; apud Latinos vero non consuevisse vulgo scribi, nisi Iustini fere, aut Iustiniani Imperatoris aetate; saeculo nimirum sexto post Christum natum. Non dissimilem admodum regulam sequutus videtur Iacobus Sponius in Miscellan. Erudit. Antiquit. Sect. viii.

II. Sed aliter nos docet Titulus noster. Antonius Maria Lupi supra laudatus, in suis Animadversionibus ad Severae Epithaphium miratus est, quod Philologi quidam Sigmatis lunatam figuram antiquissimam esse negent: quasi vero non apud Euripidem in Theseo, Pastor legendi imperitus, eum characterem describens appellasset *βοστρυκὸν ἐλιγμένον*, *cincinnum circumvolutum*; ita namque *περίφραξι*

Φραζει rusticus homo tertiam notam, qua scriptum erat Thesei nomen :

Τρίτον δὲ Βοσρυκὸς τις ὡς ἐιλιγμένος :

Tertius vero (character) cirrus aliquis veluti convolutus.

Quae sane descriptio, ait, non quadrat in sigma rectilineum, sive illud sic exprimitur Σ, sive etiam sic C. quasi etiam non ante Domitianum, Romae sigma appellatus fuisset a Graecae literae similitudine; & recepto a Graecis vocabulo, lectulus ille discubitorius perpetuus in hemicycli formam compactus; quem tum semirotundum suggestum appellavit Apuleius, tum stibadium Plinius, atque Martialis in Lib. 14. Ep. 87. cui titulus Stibadia, inquires :

Accipe lunata scriptum testudine sigma;

Octo capit, veniet quisquis amicus erit.

Lunatum, quod scilicet totam fere mensam circumdaret, spatio in ea parte relicto, quo circulus deficiebat, ad inferenda fercula. Hoc genus mensae Eudoxi inventum facit Laërtius.

III. Sed utinam & haberi nunc prae oculis posset pars Inscriptionis Toletanae qualis qualis sit; facile esset ibidem alias observationes facere, vel circa orthographiam Sanctissimi Nominis, quod Stephanus Infessura Latine scripsit HIESVS: Bosius IESVS, Severanus HIESVS: vel in Infessurae, ac Petronii Titulo eliminare e verbo IVDÆORVM figuram Æ, tanquam in antiquitate vel ignotam, vel rarissime usurpatam, & literas AE separatim substituere. Sic Sanctes Pagninus in Libr. Nomin. Haebraic. qui Romae multis annis commoratus est, in nominibus Haebraicis opportune fecerat, ut infra dicemus, inquires praesertim scriptum esse *Iesuab*, idest *Salus*, non *Ichosuab*, *Salvator*.

C A P V T XXIV.

De voce Graeca NAZAPENΘC in Titulo.

I. **D**Vo in hac voce mirantur Catholici (Honoratus Nicquetus ait) Haeretici vero hinc cavillandi, Titulumque Romae asservatum velut suppositum traducendi, occasionem sumunt. Vnum est quod Ναζαρήνους dicendum fuisset per H, & non per E; deinde esto hic E locum habuisset, at saltem nan erat haec vox proferenda in casu accusandi, & quidem numeri pluralis, ut videtur esse NAZAPENΘC, quod Grammaticae leges nullo modo permittunt. Satisfecit Gretserus, mutatum H in E veteri more, ut in multis aliis vocibus, teste Platone in Cratylo; apud Goltzium in nummis Ζένων, pro Ζήνων legitur, & Αθηνᾶ, pro Αθηνᾶ: apud Gruterum in antiquis Inscriptionibus Αὐρέλιος, pro Αὐρήλιος; μετρῖ, pro μητρῖ. Videri possunt alia multa similia apud authores. Caeterum NAZAPENΘC nominativi casus est, & positum pro NAZAPENOC; antiqui enim Θ usurparunt pro O, patetque ex illo celebri Ausonii disticho:

Vna fuit quondam, qua respondere Lacones

Littera, & irato Regi placuere negantes.

Haec autem litera est O, quam ut Θ, quod significat non, pronuntiabant. Vir Cl. supra laudatus Antonius Franciscus Gorius in Inscript. Antiquar. Etr. Par. I. pag. 73. O priscis (inquit) valebat OΥ, ut in Columna Herodis Attici Ionicis veteribus litteris insculpta. Hinc Lacedaemones ingenti Epistolae A-

lexan-

Alexandri Magni, responderunt unica litera O, id est OT, non. Apud Atheneum OT, pro simplici Omicron occurrit. Sed ad Nicquetum regrediamur. Praetera in Trasymachi Sepulchro inscriptum erat Distichon, ubi pro Ὁρασυμᾶνδς dicitur Ὁρασυμᾶνς. Plura videri possunt apud eundem Gretserum Lib. 1. de Cruce c. 29. & in Commentariolo de pronuntiatione Linguae Graecae Cap. 6. Nescio autem an coniectura nostra hic locum habere possit, quam antequam profero, unum praemitto; Romanos olim, pronuntiassse vocalem V, ut OV, quemadmodum videre est apud Lipsium Antiquar. Lektion. Lib. 3. Cap. 14. ubi refert fragmentum antiquissimi lapidis in foro Romano eruti, quem ipse existimat esse partem Columnae Duilio positae; legitur vero ibi Navebous, pro Navebus, seu Navibus; & notus est ille iocus Menaechmi apud Plautum: Tu isthic, inquam, vin' afferri noctuam, quae TV, TT usque dicat tibi? nam nos iam defessi sumus. (Act. 3. sc. 4.) Certum est vocem noctuae non esse TY, nisi Tu pronuntietur ut TOV. Cum ergo qui Titulum Graecae scripsit, Latinam vocem Nazarenus, ut Nazarenous pronuntiari audiret a Romanis, forte ipse Hebraeus, hunc eundem sonum in Graeca voce exprimere voluit.

II. Reliquum ne quis miretur, quod Titulus noster usus sit Graecè voce ΝΑΖΑΡΕΝΩC Latina, pro ΝΑΖΩΡΑΙΩC; nam temporibus Apostolorum voces plurimae ex Romana in Graecam Linguam transferant. Pontifex supra nominatus Nicolaus I. de Latina Lingua ait: *Si iam saepe nominatam Linguam ideo barbaram nuncupatis, quoniam a translatoribus in Graecam dictionem mutata barbarismos generat, non Linguae Latinae, sed culpa est, ut opinamur, Interpretum; qui, quum necesse est, non sensum e sensu, sed violenter verbum edere conantur e verbo.*

III. Quod vero attinet ad characterem 8, hoc est diphthongum OT nexu expressum, opinio destruitur penitus Scaligeri, qui antiquius, ut putaverat, eius exemplum referebat ad Marci Aurelii Antonini tempora, qui anno Chr. 161. hoc est tertio, & vigesimo post Hadriani Caesaris mortem, imperium obtinuit, ut ad Chron. Euseb. pag. 107.

C A P V T XXV.

Ex Tituli verbis coniectura.

I. **Q**Ua Lingua B. Ioannes Apostolus scripserit Evangelium, an Graeca, vel Hebraica, adhuc contentio est inter doctos; nec litem dirimere Codex Florentinus potest, ut nostri veteres Scriptores somniarunt, opinantes eum autographum esse S. Ioannis. Litteratissimus Vir Ioannes Lamius ita de Codice hoc narrat: *Reipublicae Litterariae imposuit Bocchius, ubi in Libro de Florentiae pulchritudine prodere non est veritus, Evangelii Ioannis archetypum inter Sacra Mediceae Gazae Cimelia Florentiae adservari; quare ob hoc ipsum a Cinellio vapulat: & ipse quidem Clarissimi, ac Supremi Gazophylacis, Vincentii Mariae Riccardii, Senatoris permissu, quum mihi volumen illud inspicere, & tractare, & evolvere licuisset, perspicue intellexi, & quidem primore adpectu, Codicem esse IX. seu X. saeculo exaratum; nec Ioannis integrum Evangelium continere, sed Evangeliorum ex quatuor Evangelistis περινοπὰς, quae per anni cursum in Ecclesia Graeca legi solebant.*

II. Certum quidem est, quod Graece a Ioanne Evangelium scriptum fuisse, tota consentit antiquitas.

tas. Salmasius e contra Hebraica potius Lingua contendit. Rationibus eiusdem quis forsan coniecturam huiusmodi adiiciet. Tituli Graeci, quod superest, habet ΝΑΖΑΡΕΝΩC B. Textus Graecus D. Ioannis, qui Titulum ipsum vidit, & ut erat scriptus evulgavit, habet ΝΑΖΩΡΑΙΟΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ. Si Graece scripsisset Ioannes non Hebraice, Tabulae Evangelium Graecum responderet. E contra in Tabulae literarum Hebraicarum residuo verba verbis paria respondent, cum asserat Sanctes Pagninus Romae Titulum legisse, ac observasse verbum *Nozeri Natzarè* conscriptum esse non per *zain*, sed *tzade*, ut in Hebraico textu, qui circumfertur. Ergo probabilius videtur Ioannem Hebraice scripsisse, quam Graece.

III. Hoc quidem notasse sufficiat, & sapientioribus examinandum reliquisse; plura enim contra afferri possent, nempe mentis alteratio prae nimio dolore in Ioanne Titulum conspiciente; oblivionem eiusdem post multos annos; lapsus calami libreriorum Evangelium transcribentium, & similia. Quo vero tendat id quod scribit Honoratus a S. Maria in Animadversionibus in Regulas Critices, quod literae insculptae in Titulo S. Crucis in Hierusalem optime respondere videntur dictis Evangelistarum, nescio; ni forte ordinem Linguarum respiciat.

C A P V T XXVI.

Tituli Scriptio a qua nam manu exarata fuerit.

I. **V**idetur quidem primo aspectu Pilatum propria manu Titulum scripsisse, eo quod dica-

atur, Io. xix. 19. *Scriptit autem & Titulum Pilatus; & ipsemet Pilatus de se dicat v. 22. Quod scripsi, scripsi.* Verum haec non tanti sunt (ut Nicquetus observat) ut Pilatum propria manu Titulum scripsisse convincant; nam eodem modo dicitur eum scripsisse, quo & posuisse super Crucem, hoc est mandasse ut scriberetur, sicut mandavit ut poneretur super Crucem. Quis autem dicat Pilati manibus positum Titulum super Crucem? Quis etiam dicat eundem Praesidem aut flagellasse propriis manibus, aut voluisse in Crucem agere Christum: & tamen dicitur (Io. 19. 1.) *Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellavit.* Et v. 15. *Regem vestrum crucifigam?*

II. Pilatus igitur Titulum non scripsit ipse: hoc enim ministrorum erat, ut hodie fieri videmus; maxime cum esset stylo ferreo in ligno primum exarandus.

III. Videtur etiam non ab uno eodemque scriptus totus Titulus; nam litterae Romanae concinne formatae sunt; Graecorum vero, quae plane eadem sunt cum Romanis, pessime conformatae sunt, ut N, & atque Z; ac praeterea quod paucissimi Romanorum Hebraeam Linguam intelligebant, ut probat Samuel Reyherus in *Dissertatione de Crucifixi Iesu Titulis.*

C A P V T XXVII.

*Summus Pontifex spirituali largitione
Romae Titulum prosequitur.*

I. **V**Ita functo Innocentio huius nominis VIII. die octava Kal. Sextilis anni 1492. & in no-

nam Vaticanam Basilicam translato eius Sepulcro, Inventionis Tituli memoria apponi visa est; quam libentissime exscribo, ut typographorum menda corrigam (ab aliis namque vulgata est) ex correctione Cl. Viri D. Petri Aloyfii Galletti Cassinatis in Classe I. Epitaphiorum Romanorum.

D . O . M .

INNOCENTIO VIII. CYBO PONT. MAX
 ITALICAE PACIS PERPETVO CVSTODI
 NOVI ORBIS SVO AEVO INVENTI GLORIA
 REGI HISPANIARVM CATHOLICI NOMINE IMPOSITO
 CRVCIS SACRO - SANCTAE REPERTO TITVLO
 LANCEA QVAE CHRISTI HAVSIT LATVS
 A BIAZETE TVRCARVM TYRANNO DONO MISSA
 AETERNVM INSIGNI MONVMENTVM
 E VETERE BASILICA HVC TRANSLATVM
 ALBERICVS CYBO MALASPINA
sc PRINCAEPS MASSAE
 FERENTILLI DVX MARCHIO CARRARIAE . ET . C .
 PRONEPOS
 ORNATIVS AVGVSTIVSQ. POSVIT.
 ANNO . DOM , MDCXXI .

Seorsim in eodem marmore haec etiam scripta :

IN INNOCENTIA MEA INGRESSVS SVM
 REDIME ME DOMINE ET MISERERE MEI

II. Electus interim fuerat Pontifex Rodericus Cardinalis Borgia V. Idus Sextil. anni MCCCCXCII. nomen assumens Alexandri VI. Hic anno Pontificatus sui sexto super Tituli nostri inventione peculiariter

rem edidit Constitutionem, ubi laudati Tituli inventio describitur. Hanc adfert Honoratus Nicquetus, ad quem Lectorem benevolum mittimus.

C A P V T XXVIII.

Sumpta occasione, de vero tempore inventionis Tituli disseritur.

I. **Q**Vaestio nunc oriri videtur de mense, & die quo Tabula rursus inventa est: cum Stephanus Infessura, & Laelius Petronius constanter narrent repertam esse die prima Februarii anni 1492. e contra in Summi Pontificis Constitutione inventam legimus eiusdem anni ultima Dominica Ianuarii. Cui ergo talium monumentorum maior fides adhibenda? At advertendum primum quod Romana traditio duobus nititur monumentis concordibus, quae difficultatem omnem e medio tollere videntur: secundo, quod ultima Dominica Ianuarii anni illius in diem vigesimaseptimam cecidisse facile deprehenditur, scilicet quatuor dierum intercepta, non unius, quae facile salvari posset: tertio improbabile esse, quod operarii die Dominico artem suam exercuissent, & exercendo Tabulam invenissent. Quare opinari fas est in Constitutione *ultimae Dominicae* lectionem ortam esse ex eo quod Summus Pontifex indulgentiam diei non privato, nempe Dominicae proximiori, Fidelium commodo, fortasse affixerit, festumque inventionis transtulerit. Adde, ut magis magisque constet diem inventionis non fuisse XXVII. Ianuarii, quod eadem die inventionis nuncius Romam pervenit, Victoriam Regni Castellae significans. Certo certius dies Victoriae fuit unde-

eima Ianuarii, ut patet ex epistola penes me Bartholomaei Scalae a Secretis Florentinorum, eorundem nomine scripta, cuius initium est: *Ingenti cum laetitia legimus litteras tuas Granatae die xi. Ianuarii, idest die Victoriae, quae certe talis tantaque fuit, ut non modo laetum te fecisse multum debuerit; sed omnes praeterea, qui Christiano nomine censentur. Putasne XVI. tantum diebus ex Granata Romam nuncium venisse?*

II. Aliquot post annos haud mirum diem inventionis ignoratam, quando error irrepfit & in anno. Pancirolus enim in Libro qui inscribitur: *Roma antica, e moderna*, refert Titulum inventum fuisse anno 1491. In Libello quodam Romae edito per Antonium Bladum ante annum 1523. exarato, cui titulus *Las Yglesias, & Indulgentias de Roma*, legitur: *La septima Yglesia principal de Roma se sllamava Santa Cruz en Ierusalem. Esta en la dicha Yglesia del Titulo, que fue presso en la vera Cruz encima de su cabeza, el qual esta escrito en Latin, Caldeo, y Ebrayco, y fue allado en una pared &c. el año del nascimento de nuestro Señor Iesu Christo MCCCCXCI. en tiempo del Papa Innocencio VIII.*

C A P V T XXIX.

Tituli sequenti aevo status.

I. **C**ERTUM est quod inventionis fama, vel Innocentii VIII. obitu, vel alia de causa, haud promulgari extra Urbem coepit nisi aliquot post annos, puta post mortem Petri Gundisalvi, qui naturae cessit 11. Kal. Februarii anni 1495 ut Epigraphe sepulcralis illius nos docet. In Opusculo quo-

quodam Alexandri VI. temporibus edito, in quo de Reliquiis Basilicae S. Crucis in Hierusalem agitur, de Titulo ne verbum quidem additur. Memoria, quae musivis litteris expressa legitur eadem in Basilica, fortasse nonnisi post mortem eiusdem Gundisalvi picta est; cum sciamus successorem suum Bernardinum Caravaial, natione Hispanum, Episcopum Ostiensem, ab Alexandro Pontifice in numerum Patrum ascitum, summam manum eiusdem Ecclesiae titularis suae fabricae imposuisse.

II. Quod vero ad tempora successiva pertinet, Ioannes Suares Episcopus Conimbricensis in Tractatu IV. in Evangelium S. Marci, ita narrat: *Mirabile est, quod vidimus in Ecclesia S. Crucis in Hierusalem, cum finito Sacro Concilio Tridentino sub nunquam interitura memoria Papae Pii IV. Romam nos contulimus &c. Ibi enim dum nobis Crucis Sanctissimae pars, & Tabella, in qua causa Domini litteris Graecis, & Latinis, & Hebraicis conscripta fuit, ostenderetur, haec dictio IVDAEORVM abstracta non arte, sed divino consilio fuit in omnibus, in quas inscriptis redacta erat Linguis; tanquam oculis nostris ostendatur Prophaetia Danielis: „ Et non erit „ eius populus, qui eum negaturus est „ Quia enim illum negaverunt, non iustum est dici Regem eorum.*

III. At dictio, & pars, quam hic non esse dicit Suares, posset ne ea esse, quae Toleti in S. Maria de Dorada asservatur, & colitur? quam, cum asserat Honoratus a S. Maria in suis Animadversionibus in regulas Critices, quinque constare lineis, dubitandi locus esset Tabulae latitudinis angustia, lineas ultimas, Graecam nempe ac Latinam, duplicatas in fine fuisse, & spatium interlineare occupasse; cui opinioni favet fortasse eiusdem latitudinis angusta mensura ab Infessura, & Petronio, nec non

ab Honorato a S. Maria descripta; ac magis magisque mirabilia, quae per Titulum hunc operatus est Deus.

IV. Verum cum dicat Honoratus ipse anno 1648. animadversum esse, ablatam fuisse Tituli dexteram partem, & verbum IESVS in eo desiderari; id ipsum animadverti poterat anno 1610. ut Bosius ostendit; quinimmo & 1582. ut Lupius supra laudatus innuit.

V. Qua vero de causa Suares in supradicta descriptione primum literas Graecas, inde Latinas, ultimo Hebraicas posuerit, non est, cur magni faciamus; praesertim cum nobis maiora hac de re sphalmata sese obiciant. In Libro supra citato Hispanica Lingua: *Esta escrito en Latin, Caldeo, y Ebraico*. Hos haud meminisse reor Divi Ioannis verborum, nedum illius Sedulii Oper. Pasch. Lib. V. *Hoc Hebraea refert, hoc Graeca, Latinaque Lingua*.

VI. Credendum quidem est Epigraphem nostram non vidisse Sixtum Senensem, qui sub Sancto Pontifice Pio V. floruit; ipse enim in sua Bibliotheca Sancta eam vitiatam retulit in Graecis literis; in Hebraicis vero (Syriacis forte divinatus est Pompeius Sarnellius) scribens *Iescua Nazeraia Malca Diboudae*. Certum denique est, quod in figuris aeneis incisis annis 1582. 1610. 1670. & 1734. NAZARENVS RE tantum legi Latine; Graece autem NAZAPEN8C B . . . .

C A P V T XXX.

Recentiorum picturarum errores.

- I. **D**Vm aliqui ex recentioribus in pictura clari Artifices verum imitari conati sunt, verae
ma-

materiei penitus obliti, praegravem Titulum caractaceum effingere sunt aggressi: inde verba legentes Divi Ioannis, summo studio characteribus Hebraicis, Graecis, ac Latinis *Iesum Nazarenum Regem Iudaeorum* expressere. At cum habere praemanibus facili negotio possent Sessorianae Basilicae Titulum, quinque vicibus aeneis ligneisque typis divulgatum; eiusmodi archetypum eligentes, non a dextera ad sinistram, Haebreorum more, ut sunt; sed a sinistra ad dexteram Graecos, ac Latinos characteres formarunt. Tales sunt quotquot exstant trilingues Crucis Inscriptiones, quas Florentiae vidi, tales & alibi spectari opinor.

II. Neque novum est hoc inversum scribendi genus in picturis & sculpturis. Martinius enim sub oculos ponit Ω , & A ad effigiem Christi Domini delineatum, non A, & Ω ut naturalis ordo videbatur exposcere; & doctissimus Lupius in suis Animadversionibus ad Severae Martyris Epigraphen §. 15. Latinam Inscriptionem affert Christianae cuiusdam feminae inverso ordine a dextera ad sinistram exaratum.

III. Quod autem Honoratus a S. Maria scribae animadversum esse Romanae Tabulae dexteram partem ablatam iam fuisse, & verbum IESVS in ea desiderari; intelligere oportet dexteram partem, quae legentem respicit, non vero eiusdem Tabulae.

IV. Ceterum de Artificum erroribus in rebus controversis non est cur queramur.

C A P V T XXXI.

De Tabulae, ac literarum magnitudine.

I. **P**Lacuit in hunc locum reiicere modulum ipsum, five rationem magnitudinis Tituli, ut eam exactius duceremus ex ea portione, quam adhuc sub oculis habemus: etenim Scriptores, qui de Tabulae extensione verba fecerunt, pluribus modis errasse, visum est. Non enim defuerunt qui inter alia ita quadrangularem fuisse scripserunt.

II. Altitudinem quippe totius sacrae Tabulae palmi unius, & ultra; latitudinem vero, si rem bene perpendas, trium palmorum fuisse constabit: in superiore parte dimidio Inscriptionis Hebraicae, deficientibus in lateralibus tum Graece ΙΗCΟΥC, tum Latin HIESVS, ac :: ACIΛETC ΤΩΝ ΙΩΔΑΙΩΝ, X IVDAEORVM.

III. Quod ad litteras spectat, eae tam Graecae, quam Latinae sesquiunciales visuntur, & quales ut plurimum in marmoreis Inscriptionibus sepulcralibus sunt. Eaedem, utpote optimae, & Augusti aevio valde proximae, sic spatii inter unam alteramque lineam aequis, & convenientibus distinctae fuerunt, ut interlineare aliquid inferi posset, quod in fine duarum inferiorum linearum evenisse mea fert sententia; attenta maxime spatiositate, quae requi-
re-

rebatur ut scriberetur id quod deest, nempe
ΑΙΙΑΕΥΣ ΤΩΝ ΙΣΔΑΙΩΝ.

C A P V T XXXII.

*Quo pacto affixa fuerit Dominicae
Cruci Tabula.*

I. **V**T recte disquiri posset quo pacto Tituli tabula aptata fuerit supra Redemptoris caput, sciendum esset qualiter Crux Domini formata fuerit.

II. Plures enim sunt qui volunt Crucem in formam Tau fabrefactam fuisse; non dubitantes praeter ceteris illud Luciani afferre in Vocalium iudicio: *Ego quidem existimo merito hoc solum ad supplicium ipsius Tau relinqui, ut poenam in sua illa figura sustineat, quod crux ab ipso fabricata est.* Sunt item qui asserunt hanc literam Aegyptiorum mysteriis sacratam esse, ac per eius effigiem Crucem ad vivum repraesentantem, spem venturae salutis intelligi, ut in Sacra Historia auctor est Rufinus. Hinc Tertulliani adversus Marcionem Lib. IV. sententia, ac B. Cypriani item in Lib. II. testimoniorum adversus Quirinum Cap. 22. Ezechielis verba de litera Tau, quae in frontibus gementium iussu Dei imprimenda erat, de Cruce Dominica intelligenda sunt. *Et dixit Dominus ad eum, transi per mediam Civitatem, & signa Tau super frontes virorum gementium.* Caelius Rhodiginus ait Tau Gallicum Crucem appellari; nam Galli in formam Tau solebant crucem fabricare. Gregorius Turonensis Lib. 5. Hist. c. 5. *Tunc etiam insubita contemplatione parietes, & domorum, & Ecclesiarum signari videbantur; unde a rusticis haec scriptio*
Tau

Tau vocabatur. Exstat in Tabulario Andegavensi, teste Du-Cangio, Charta Capituli Canoniorum S. Laudi, qua teneri se ii aiunt ad excipiendum *Comitem Andegavensem, uxorem, & liberos, quoties ad dictam Ecclesiam venerint, cum textu, turibulo, & aqua benedicta, tradendo dicto Comiti similiter in dicta receptione Tau eboreum, quod Fulco Rex Hierusalem dictae Ecclesiae dedit, quod habuit a Soldano Babyloniae.* Huc etiam pertinere opinatur Du-Cangius, subscriptionem in Charta Edgari Regis Angliae apud Seldenum ad Gadmerum p. 159. *Ego Eadgifu praedicti Regis ava hoc opus egregium Taumate consolidavi.* Et alia in Charta Ethelaedi Regis anni 988. in Monastico Angliae: *Ego Oswaldus Eboracensis Ecclesiae Archiepiscopus Crucis Taumate annotavi.* Hinc *Tau* est Crux in Sigillo, quod protuli, Ordinis S. Antonii in Delphinatu. *Tau* etiam pro Cruce in vestibus servientium Ordinis Equit. D. Stephani, a quo ipsi *Tau* dicti sunt. In vestibus S. Antonii Abbatis Crux semper ad modum *Tau* depingitur. In D. Birgittae Revelationibus lego: *Erat autem Crux fixa, & brachia eius elevata, ita ut nodus Crucis inter scapulas esset, nec ullum capiti reclinatorium Crux praeberet.* Revel. Lib. IV.

III. His rationibus motus Pompeus Sarnellius ait; *La Croce non avea sopra il legno traverso cos' alcuna, ed era come il Graeco Tau; ma Pilato vi sovrappose un cavicchio, e la Tavola affissa.* Cui quidem opinioni mirabiliter favent tum duo Diptycha sacra apud me, tum Imago Crucifixi, quam Lambecius refert, ut supra notavi. Hinc Nicephorus Callixtus auctor saeculi XIV. Lib. VII. cap. 29. *Tabula praeterea alba inventa, in qua diversis literis Pilatus Regem Iudaeorum scripserat, eaque supra caput Christi collocata in morem columnae, Graece: εν ει-*

dei στήλης. idest mea sententia, ut capitulum columnae aptatur, veluti in hoc themate. Hae autem utpote dubia, & incerta in hunc locum protrahere libuit.

IV. At quo pacto, dicet quis, interpretabimur Sanctorum Patrum aliorumque sensum super illud Apostoli ad Ephesios: *Vt possitis comprehendere cum omnibus Sanctis, quae sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profunditas: scire etiam supereminentem scientiae charitatem Christi?* Alludere enim credunt quatuor Crucis brachiis, quibus hodierna Crux, ut plurimum constat. Augustinum audiamus in Paulum: *Erat latitudo, in qua porrectae sunt manus: longitudo a terra surgens, in qua erat corpus infixum: altitudo ab illo divexo ligno sursum quod eminet: profundum, ubi fixa erat Crux; & ibi omnis spes vitae nostrae.* Item in Epist. ccxx. *Latitudo est in eo ligno, quod transversum desuper figitur; longitudo in eo, quod ab ipso ligno usque ad terram conspicuum est: altitudo est in ea ligni parte, quae ab illo, quod transversum figitur, sursum versum relinquitur.* Scimus praeterea quod multi Scriptores asserunt Crucem fuisse quadilateram, assimilantes eam vel avibus volantibus, vel hominibus natantibus, aut brachiis expansis orantium; de quibus videre est doctissimum Iosephum Averan-
nium

nium in Lectionibus suis, En quo pacto Crucis brachium superius constituebat quicquid Cruci superimpositum erat; Columna nempe, & Titulus.

C A P V T XXXIII.

Tituli formula adhibita in aliquibus sacris benedictionibus.

I. **E**Adem prorsus forma triumphalis Tituli nostri utitur Ecclesia in aliquibus benedictionibus, & exorcismis; unita praesertim aliis verbis, vel imagini Sanctissimi Nominis, quam Divum Bernardinum Albizeschium Senensem propagasse ex doctissima supra memorata Dissertatione Cl. Commend. Victorii luce clarius adparet. Hanc item formam me legisse teneo in nonnullis Ecclesiarum campanis (quamquam ea non recte praetermittatur ab Angelo Roccha in suo de Campanis Commentario,) sed in iis in Italiae Civitatibus fuis; non autem memini me observasse in aliis, quae ex Anglia in exspoliatione Ecclesiarum illius Regni ob hearesim, ope cuiusdam Florentini mercatoris, ad nostras Ecclesias pervenerunt.

II. Aiunt Religiosum quendam frontem suam cum noctu ad dormiendum se componebat, Titulo Crucis *Jesus Nazaraenis Rex Iudaeorum* communire consuevisse, atque post mortem haec ipsa verba aureis litteris inscripta visa esse in eius fronte. Vide Nicquetum pag. 203.

CAPUT XXXIV.

Commentarii conclusio.

I. **H**Aec sunt, quae brevi Dissertatione de Epigraphe S. Crucis dicere visum est, praecipue ut ostenderem, quod satis superque erat, Ioannem Evangelistam Crucis Inscriptionem accuratius, ut fecit, descripsisse: Helenam reperisse, & in Basilica Sessoriana condidisse; Gundisalvum Cardinalem, duosque Summos Pontifices publicae adorationi, & inspectioni exposuisse: plures denique Scriptores suis operibus imagines eiusdem missas inseruisse, & separatim omnium sub oculos posuisse, ut Artifices tandem aliquando eam fideliter exprimerent, ac repraesentarent. Utinam ignorantia, & barbaries eorum in posterum genuinae veritati cedant! Si quando in Inscriptionibus profanis unius apicis defectus pro maximo habetur; cur in hac venerabilissima tum mysterii plena, tum Divini Agni sanguine conspersa, & sanctificata, defectus, depravationes, inversiones; quasi unicuique fictitia, & extranea illi apponere liceret? Si sacra profanis miscere, si res divinas cum humanis conferre mihi datur, nonne Virgilius morti proximus Tuccae, & Vario testamento legavit, ut scriptis suis nondum perfectis, & expolitis, transcribendo nil adderetur, aut demeretur, aut mutaretur? Si nefas, ac vetitum per leges erat communem Inscriptionem remove, vel violare; quae nunc impia, & sacrilega manus scelerato ausu audeat mutare, vel alterare Titulum in coelis ante saecula a Deo ipso excogitatum, decretum: quemque annuentibus, & obsecrantibus Iudaeis

ut

ut immutaretur, Pilatus volente Deo, fortiter restitit, dicens: *Quod scripsi, scripsi?*

II. Et revera: si tam provide cautum est, iam ab anno DCCLXXXIX. in Capitulari Aquisgranensi, ut si opus esset Evangelium, vel Psalterium scribere, perfectae aetatis homines scriberent cum diligentia: si tam prudenter statutum est, per Sacrosanctum Tridentinum Concilium, ne quid sacrarum Paginarum iniuria temporum vel artificum incuria, vel temere emendantium audacia ulla ex parte corrumpetur; cur non erit rationi consentaneum Sacrosanctam Epigraphen nostram Evangelii partem pristinae deinceps integritati, ac puritati restituere? De conservandis Sacrosanctae Fidei scriptis monumentis inlustria habemus exempla in Ecclesiastica Historia, quae nota sunt. Perbelle Isidorus in Missali Gothico alludens ad Imperatorum Edicta, quo praecipiebatur ut sacri Codices exurerentur, ait: *Non illas paginas negligentia perdidit, nec casus abolevit, nec vetustas cariosa corrumpit; sed malitia persecutoris invidit.*

Ex Gemma Anuli veterum Christianorum.

DE INVENTIONE
SANCTAE CRVCIS
DISSERTATIO
FRANCISCI ANTONII ZACHARIAE
SOCIETATIS IESV

FRANCISCI ANTONII ZACHARIAE
 SOCIETATIS IESV
 DISSERTATIO
 DE INVENTIONE SANCTAE CRVCIS

C A P V T I.

*Duplex Historia Inventionis Sanctae
 Crucis refertur.*

- I. E Haereticis de Pontificiorum credulitate nescio quae monstra fingendi, tribuatur occasio, in ipso Dissertationis limine geminam oportet Historiam Inventionis Sanctae Crucis distinguere. Primae heic damus compendium ex Actis S. Iudae Quiriaci, quae ex quatuor Mss. Codd. & Mombritio Cl. Daniel. Papebrochius Tom. I. Maii die 4. edidit. Anno 233. post passionem Domini nostri Iesu Christi

Constantinus anno Regni sui sexto visa in coelis Cruce, victor de barbaris ad Danubium, revertitur, & convocatis omnibus Sacerdotibus Idolorum, ut ex eis, cuius vel quid esset hoc signum Crucis, cognosceret, Romam deinde ad Eusebium Papam proficiscitur (intellexerat quippe, illud signum coelestis Dei esse) a quo fidem & Baptismum suscepit. Iussit autem aedificari ubique Ecclesias, templa vero Idolorum destrui. Mox Hierosolymas mittit matrem Helenam cum exercitu magno, ut Crucem Dominicam quaereret. Haec Civitatem ingressa, conlectam Iudaeorum multitudinem increpat, delectosque ex eis peritiores semel iterumque adloquuta, iubet meliores deligi, qui sibi respondeant. His Iudas indicat, quaerendum de Cruce, & narrat, quae ab avo, & patre suo adceperit de Christo, Stephano, & Paulo. Rogant hi eum, ne Crucem indicet; sed ad ignem damnati Iudam produnt, qui varie tergiversatur, iuniorum potissimum aetatem caussatus, & septem dierum fame subactus, petit a Deo, ut sicut exaudiverat Moysen, & ostenderat ei ossa Ioseph, ita & nunc ostenderet occultum thesaurum, & ex loco abditae Crucis fumus aromatum adscendat; quo facto deprecans Christum, ut sui memor esset, seque cum fratre suo Stephano adnumeraret, coepit fodere. Cum autem fodisset passus viginti, invenit tres Cruces absconditas. Vera Domini Crux a ceteris duabus ex eo secernitur, quod ad eius contactum suscitatur mortuus, daemone frendente, & Iudae multa comminante; qui corroboratus in Christi fide baptizatur, & ab Eusebio Papa Hierosolymas Roma adcersito ordinatur Episcopus, Cyriaci nomine adsumpto. Deinde etiam pro clavis requirendis missus, indicio lucis coelestis repertos Helenae tradit, quae exinde fraenos filio fieri iubet, & incredulos Hebraeos a

Iu-

Iudaea relegat. Haec historiae summa, quam capite sexto fusius expendemus,

II. Rem aliter narrant Ruffinus Aquileiensis, Theodoretus, Ambrosius, Chrysofomus, Paullinus, Sozomenus, & Socrates. Horum verba heic exscribenda, ex quibus scilicet quaestio universa sit dirimenda. Itaque Ruffinus Aquileiensis *Lib. ix. Hist. Eccles. seu Lib. i. Additamenti ad Historiam Eusebii, cap. 7. & 8.* haec habet, quae Romana Ecclesia in suum Breviarium transtulit: *Per idem tempus (Concilii Nicaeni) Helena Constantini mater femina incomparabilis fide, & religione animi, ac magnificentia singulari, cuius iure Constantinus & esset filius & crederetur, divinis admonita visionibus, Hierosolymam petit, atque ibi locum, in quo sacrosanctum Corpus patibulo affixum pependerat, ab incolis perquirat. Qui idcirco ad inveniendum difficilis erat, quod ab antiquis persecutoribus simulacrum in eo Veneris fuerat defixum, ut si quis Christianorum in loco illo Christum adorare voluisset, Venerem videretur adorare. Et ob hoc infrequens, & paene oblivioni datus fuerat locus; sed quum (ut supra diximus,) Religiosa femina properasset ad locum coelesti sibi indicio designatum, cuncta ex eo prophana & polluta deturbans, in altum purgatis ruderibus, tres confuso ordine reperit Cruces. Sed obturbabat reperti muneris laeticiam uniuscuiusque Crucis indiscreta proprietas. Aderat quidem & Titulus ille, qui Graecis, & Latinis, atque Hebraicis litteris a Pilato fuerat conscriptus, sed nec ipse satis evidenter dominici prodebat signa patibuli. Heic iam humanae ambiguitatis incertum, divinum flagitat testimonium. Adcidit in eadem urbe primariam quamdam loci illius feminam, gravi aegritudine confectam, semianimem iacere. Macarius per idem tem-*

pus Ecclesiae illius Episcopus erat. Is ubi cunctantem Reginam, atque omnes pariter, qui aderant, videt: adferte, inquit, huc totas, quae repertae sunt, Cruces, & quae sit, quae portaverit Dominum, nunc nobis adaperiet Deus. Et ingressus cum Regina pariter & populis ad eam, quae decumbebat, defixis genibus, huiusmodi ad Deum precem profudit.

III. Tu Domine, qui per Unigenitum Filium tuum salutem generi humano per passionem Crucis conferre dignatus es, & nunc in novissimis temporibus adspirasti in corde ancillae tuae perquirere Lignum beatum, in quo salus nostra pependit; ostende evidenter ex his tribus, quae Crux fuerit ad Dominicam gloriam, vel quae extiterit ad servile supplicium, ut haec mulier, quae semiviva decumbit, statim ut eam Lignum salutare contigerit, a mortis ianuis revocetur ad vitam. Et cum haec dixisset, adhibuit primo unam ex tribus & nihil profecit. Adhibuit secundam, & ne sic quidem aliquid actum est. Ut vero admovit tertiam, repente adaperitis oculis mulier consurrexit, & stabilitate virium recepta, alacrior multo quam cum sana fuerat, tota domo discurrere, & magnificare Dei potentiam coepit. Sic evidenti iudicio Regina voti compos effecta, Templum mirificum in eo loco, in quo Crucem repererat, regia ambitione construxit. Clavos quoque loco, quibus Corpus dominicum fuerat affixum, portat ad filium: ex quibus ille fraenos composuit, quibus uteretur ad bellum. Et ex aliis galeam nihilominus belli usibus aptam fertur armasse; Ligni vero ipsius salutaris partem detulit filio; partem vero thecis argenteis conditam dereliquit in loco: quae etiam nunc ad memoriam sollicita veneratione servatur. Hactenus Ruffinus.

IV. Audiendus nunc Theodoretus Ecclesiasticae
Hi-

Historiae Lib. 1. cap. 17. edit. Sirmund. Huius Epistolae (cap. superiore descripserat Auctor Epistolam a Constantino ad Macarium Hierosolymorum Episcopum datam de Dei templo exstruendo) huius epistolae lator alius non fuit, quam ipsa Imperatoris mater, praeclari filii parens illa, & a piis omnibus decantata, quae magnum hoc lumen peperit, & pietatis alimenta illi praebuit. Haec enim itineris labores pertulit, senectutis incommoda non reputans: paullo namque ante mortem iter hoc suscepit; obiit autem octogenaria. Postquam ergo locum illum conspexit, qui communis salutis cruciatus excepit, continuo exsecrandum illud fanum deturbari, humumque exportari iussit. Vbi vero emerfit Sepulcrum, quod latebat, tres circa dominicum monimentum defossae Cruces apparuerunt: & harum quidem unam Domini nostri Iesu Christi fuisse, reliquas latronum, qui una cum eo suffixi sunt, sine controversia credebant omnes: ceterum quaenam illarum Domini corpus tetigisset, & pretiosi sanguinis guttis adpersa fuisset, penitus ignorabant. Sed sapientissimus, planeque divinus Macarius dubitationem ad hunc modum exemit. Femina erat inlustris, & quae diuturno morbo tenebatur. Huic quum singulas Cruces cum precibus intente adplicuisset, salutaris Crucis virtutem deprehendit. Simul enim ut feminae haec admota est, gravem illius morbum depulit, sanitatemque restituit. Re comperta, voti compos facta Imperatoris mater, clavorum partem galea regia inclusit, filii capiti consulens, ut hostium tela repelleret: partem equi fraeno indidit, & Imperatoris saluti prospiciens, & vetus explens oraculum, quod olim Zacharias Propheta ediderat: Et quod in fraeno equi sanctum Domino Omnipotenti. Salutaris vero Crucis partem palatio destinavit: reliquum argentea

tea theca fabricata conditum Episcopo dedit, ut ad posteritatem salutis nostrae monimenta servarentur.

V. Paulo aliter rem narrat Ambrosius *Oratione de obitu Theodosii* *Anxia mater* (Helena) pro filio, cui regnum orbis Romani cesserat, festinavit Hierosolymam, & scrutata est locum Dominicae passionis . . . . Venit ergo Helena, coepit revisere Loca sancta; infudit ei Spiritus, ut lignum Crucis requireret, adcessit ad Golgotha . . . . Aperit itaque humum, decutit pulverem; tria patibula confusa reperit, quae ruina contexerat, inimicus absconderat. Sed non potuit obliterari Christi triumphus. Incerto haeret: haeret ut mulier; sed certam indaginem sanctus Spiritus inspirat, eo quod duo Latrones cum Domino crucifixi fuerint. Quaerit ergo medium lignum. Sed poterat fieri, ut patibula inter se ruina confunderet, casus inverteret. Redit ad Evangelii lectionem; invenit, quia in medio patibulo praelatus Titulus erat Iesus Nazareus Rex Iudaeorum. Heinc collecta est series veritatis, Titulo Crux patuit Salvatoris . . . . Quaesivit clavos, quibus crucifixus est Dominus, & invenit. De uno clavo fraenos fieri praecepit, de altero diadema intexuit . . . . Misit itaque filio suo Constantino diadema gemmis insignitum, quas pretiosior ferro innexa Crucis redemptionis divinae gemma connecteret. Misit & fraenum. Vtrotque usus est Constantinus, & fidem transmisit ad posteros.

VI. Crucem ex Titulo agnitam docet etiam Iohannes Chrysof. cuius haec verba *Hom. 85. al. 84. in caput Io. 19.* Non tamen Pilatus mutatus est, sed persistit in sententia. Non parva in hoc dispensatio, sed magna heinc pendet. Quum enim postmodum defossum esset lignum Crucis, nulla de eo cura suscepta, quum & fideles timerent, & aliis vacarent, conti-

git

git ut diu post perquireretur: & quum tres Cruces inventae essent, pares, & quia media erat, & propter Titulum Domini Crucem agnitam: nam Latronum Cruces titulum non habebant.

VII. Sed Paullinus Nolanus *Epist. 31. al. 11. ad Severum occasione particulae sanctissimae Crucis ad ipsum mittendae, haec de Crucis inventione refert. Regina illa venerabilis (Helena, quam supra suo nomine designat) & venit Hierosolymam. . . Crucem Domini studiosissime inquirere adorsa est. . . Itaque non solum de Christianis doctrina & sanctitate plenos viros, sed & de Iudaeis peritissimos, ut propriae (qua & miseri gloriantur) impietatis indices exquisivit, & accitos in Hierosolymam congregavit. Tum omnium una de loco testificatione confirmata iussit illico, ingente sine dubio conceptae revelationis instinctu, in ipsum locum operam fossionis adcingi; parataque mox civium pariter, & militari manu, brevi laborem ipsius molitionis hausit, & contra spem omnium, sed secundum ipsius tantum Reginae fidem, alta egestione reaseratis terrae sinibus abdita Crucis arcana patuerunt. Sed quum tres pariter Cruces, ut quondam fixae Domino, & latronibus steterant, repertae fuissent, gratulatio repertarum coepit anxia dubitatione confundi iusto piorum metu, ne forsitan aut pro Cruce Domini patibulum Latronis eligerent, aut salutare Lignum pro stipite Latronis abiiciendo violarent. Respexit pias fideliter aestuantium curas Dominus, & ipsi potissimum, quae tam piae sollicitudinis princeps erat, huius consilii lumen infudit, ut aliquem recens mortuum inquireri, & inferri iuberet. Nec mora, Verbum factum, cadaver inlatum est: deponitur, iacenti una de crucibus admovetur, & altera: sed reorum ligna mors spernit. Postremo dominicam Crucem*
pro-

prodit resurrectio, & a salutaris ligni tactum morte profuga funus excussum, & corpus erectum est.

VIII. Dignus etiam est, qui hanc in rem exscribatur, Socratis locus *Hist. Eccles. Lib. 1. cap. 17. Edit. Vales. Mater Imperatoris Helena . . . a Deo in somnis admonita, venit Hierosolyma. Et . . . Christi monumentum, in quo ille sepultus resurrexit, studiose coepit percurrere. Ac difficile quidem illud; sed tamen opitulante Deo tandem reperit. Quae vero causa fuerit huius difficultatis, paucis aperiam. Qui Christi fidem sequebantur, post mortem eius monumentum istud magnopere coluerunt. Hi vero qui a Religione Christi abhorrebant, locum adgere opplentes, templum Veneris in eo exstruxerunt, & simulacro superposito, memoriam loci penitus abolere studuerunt: & hoc quidem olim eis successerat. Verum Imperatoris matri ea res innotuit. Deturbato igitur simulacro, egestaque humo, & loco undique repurgato; tres Cruces in monumento reperit . . . Cum his inventa etiam est tabella, in qua Pilatus Christum Crucifixum, Regem esse Iudaeorum, variis linguis ac literis pronunciauerat. Sed quoniam ambiguum erat, quaenam esset Crux illa, quae, quaerebatur, Mater Imperatoris non mediocri dolore adfecta est: quem quidem brevi post tempore Hierosolymorum Episcopus, nomine Macarius, sedavit, & ambiguitatem omnem fidei virtute dissolvit.*

IX. Signum enim a Deo petiit, & impetravit. Signum vero fuit huiusmodi. Mulier quaedam illius loci, diuturno confecta morbo, iam in ipso mortis articulo erat constituta. Huic ergo animam agenti, Episcopus singulas Cruces adponi iubet; certissime sibi persuadens, fore ut mulier pristinae valitudini restitueretur, si pretiosam Domini Crucem adtigisset.

Nec

Nec vero spes eum fefellit. Admotis enim duabus Crucibus, quae Dominicae non erant, mulier nibilominus in summo vitae discrimine remansit. Adhibita vero tertia, quae vera Domini Crux erat, illa in vitae mortisque confinio posita, statim convaluit, & pristinum vigorem recuperavit. Hoc igitur modo repertum est Crucis Lignum. Imperatoris autem mater in ipso quidem sepulcri loco templum magnificum exstruxit, & novam Hierusalem cognominavit, quam ex adverso veteris illius, ac desertae condiderat. Crucis vero portionem unam, argentea inclusam theca, iis, qui visere eam vellent, ad perpetuam memoriam illic reliquit: alteram vero ad Imperatorem misit. Quam ille quum adcepisset, pro certo habens Civitatem illam perpetuo incolumem fore, in qua hoc pignus servaretur, in statua sua recondidit, quae Constantinopoli in Foro, quod Constantini dicitur, super ingenti columna purpurea posita est. Atque hoc quidem auditione adceptum, huic historiae inserui. Omnes tamen ferme, qui Constantinopolim incolunt, id verum esse adfirmant.

*X. Clavos praetera, quibus Christi manus Cruci, fuerunt adfixae, quum idem Imperator adcepisset: nam & hoc in monumento repertos mater ad ipsum miserat: fraena ex illis, & galeam fabricari iussit, iisque usus est in bello. Ceterum Imperator quidem, materiam omnem ad constitutionem Ecclesiarum adfatim subministravit. Scripsit etiam ad Macarium Episcopum, ut opus ipsum adceleraret. Haec Socrates. Nec absimilia habet Sozomenus *Hist. Eccl. Lib. II. cap. 1.* quae propterea consulto omittam. Tria tamen exscribenda sunt, quae lucem iis adferent, quae postea dicturi sumus. Primum est, Sepulcri locum ex Sozomeni mente patefactum esse sive indicio cuiusdam Hebraei in Orientis partibus degentis,*

ut quidam aiunt, qui paterno quodam scripto edoctus rem indicavit: sive, ut verius opinari licet, Deo signis quibusdam, ac somniis eum ostendente. Alterum est, Sozomenum hanc difficultatis in Dominica Cruce dignoscenda adsignare causam: quippe quum eius inscriptio ab ipso divulgata, proiectaque esset: ac simul tres Cruces temere disiectae; ordine illarum, ut verisimile est, tunc confuso, quum corpora damnatorum ex illis deposita sunt. Tertium: Narrationi feminae seminecis valitudini restitutae, historicum addere: Aiunt etiam mortuum eodem modo ad vitam esse revocatum.

XI. Neque heic praetereundus insignis Sulpicii Severi locus Hist. Sacrae Lib. II. cap. 34. *Helena primum de loco passionis certior facta, admota militari manu, atque omnium Provincialium multitudine in studia Reginae certantium, effodi terram, & contigua quaeque, ac vastissima ruinarum purgari, iubet: mox pretium fidei, & laboris tres pariter Cruces sic, ut olim Domino ac latronibus duobus fixae fuerant, reperiuntur. Heic vero maior dignoscendi patibuli, in quo Dominus pependerit, difficultas omnium animos, mentesque turbaverat, ne errore mortalium forsitan pro Cruce Domini latronis patibulum consecrarent. Capiunt deinde consilium, ut aliquem recens mortuum crucibus admoverent. Nec mora, quasi Dei nutu funeris extincti solemnibus exequiis deferebatur, concursuque omnium feretro corpus eripitur. Duabus prius frustra Crucibus admotis, ubi Christi patibulo adtactum est, dictu mirabile! trepidantibus cunctis funus excussum, & inter spectatores suos adstitit: Crux reperta, dignoque ambitu consecrata.*

C A P V T II.

tramque historiam veram esse probatur, quod ad ipsam Crucis Dominicae inventionem adtinet.

I. **A**Gendum nunc adversus Magdeburgenses, Hospinianum, Rivetum, Salmasium, Dalaeum, Basnagium, aliosque Heterodoxos, qui vel Inventionem Sanctissimae Crucis fabulis aperte adnumerant, vel dubiam saltem, ancipitemque ea super re animum praefecerunt. Enim vero quis procacium hominum ferre possit audaciam? Rem tot ac tantis testimoniis comprobata negare profecto vel insani hominis est, vel impudentis. Ambrosius, Chrysostomus, Paullinus, Sozomenus, Socrates, atque Sulpicius Inventae Cruci proximi tempore fuere. Crucem enim inventam esse anno 326. Capite quarto ostendemus. Ambrosius vero anno 395. Orationem illam de obitu Theodosii conscripsit. Chrysostomus diem supremum obiit anno 407. Paullinus iuxta Cl. Petri Chiffletii Societ. nostrae subputationes epistolam ad Severum anno 402. dedit. Florebat Sozomenus & Socrates sub Theodosio Juniore, ad cuius Consulatum XVII. annum scilicet 439. Historiam suam uterque deduxit. Terris sublatus est Severus anno 420. Porro Ruffinus, ac Theodoretus non illa solum tempora pene adtulerunt (Viris enim eruditis certum est, illum S. Hieronymo, qui ad coelos migravit anno 420., superstitem haud fuisse; hunc vero vel paullo post Calchedonense Concilium anno 451. celebratum, uti cum Sirmundo Garnerius contendit, vel iuxta Labbeum

beum anno 466. vel serius, quod aliis visum est, anno 470. vita cessisse :) Ruffinus, inquam, ac Theodoretus non illa solum tempora paene adtigerunt; sed loco etiam proximi fuere: hic enim in Cyro urbe Syriae fuit Episcopus; ille in Syria diu multumque versatus est.

II. Quaenam, obsecro, historia fidem habitura est, si haec tot paene aequalibus testimoniis innixa labet? Atque id maiorem huic argumento vim addit, quod ad Centuriatorum tempora nemo unus vel ex Historicis, vel ex Patribus, vel ex Martyrologis reperiat, qui utriusque historiae superiore capite descriptae veritatem (ad ipsam inventionem quod spectat) suo calculo non confirmarit. Conantur quidem Centuriatores nobis Ambrosium eripere, atque *Erasmus*, inquiunt, *Cent. IV. cap. 13. iudicat haec scripta* (Orationem de obitu Theodosii) *non esse Ambrosii. Merito igitur de fide laborat historia.* Imo Lutherianus nescio quis Ministellus, quem subpresso nomine sugillat, atque refellit eruditissimus Gretserus *Lib. 1. de Cruce cap. 77.* & Gerardus Ienenfis Mataeologus apud Labbeum, Paulinum frustra a nobis adduci contendit; neque enim constare, ait, utrum opera S. Paullini illum revera Auctorem habeant. Sed, ut nihil pro Inventae Crucis historia Ambrosius, nihil Paullinus subgereret; quid miseri illi scribillatores proferent, quo cetera testimonia infringant? Praeterea quod ad Ambrosii Orationem adtinet (nam Criticus ille Paulliniorum operum mastix non calamo, sed fuste egregie mulctandus foret) *Optima sane collectio!* (inquit Alfordus noster *Tomo I. Annal. Ecclesiae Britannicae ad ann. 326. num. 27.*) *Vnus modernus Grammaticus homo, pro tribunali sedens de Patrum scriptis iudicat, nimirum sutor ultra crepidam; & inde*

*concludi debet, non modo non ita scriptum ab Ambrosio; sed nec ita dictum, factumve ab Helena. Apage has moderni seculi sordes. Quod si cuiquam aliquanto acrior haec ab Alfordo iniusta Erasmo censura videatur; illud saltem cum modestissimo Belarmino Lib. II. de Reliq. Sanct. cap. 27. num. 27. fatendum erit, non esse Erasmus divinum oraculum, cui necessario credi debeat, quando nullam adfert rationem; imo dum contra ipsum, (quod Benedictini Editores Operum S. Ambrosii in admonitione praevia in eam Orationem Tom. XI. apte animadvertunt) intexta historicorum eventuum series, stylus operis, & Scripturae interpretandae, & argumento accomodandae ratio invicte pugnat. Et videtur quidem eo loco Ambrosius a praecipuo Orationis suae instituto excurrere; verum & id ab Ambrosii consuetudine haud abhorret, ut iidem Benedictini Patres scite notarunt; & hoc loco ut fieret, plura suadere potuerunt Ambrosio, ut nempe proposito Constantini, atque Helenae exemplo ad similia Christianae pietatis opera adolescentem Imperatorem inflammaret; aut etiam ut Theodosii, qui & ipse Crucis cultor egregius foret, tacite laudandi ansam adriperet. Vide Trombellium, eruditum sane Theologum in *Appendice de Cruce Sect. II. Cap. VI.**

III. Et illud palmare Magdeburgensium mendacium est, aientium, Ambrosium antiquissimum omnium esse, qui hanc historiam referat. Dabo testem Ambrosio paullo antiquiorem, S. Cyrillum intelligo Hierosolymorum Antistitem, qui anno 386. aut 389. 18. Martii migravit ad superiores. Hic in Epistola ad Constantium Imperatorem de signo lucidae Crucis, quod Hierosolymis Nonis Maii in coelo apparuit, scribens, sive anno 351. secundum Pagii,
Til-

Tillemontii, ac Touttaei rationes, sive 352. iuxta Norisium, sive, quod Baronius sensit, 353. sive demum cum Bollandianis 356. aut insequente: *Tempore quidem, inquit, Deo amicissimi, ac felicitatis recordationis Constantini Patris tui, salutare Crucis lignum in Hierosolymis est repertum: divina gratia Viro pietatem recte quaerenti hoc largiente, ut absconditos sanctos locos inveniret.* Quidquamne clarius desideres? At, inquit, Rivetus *Lib. III. Critici sacri Cap. 11.* eam aut non a Cyrillo, aut a Cyrillo Arriano scriptam. Egregiam enimvero invicta argumenta solvendi rationem! Atque ego quidem in futilibus homunculi illius coniecturis diluendis haud immorarer, quum id iam dudum praestiterint non Catholici modo Labbeus de *Script. Eccles. Bollandiani Tom. II. Martii in Comm. Historico de S. Cyrillo §. 4. Natalis Alexander seculi IV. cap. 6. art. 12.* circa finem, Augustinus Touttaeus in *Praeloquio ad hanc epistolam*; sed etiam Heterodoxi Guilielmus Cave, ac Thomas Milledius in *Praefatione ad suam Oxoniensem S. Cyrilli editionem anni 1703. num. 2.* Verum ut hac de re disputem, facit miser apostata, ac perpetuus Riveti descriptor Casimirus Oudin, qui *Tom. I. sui Commentarii de Scriptoribus, & Scriptis Ecclesiasticis, Dissertationis de Vita & Scriptis S. Cyrilli Capite v. pag. 471.* *Epistolam illam subpositam Cyrillo, ac contrarietates continentem pronunciat.*

IV. Verum antequam cum eo congregior, paucis huius Epistolae autentia stabilienda a nobis est. Ac primum quidem vera esse, quae de signo Crucis Hierosolymis viso ibi narrantur, quis neget? quum Philostorgius, Socrates *Lib. II. c. 28.* Sozomenus *Lib. IV. cap. 5.* Idatius in *Fastis Consularibus, Chronicon Paschale, sive Alexandrinum*
ad

ad ann. 351. Theophanes, Cedrenus, Michael Glycas, Nicephorus Callistus hocce portentum unanimi consensione testificentur; immo non in Typico solum Monasterii S. Sabae, sed etiam in communibus totius Graecae Ecclesiae Fastis ad VII. Maii consignatum sit, quotannis recolendum. Quid? quod eius condicionis res est, quae nec fingi tuto, si falsa sit, nec ficta fidem invenire queat. Quod vero narratio illa Cyrillum auctorem habeat, testis est Glycas seculi XII. scriptor, Theophanes IX. & Sozomenus Cyrillo paene aequalis, in loco, quem nuper adpellavi. Reddo eius verba: *Ipse quoque Imperator ea de re certior factus est, tum ex multorum aliorum relatione, tum ex literis Cyrilli Episcopi ad ipsum datis.* Frustra autem Oudinus Sozomeni testimonium eludere nititur, dum ait, *Consubstantialem Trinitatem* ab huius epistolae auctore agnosci; at Cyrillum Semiarrrianum hominem fuisse, vel ipso Sozomeno teste *Libri eiusdem IV. cap. 25.* ubi haec de Acacio, & Cyrillo: *Nam & antea uterque eorum in suspicionem venerat; Acacius quidem, quod cum Arrio idem sentiret: Cyrillus vero, quod eos sectaretur, qui Filium Patri similem secundum substantiam adferebant.* Frustra, inquam, haec Oudinus; neque enim heinc fit, ut ipse colligit, Sozomenum non sibi constare.

V. Et vero ea Filii similitudo, quam a Cyrillo propugnatae heic innuit Sozomenus, non alia est ab Homousia, quam Catholici defendebant. Etenim heic cum Acacio Cyrillus confertur; at Acacius Filium Patri similem Aatholico sensu libris, ac voce tuitus ipso hoc tempore fuerat. Sic in professione Antiocheni Concilii, ut Auctor est Athanasius *de Synodis num. 31.* *Filium in nullo dissimilem paternae divinitatis, substantiae, & potestatis imaginem*

adseruerat. Idem ante Seleuciensem Synodum epistolam ad Macedonium scripserat, & librum ediderat, quo substantiae similitudinem defendebat. Quei igitur idem sentire poterat Cyrillus, atque Acacius, quum Sozomenus ipse ante verba ab Oudino adlata adfirmet, eos *inimicitias inter se suscepisse, seseque mutuo adcusasse, quod non recte sentirent de Divinitate?* Eam igitur substantiae similitudinem propugnabat Cyrillus, quam a se defendi praetexebant, Hilario teste, *de Syn. num. 79*. Sirmiensis formulae an. 357. auctores Vrfacius & Valens, excusantes, *se idcirco homoiision, & homoeiision taceri voluisse, quia unum atque idem significari verbo utroque existimarunt*; consubstantialitatem nimirum, quae recte intellecta eadem ipsis Athanasio, Hilario, ac Basilio, atque substantiae similitudo est. Quamobrem nihil est, cur miremur, Nicephorum Callistum *Lib. IX. cap. 46*. Sozomeni locum paullo aliter vertisse: *Acacius enim* (ait ille Graecae linguae, ut equidem reor, Oudino aliquanto peritior) *potius Arriana dogmata praedicabat; Cyrillus vero eos, qui consubstantialitati adhaerebant, a principio sequebatur*.

VI. Sed quid de Sozomeni mente disputo? Ipsam, qua de agitur, epistolam consulamus. Primis profecto Cyrilli in Episcopatu annis optime congruit exordium epistolae: *Primas hasce ex Hierosolymis ad te, Deo dilecte Imperator, mitto litterarum oblationes, quas & te debeat accipere, & me dare*. Eadem praeterea est, quae in Catechesibus observatur, styli simplicitas & humilitas, intricatae interdum locutiones, phrasae longiores, parentheses crebrae, earundem rerum repetitiones. Similes quoque & familiares Cyrillo locutiones haec invenies. Sic *num. v*. Crucis tropaeum vocat *καύχημα καυχμάτων*

χημάτων *gloriationem gloriationum*, ut *Catech. xiii. num. 1.* Diabolum *num. 6. obpositam potestatem* appellat, quo scilicet nomine eundem designat *Catech. xx. num. 3.* Sed de hoc plura vide sis apud Toutteum in *Praeloquio num. 7.* Quid igitur, quaeso, sit quod ad eam epistolam Cyrillo abiudicandam cordatum hominem impelere possit? Num quod illam Hieronymus non viderit Hierosolymis, unde missa est? Sed quam ibi non vidit Hieronymus, qui nec cetera Cyrilli gesta probe novit, nec ceterorum Scriptorum, qui suis temporibus floruerant, libros omnes recenset, ut facile esset demonstrare, & monuit etiam Trombellius pag. 290. epistolam illam, Constantinopoli, quo missa est, vidit Sozomenus. Num quod *consubstantialis* vocabulum in ea usurpetur, quod Cyrillus non usquequaque probabat? At (utne cum P. Le Quien dicam, hocce vocabulum ab Amanuensibus forcasse immissum fuisse) quum certis argumentis Bollandiani, ac Toutteus Cyrillum ab omni Arrianae haereseos suspicione vindicarint; adeoque dubitari non possit quin Cyrilli doctrina eadem fuerit, quae Athanasii, aliorumque Homousiae Defensorum; non est, cur id nomen a Viro Sanctissimo usurpatum fuisse admiremur.

VII. Scio, quid Rivetum in absurdissimam sententiam pertraxerit; nimirum blandis verbis Constantium auctor compellat, & forte immeritis laudibus ornat. Verum haud satis video (inquit post Natalem Alexandrum, aliosque Thomas Milesius) an inde quis recte conlegerit, Cyrillum huiusce Epistole non fuisse auctorem. Quisumquam dicere auderet, Gregorium Nazianzenum non fuisse auctorem primae contra Iulianum Orationis, aut Ambrosium epistolae ad Valentinianum tertiae, quia

in his eorum scriptis laudatur Constantius. Athanasius in *Apologia* num. 1. Constantium vocat *ab atavis usque suis religiosum, Pauli verborum studiosum auditorem, ac num. 18. & 24. Deo dilectissimum Imperatorem. Piissimum* dicit Hilarius in *L. 2. ad Constantium num. 1. Optimum, ac Religiosissimum num. 4. beatæ religiosæque voluntatis num. 8.* Epiphanius *b. 69. num. 12. pium ac multis modis bonum* appellat. Quid tum? Idcirco ne Rivetus omnibus hisce libris nigrum theta adfiget? Praeterea nondum eo tempore gravia illa in Catholicos facinora designarat Constantius, quæ postea perpetravit: neque sub eius auctoritate Arriani occultum virus pandere iam ausi fuerant, sed primum in Concilio Mediolanensi quatuor abhinc aut circiter annos coacto: imo post Concilium Sardicense reconciliata nuper pax erat, Athanasio Imperatoris benignitate sedi suæ restituto. Plurima quoque fuerunt in Constantio laudanda; Odium adversus Idololatriam, Amor erga Christianam Religionem, ingenii acumen, prudentia, fortitudo, ceteræque tum hominis, cum Imperatoris dotes. Atque heinc constat, quam inepte hæc Epistolæ verba obiiciat Baronio Oudinus, quibus ἡ λόγων κολακεία πεπληρωμένας non verborum adulationibus refertas se dare literas adserit Auctor. Nam præterquamquod id omnibus, qui aliquem laudant, sive literis, sive in familiari sermone, commune fere est, & quotidianum, ut illud profiteantur, se non adulandi causa loqui, hocque potissimum dum adsentantur: vix aliter Magnatibus, ac Regibus scribitur etiam a sanctis Viris.

VIII. Balsnagius *Tom. II. Annal. Politico Ecclesiast.* Ann. D. 326. aliam init viam, ut ductum ex Cyrilli testimonio argumentum infringat. Audi.

Ex-

Excogitatam esse Crucis Inventionem, partim ut pergratum fieret Constantio, qui reliquiis extra modum delectaretur, partim ut Ecclesiae Hierosolymitanae honos adcumularetur, quid vetat? Proh! hominum fidem! Quidni probatissima quaeque tum profanae, tum sacrae Historiae monumenta hoc praeclaro argumento in dubium revocemus? At nonne Iuvenalis, inquit Basnagius, Cyrilli de successoribus unus per commentitia scripta Palaestinae principatum extorquere voluit, docente Leone epist. 62. (ea est 92. in edit. Quesnelli) ad Maximum Antiochenum Episcopum. Quid ergo, si ipse arguam. Iuvenalis Cyrilli de successoribus unus in II. Ephesino Concilio ann. 449. cum aliis Orientalibus exiliū metu Dioscori sententiae subscripsit: qua de causa in Calchedonensi Synodo ann. 451. communibus suffragiis damnatus est: Igitur & Cyrillus in Concilio quopiam haeretici alicuius sententiae suffragatus est, & in aliqua Synodo anathemate percussus. Propius ad rem: Crucis Inventionem Cyrillum non esse commentum nonne eadem ratiocinatione conficere possem, quia Iohannes, Praylius, & alii illius subcessores nihil unquam finxisse reperiuntur? Pudeat enimvero hominem, qui errores Baronio evellendos suscepit, puerilibus hisce ludere argutationibus. Sed & illud non omittendum. Quum Iuvenalis Principatum per commentitia scripta firmare contendit: Leone ipso teste, id Cyrillus Alexandr. Episcopus merito perhorrescens, scriptis suis, quid praedicta cupiditas ausa sit, Leoni indicavit, & sollicita prece multum poposcit, ut nullis inlicitis conatibus praebeatur adsensus. Quem autem dabit Basnagius, qui Cyrillo Crucis Inventionem enarranti obstiterit? Imo vero innumeros, qui ipsam illam historiam posteritati com-

mendaverint, antea adlegavimus. Quid? quod huiusmodi historia eius naturae est, & conditionis, ut non solum tuto dissipari non possit, si falsa sit; sed ne praeterquam aut ab impudentissimo, aut amentissimo confingi.

IX. At Hieronymus Cyrillum eiusinodi coloribus pingit in Chronico, quibus existimari forsitan posset, animum a piis fraudibus alienum non gestasse. *Cyrillus*, inquit ille, *quum a Maximo fuisset Presbyter ordinatus, & post mortem eius, ita ei ab Acacio Episcopo Caesariensi, & ceteris Episcopis Arrianis Episcopatus permitteretur, si ordinationem Maximi repudiasset, Diaconus in Ecclesia administravit. Ob quam impietatem Sacerdotis mercede pensatus, Heraclium, quem moriens Maximus in suum locum substituerat, varia fraude sollicitatus, de Episcopo in Presbyterum regradavit.* Non nego. Sed (ne in longum abeat disputatio, ceteris omissis, quae hanc in rem Cl. Toutt. *Diss. 1. de Vita S. Cyrilli cap. 5. a num. 28.* differit,) primum Hieronymo obponimus longe graviolem Patrum Constantinop. Concilii inter Oecumenica secundi auctoritatem, qui in *Epistola ad Damasum, & Occidentales, Ecclesiasticarum Orientis rerum statum exponentes, ita de Cyrillo apud Theodoretum loquuntur L. 5. Hist. cap. 1x. Hierosolymitanae autem Ecclesiae, quae mater est omnium Ecclesiarum, Reverendissimum Deoque dilectissimum Episcopum esse indicamus: qui & canonice olim ab Episcopis Provinciae ordinatus fuit.* Porro praesens fuerat Cyrillus anno superiore Constantinop. Concilio ex eisdem Episcopis congregato, quibus ipse sine dubio ordinationis suae rationem propter maledicta inimicorum exposuerat. At vero ex adversariorum relatione, aut vulgatis sermonibus ea Hieronymo excidisse non miror, qui non-

nondum in Syria satis versatus fuerat, ut Ecclesiae in iis regionibus statum penitus pernosceret (Chronicum enim suum iunior Constantinopoli ante illud Concilium scribebat) ac se Paulliniani ita partibus addixerat, ut omnia in deterius de diversae partis hominibus acciperet. Secundo etsi Cyrillum fraudibus nonnumquam usum permetterem; in re tamen qua de agitur, nullius fraudis suspicio esse potest. Quid? enim. An Imperator is erat, quem commentis ludere posset, & ea quidem in re, cuius aut certior erat, aut certior fieri statim poterat? Eat Basnagius, & nugas haec suis Batavis vendat.

C A P V T III.

Aliud pro Inventae Crucis historia argumentum Magdeburgensibus obiicitur: Vbi, & de Cyrilli Catechesibus adversus Oudini cavillationes disputatur; tum de festo die Inventionis S. Crucis disseritur.

I. **E**T illud egregium pro Crucis Inventionem argumentum, quod ante Constantini tempora neminem invenire sit, qui Hierosolymam Crucis visendae studio adierit; neminem qui Crucis particulas expetierit, ex collo gestarit, alteri miserit: post vero Constantinum nihil apud Patres, atque Historicos obcurrat frequentius. De itineribus post Constantinum Hierosolymam Crucis adorandae causa peractis, testis est luculentissimus S. Paullinus Nolanus *Ep. 31. al. 11. ad Severum,*

ubi ait, Crucem Hierosolymis, Paschatis tempore excepto, non fuisse ostensam, *nisi interdum religiosissime postulent, qui ex tantum caussa illò peregrinati advenerint, ut sibi eius revelatio, quasi in pretium longinquae peregrinationis deferatur.* Vide plura apud Gretserum Tom. I. de Cruce l. 1. cap. 73. & 76. Quanto vero Crucis particulas desiderio expectierint Veteres, facile ex Paullino, atque Iohanne Chrysofomo conligi potest. Ille quippe *epist. 36. ad Macarium* ex communi sui temporis iudicio, magnae benedictionis loco habet, ex peregrinatione Hierosolymitana *reportare vel de ipsis Locis exiguum pulverem, vel de ipso Crucis ligno aliquid saltem festucae simile sumere, & habere.* Hic vero in *Demonstratione, quod Christus sit Deus,* Tom. IV. *Operum antiquae Edit. cap. 9. Ipsum Lignum, inquit, in quo positum sanctum corpus Domini, & Crucifixum, quarenam habere totus orbis contendit? ut qui parvum quiddam ex illo habent, hoc auro includant, tam Viri, quam Mulieres, & cervicibus suis aptent: heinc valde honestati, & magnifici, muniti & protecti: licet condemnationis fuerit lignum.*

II. Alia plura eandem in rem habet ibidem Chrysofomus, quae Gretserus cum aliis aliorum Patrum testimoniis expendit *capite libri paullo ante citati 77.* Vnum tamen addamus, Cyrillum dico, qui *Catech. X. Sanctum, inquit, Crucis Lignum testatur, quod ad hodiernum usque diem apud nos conspicitur, ac per eos, qui fide impellente ex eo frustra decerpunt, orbem fere totum heinc iam obplevit. Sed non desunt, inquit Vossius pag. 37. in Opusc. de tribus Symbolis (Diss. 1.) Viri eruditi, qui has Catecheses Cyrilli Hierosolymitani esse negant. Quinam quaeso? Nimirum Robertus Cocus, & An-*

& Andreas Rivetus, quorum argutationes pridem difflarunt Natalis Alexander, Labbeus, Tillemontius, ac Toutteus *Dissert. 2. de Catechesibus S. Cyrilli cap. 2.* Hofce vide si lubet. Sed quoniam Casimirus Oudinus Riveti figmenta extumulat, proque illis vehementer decertat in *Dissert. quam num. 14. adpellari, cap. 2. 3. & 4.* liceat heic mihi impium sed doctum Apostatam obpugnare, eiusque momentis respondere; iis tamen missis, quae ex Riveto mutuatus est, quibus scilicet a laudatis Scriptoribus satisfactum abunde fit.

III. Atque illud cumprimis certum est, ex Hieronymo Cyrillum Hierosolymorum Episcopum Catecheses in adolescentia composuisse. Eas autem, quas habemus, illas ipsas esse, quarum Doctor Maximus meminit, sic demonstro. Catecheses illae alium Auctorem habere non possunt, quam Hierosolymitanum hominem, & eum quidem, qui medio quarto seculo floruerit. Igitur Cyrillum Auctorem habent. Vtraque antecedentis pars est confirmanda: de consecutione solliciti esse haud debemus, quum medio quarto seculo Cyrillus Hierosolymitanae Ecclesiae praefuerit. Itaque, ut a prima ordiar, quam late probat Toutteus *num. 9. cap. 2.* illarum Catecheseon Auctor auditores suos Hierosolymitanos adpellat *Catech. 3. num. 7. & Catech. 12. num. 20. Catech. vero 17. num. 13. heic, ait, in Civitate ista Hierusalem.* Deinde Catecheses illae medio quarto seculo recentiores esse non possunt. Primo enim *Catech. 16. num. 9.* ducentos a morte Apostolorum ad Manetem usque annos numerat Auctor; annum vero, quo prodiit Manes, Aerae Vulgaris 277. Chronologi passim statuunt. At *Catech. 6. num. 20.* a Manete ad sua tempora 70. annos ad summum ponit, addens suo tempore, etiamnum in vivis su-

per-

peresse, qui Manentem suis oculis conspexissent. Porro anno 277. si annos 70. coniungas, habebis annum 347. quo dictas esse has Catecheses receptissima est apud Eruditos sententia.

IV. Deinde dicebat Auctor non multo post exornata Imperatorum pietate Loca sancta, & auctam Hierosolymorum Urbem; ait enim *Catech. 12. num. 20. ante paucos annos sylvestrem fuisse Bethleem locum*, subciso nimirum Helenae opera Adonidis luco, ibidem per Hadrianum confito. Vivebat insuper sub iis Imperatoribus, qui Anastasim, seu Resurrectionis Ecclesiam aedificaverant. Constat id ex *Catech. 14. num. 14.* ubi ait: *Huius temporis Imperatores sanctam hanc, in qua sumus, resurrectionis Ecclesiam exstruxerunt.* Hanc autem exornationem, atque aedificationem, quum Constantino iam defuncto tribuat *num. 22.* superest ut in citato loco de filiis Constantio, & Constante loquatur. Nondum igitur obierat Constans, qui tamen initio anni 350. fatis concessit. Praeterea (ut plura mittam, quae ex Tillemontio congeffit Toutteus) quum recenseat omnes haereses, solas secundi, & tertii seculi numerat, & in Manichaea velut recentiore concludere solet, ut *Catech. 6. num. 20. & 16. num. 9.* Sabellianorum quoque meminit, & Arrianorum quasi suo tempore totam pene Ecclesiam occupantium *Catech. 4. num. 8. Catech. 15. num. 10.* & aliis in locis. Marcelli denique haeresim tanquam recens natam scribit *Catech. eadem 15. num. 27.* quae tamen anno 335. primum audita est.

V. Hoc argumentum omnium validissimum est, quod hac in re adferri queat. Nam quod ex Theodoro peti solet *Dialogo II.* ubi fragmentum ex *Catech. 4.* describitur: quod item ex Iohannis Dam-

ma-

masceni *Orat. III. de Imaginibus*, Iohannis Cy-pariffiotae *Decade VI. cap. 4.* aliorumque antiquorum testimoniis ducitur, Catecheses istas sub Cyrilli nomine saepe laudantium; vere ut dicam, satis probabiliter *ab Oudino cap. 4.* infringitur. Vidit nostri huius argumenti vim Oudinus. Itaque *cap. 2. & 3.* omnibus nervis in id contendit, ut harum Catechesium Auctorem post Constantinopolitanum Concilium anni 381. floruisse evinceret. Praecipuum vero ipsius argumentum suis verbis reddendum est. Ita ille *n. 3. cap. 2. Auctor istarum Catechesion explicat Symbolum Constantinopolitanum anno 381. a Constantinopol. Patribus compositum; ergo Cyrillus has Catecheses non composuit. . . Maior propositio explicatione & collatione, manifesta omnibus fiet: unde erubescant, opinor, qui tanta fiducia, & ostentatione opusculum istud Cyrillo adfirmarunt.* Age, Oudine, Catechetis nostri Symbolum cum Constantinopolitano conferamus; sed vero etiam cum Nicaeno.

VI. *Symbolum Nicaenum.*

I.
Credimus in unum Deum Patrem Omnipotentem, factorem caeli & terrae; visibilibus omnium, & invisibilium Creatorem.

Symbolum ex variis Cyrilli Catechesibus.

I.
Credo in unum Deum, Patrem Omnipotentem, factorem caeli, & terrae; visibilibusque omnium, & invisibilium.

Symbolum Constantinopolitanum.

I.
Credimus in unum Deum Patrem Omnipotentem, factorem caeli & terrae; visibilibus omnium, & invisibilium Conditorum.

II.

*Symbolum
Nicaenum .*

II.

Et in unum Dominum nostrum Iesum Christum Filium Dei Vnigenitum ex Patre natum , hoc est ex Dei substantia natum , Deum de Deo , lumen de lumine , Deum verum de Deo genitum , non factum , consubstantialem Patri , per quem omnia facta sunt , & quae in caelo , & quae in terra sunt .

III.

Qui propter nos homines , & nostram salutē descendit de caelis , & incarnatus est , & homo factus est

*Symbolum
ex variis Cyrilli
Catechesibus .*

II.

Et in unum Dominum Iesum Christum, Filium Dei Vnigenitum , qui Patre genitus est Deus verus ante omnia secula , per quem omnia facta sunt

III .

Qui in carne advenit , & inhumanatus est ex Virgine , & Spiritu Sancto .

*Symbolum
Constantinopolitanum .*

II.

Et in unum Dominum Iesum Christum, Filium Dei Vnigenitum , ex Patre natum ante omnia secula , Deū de Deo, lumen de lumine, Deum verum ex Deo vero ; natum non factum, homouision Patri , hoc est eiusdem cum Patre substantiae , per quem omnia facta sunt , quae in caelo , & quae in terra

III.

Qui propter nos homines , & nostram salutē descendit de caelis , & incarnatus est ex Spiritu Sancto ex Maria Virgine , & homo factus est .

IV.

<i>Symbolum Nicaenum .</i>	<i>Symbolum ex variis Cyrilli Catechesibus .</i>	<i>Symbolum Constantinopoli- tanum</i>
IV. Et passus est	IV. Crucifixus , & sepultus	IV. Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato , passus , ac sepul- tus
V. Et die tertia re- surrexit	V. Resurrexit ter- tia die	V. Et tertia die re- surrexit secun- dum Scripturas
VI. Adscendit ad caelos	VI. Et adscendit in caelos , & con- fedit a dextris Patris	VI. Adscendit in caelos , sedet ad dexteram Dei Patris
VII. Et venturus est ad iudicandum vivos & mor- tuos	VII. Et venturus est in gloria iudica- re vivos & mor- tuos , cuius re- gni non erit fi- nis	VII. Inde venturus est cum gloria iudicare vivos , & mortuos , cu- ius regni non erit finis
VIII. Et in Spiritum Sanctum	VIII. Et in unum San- ctum Spiritum , Paracletum , qui locutus est in Prophetis	VIII. Credimus in Spi- ritum Sanctum Dominum & vi- vificantem , ex Patre proceden- tem , & cum Pa- tre , & Filio ado- randum , & con- glorificandum , qui

*Symbolum
Nicaenum.*

*Symbolum
ex variis Cyrilli
Catechesibus.*

*Symbolum
Constantinopoli-
tanum.*

IX.

*Heic nos deserit
Nicaenum Sym-
bolum.*

IX.

Et in unum
Baptisma Poeni-
tentiae, in re-
missionem pec-
catorum

X.

Et in Vnam, San-
ctam, Catholi-
cam Ecclesiam

XI.

Et in carnis re-
surrectionem

XII.

Et in vitam ae-
ternam

qui locutus est
per Prophetas

IX.

Et Vnam, San-
ctam, Catholi-
licam, & Apo-
stolicam Eccle-
siam

X.

Confitemur
unum Baptisma
in remissionem
peccatorum

XI.

Expectamus
resurrectionem
mortuorum

XII.

Et vitam futuri
seculi.

VII. En tibi genuinum Ecclesiae Hierosolymitanae Symbolum, quod Toutteus pag. 84. exhibet ex Cyrilli Catechesibus operose conlectum, si unum verbum excipias, aut alterum, quod ego iuxta Graecum textum inmutare malui. At genuinum inquam, non cuiusmodi illud sibi confinxit Oudinus, qui cap. 2. num. 5. haec verba articulo quarto addit *ex Catechesis quartae num. xi. Descendit ad inferos, ut & iustos illinc liberaret.* Nimirum male falsus homo ex iis verbis illud conficere se posse

posse existimabat, Catecheseon Scriptorem Rufino Aquileiensi longe recentiore fuisse, qui in sua Symboli explanatione animadvertit, *quod in Ecclesia Romana non habetur additum* descendit ad inferos: *sed neque in Orientis Ecclesiis habetur hic sermo.* Sed graviter hallucinatus est novicius hic Cyrilli mastix. Non equidem inficior ea verba extare *Catech. 4.* sed animadvertere debuerat Oudinus, in ea Catechesi non numerari Symboli articulos. Constat hoc, nam hoc titulo Catechesis illa praenotatur: *de decem dogmatibus*; duodecim vero Symbolum continet; deinde quum ibi a Catechete tradantur dogmata *de anima, de corpore, de Virginitatis, Matrimonii, Viduitatis, & secundarum Nuptiarum natura, de cibis*; ea quoque in Symbolo comprehenderentur: quae porro Ecclesia huiusmodi dogmata in suo Symbolo recitari iussit? Quid ergo? Ibi omnia simul dogmata summatim proponit, atque explicat Auctor secundum morem, qui in Hierosolymitana Ecclesia obtinuerat, ut Quadragesimae initio omnia simul dogmata baptizandis proponerentur; qua de re vide apud Hieronymum *Ep. 38. al. 61. ad Pammachium, quae in Epistola ad Theophilum Alexandrinum scripsit Iohannes Cyrilli subcessor.* Sumendi igitur sunt Symboli articuli vel ea titulis, quos Catechesibus Auctor ipse praefixit; (sic autem *Catech. 13. Hierosolymis extemporalis dicta in illud Crucifixum, & Sepultum:*) vel ex iis locis, ubi discendorum ordinem Illuminandis ex professo tradit: sic *Catech. 18. num. 22. quum vero enuntiata fides serie sua contineat illud: & in unum Baptisma poenitentiae, in remissionem peccatorum, & in Vnam, Sanctam, Catholicam Ecclesiam, & in Carnis Resurrectionem, & in vitam aeternam.*

VIII. Sed iam Symbolum cum Symbolo conlatum expendamus. Satis quidem cum Symbolo Constantinopolitano adfinitatis habet Cyrillianum Symbolum, ita tamen ut in multis ab eo diversum sit: Nec enim iidem sunt extremi utriusque Symboli articuli, sive ordinem sententiarum, sive verba, sive ipsas sententias spectes; nec primum in Concilio Constantinopolitano adiecti sunt, quos in omnibus paene illius aetatis, & in anterioribus etiam Symbolis legimus. Priores porro articulos cur potius ex Constantinopolitano, quam ex Nicaeno Symbolo mutatum Catechetem dicemus? Imo fortassis ne ex Nicaeno quidem expressi sunt; sed Nicaeni ex Hierosolymitano expressi: quod vel ex eo manifestum mihi fit, quod si ex Nicaeno desumpti forent, iisdem omnino verbis videntur fuisse explicandi. Atque haec quidem ratio, quae ad Nicaenum Symbolum quod adinet, coniectatio est; quod spectat ad Constantinopolitanum, mihi demonstrationis vim habere videtur. Si enim (quod vult Oudinus) Constantinopolitanum Symbolum explicandum suscepisset Catechetes, ipsa prout iacent verba illius Symboli adtulisset, eaque Catechesibus inscripisset. Si vero coniecturis locus, id adfinitatis, quod Constantinopolitanum Symbolum cum Hierosolymitano habet, in ipsum Cyrillum refundo, qui Constantinopolitanae Synodo interfuit. Quum enim Symbolum condendum fuit, facile suspicor, a Cyrillo suae Ecclesiae Symbolum Patribus propositum fuisse; hos vero, quae eorum in Hierosolymitanam Theadelphicam Sedem, & Matrem Ecclesiarum observantia fuerit, illius potissimum rationem habuisse post illud a Nicaenis Patribus compositum; nonnulla tamen immutasse, atque addidisse sic poscentibus fidei Ca-

tho-

tholicae rebus, atque profligandarum haeresum condicione, atque natura. Atque ex his constat, quisnam erubescere debeat, egone, qui Catecheses Cyrillo adiudico; an Oudinus, qui tam imbecillo argumento eas illi abiudicat.

IX. Neque minus infirma sunt cetera, quae idem Oudinus suam in rem profert. Adfert ille num. 7. verba *Catech. IV. Credo, & in Spiritum Sanctum, & rectam habeas de illo sententiam. Multi enim sunt alieni a Spiritu Sancto, qui nefanda de illo docent.* Deinde subiicit. *Nullus opinor sanae mentis negabit, quin haec Macedonium eiusque haeresim designet.* Ego vero id nego, neque tamen vereor, ne haud sanae mentis nota a sanis hominibus mihi inuratur. Concedit illud quidem Thomas Milesius in notis ad eum locum; sed turpi peccat anachronismo: quum enim non ante annum 359. Macedonius haeresim suam divulgaverit, ac sparserit; quomodo Cyrillus ann. 347. eius haeresim notare potuit? Sabellianos heic argui a Catechete putat Tournetius; at ego non audeo subspicari esse Sabellianos, ut cum Augustino loquar *Tract. 40. in Iohann. n. 7. haeresis quippe ista nimis antiqua est, & paulatim eviscerata;* quae quidem verba an. 412. quo eum Tractatum ab Augustino scriptum adnotant Benedictini Editores, non satis vere dicta fuissent, si 65. ante annos ea haeresis adhuc viguisset, habente scilicet Catecheses Cyrillo. Arrianos itaque heic Cyrillum respexisse contendo. Eos sane testatur Epiphanius in *Haeresi Arrianorum num. 14. Spiritum Sanctum κτίσμα κτίσματος* dixisse: *At ipsi creaturae hunc esse creaturam adserunt. Sic enim obiiciunt: Quum omnia per ipsum facta sint, & sine ipso factum est nihil; ergo etiam Spiritus inter eius opera numerandus est.* Adcedit egregium

Athanasii testimonium in *Epist. 1. ad Serapionem Thmuitanum Episcopum num. 2.* Itaque Arrianorum quidem nequaquam aliena est huiusmodi sententia. Postquam enim semel Dei Verbum negare ausi sunt, merito eadem de eius Spiritu impie mentiuntur. Imo gravius in Spiritum Sanctum Arrianos, quam Macedonianos, peccasse, scite animadvertit Cl. Petavius *Lib. I. de Trinit. cap. 14.*

X. Pergit Oudinus, & *cap. 3. num. 8.* & illud obiicit ex *Catech. 17.* Ad hodiernam usque diem cernimus mundanos Principes regi, & instrui ab Ecclesiasticis; ut etiam illud *Catech. 18.* Nunc vero temporibus pacis, gratia Christi debitum habet honorem a Regibus, & illustribus, & omni genere hominum. Constat autem, inquit ille, nullos tunc temporis, seu usque ad ann. 347. Imperatores ab Ecclesiasticis directos, & institutos; si Constantinum, & Constantium excipias, qui magis Arrianis, quam Catholicis favisse leguntur. Sed haec manifesta est Constantini nomini iniuria, quae nullo negotio refelli possit. De Constantio usque ad annum 347. imo & ad initium usque Cyrilliani Pontificatus, quid sentiendum sit, conlige ex iis, quae *Cap. II.* disseruimus. An non autem, ut loquutio illa non in historia quapiam, sed in Catechesi ab oratoriis phrasibus haud penitus abhorrente vere usurparetur, satis fuerit geminos illos Imperatores rectos revera fuisse, & instructos ab Ecclesiasticis? Magis insulsum est, quod ex *Catech. XVI.* petit argumentum idem Oudinus *num. 9.* *Perspice cuiuslibet rationis Episcopos, Sacerdotes, Diaconos, Monachos, Virgines, & reliquos Laicos,* ait Catechetes. Quid Oudinus? *Iam quaera doctiores antiquitatis Viros, an dum adolescens adhuc Cyrillus Hierosolymitanus erat, & anno 347. Catecheses pro-*
nun-

nunciabat in Ecclesia essent Episcopi, Sacerdotes, Diaconi, Monachi ex omni natione: quasi vero magna eruditione opus sit, ut medio quarto seculo apud omnes nationes, quibus Evangelica lux adfulserat, fuisse Episcopos, Sacerdotes, Diaconos, Monachos intelligamus. Quidni & de Laicis dubitemus?

XI. Quamquam intelligo, quid Oudino displiceat. Monachorum mentio, a quibus sacrilego ausu defecit, miserum hominem urebat. At Monachi nonnisi sub finem IV. seculi in varias Europae, & Ecclesiae regiones propagati sunt. Ita quidem Oudinus; sed hominem nequissimum refellunt, quae de Origine Religionum docte disseruit Emin. Bellarminus *Lib. II. de Monachis cap. 5.* Praeterea discat Oudinus, triplex olim Monachorum genus fuisse. Alii in Monasteriis degebant, qui *Coenobitae*: alii desertis in locis, qui *Eremitae*; alii suis in aedibus, qui apud Graecos aliquando *Philosophi*, apud Latinos vulgo *Monachi*, qui nempe postquam aliquandiu in secessu procul ab hominum turba animum poenitentiae pietatisque operibus excoluissent, prodirent vestitu ad pietatem composito, mundi-que contemptum praeseferente; cuiusmodi Paullinus, & Pammachius, Melania & Demetrias, Therasia Paullini uxor, aliaeque multae Romanae feminae. Porro ut Cyrilli temporibus hae Monachorum Classes non apud omnes Nationes singulae floruerint; una tamen, aut altera si viguit (viguisse autem vel ex eo evincitur, quod tempus adsignari nequeat, quo coeperunt) quid quaeso in ea Catechetis nostri Oratione, quod a vero absit? Adde, quod nuper monebam, Catechetem hyperbolizans Oratorum more quandoque loqui.

XII. Est ne aliud, quo sua signimenta tueatur Oudinus? Ita sane. Scriptor istarum Catechesew *Se-*

mipelagianus est: unde Cyrillus aperte ab his Catechetibus excluditur. Ita enim in Protocatechese: *Liberalis namque Deus, & pronus ad beneficentiam, exspectat tamen cuiuslibet propriam voluntatem: propterea subiecit Apostolus, secundum propositum vocatis sanctis. Propositum quum adest proprium, vocatum te fecit.* Quid quaeso magis Semipelagianum? Imo nihil hac in re Semipelagianismi reperio. Etenim non ibi de gratia *actuali*, sed de Baptismali Gratia sermo est, quae non nisi sincere conversis, ac credentibus, poenitentibus, & longo bonorum operum exercitio digne praeparatis a Deo conceditur. Quare vocatio ad fidem, & vocatio ad Baptismum maxime distinguenda est. Illa est secundum propositum Voluntas divinae; haec secundum propositum humanae voluntatis: de illa Apostolus ad Rom. 9. 16. *Non est volentis, neque currentis; quod ad hanc spectat, liberalis Deus exspectat cuiuslibet propriam voluntatem.* Atque, ut quam vera, solidaque haec interpretatio sit, intelligatur, ad id, quod sibi in ea Catechesi proposuerat Cyrillus ad ostendendum, sufficit animum tantisper advertere. Etiam quae alibi docet, attendenda sunt. Plura congerit Toutteus *Diss. 3. cap. 7. a num. 47.* Vnum adfero ex *Catech 23. num. 5.* ubi explicans illa Liturgiae verba: *Gratias agamus Domino Deo nostro; ait, nos gratias agere debere, quod quum indigni essemus, ad tantam nos vocavit gratiam; quam inimici essemus, nos reconciliavit, & adoptionis spiritu dignos effecit.* Quid? quod etsi daremus Catechetem nostrum Semipelagiana dogmata tradidisse, male heinc tamen argueret Oudin, eum Cyrillo recentiore esse; quum non desint Viri eruditissimi, qui Chrysostomum, aliosque Cyrillo vel aequales, vel etiam antiquiores Patres Semi-

Semipalagianae doctrinae, dum scilicet res nondum examinata fuerat, multo minus ab Ecclesia impro-
bata, in suis libris minus castigata loquutione prae-
luisse contendant.

XIII. Haëtenus Oudinus Catechetem nostrum
Concilio Constantinopolitano, & Semipelagiana
haeresi recentiotem fuisse adserverat; sed *num. 13.*
Ephesina quoque Synodo anni 430. posteriorem
egregia hac ratiocinatione conficit. *Catech. 12.* ait
Catechetes: *Itaque si Virgo in veneratione est prop-
pter novem mensium tempus: multo magis nos, (Sa-
cerdotes) propter multorum annorum tempus.* Quis
autem non videat, ratiocinium istud subponere cul-
tum, atque venerationem Mariae Virginis in Ec-
clesia stabilitam, quam post Concilium dumtaxat
Ephesinum paullatim introductam eruditi Viri cen-
sent? Acutam scilicet animadversionem! At cur
Oudinus, qui Graecus totus est, hac in re Ri-
veto tantum detulit, ut Graecum textum minime
consuluerit. Novisset enim vero ipsum Grodecii
Interpretatione deceptum fuisse. Ipse integrum
textum reddo ex Versione, qua non Toutteus mo-
do, sed Thomas quoque Millefius usus est. *Ado-
retur natus ex Virgine Dominus; noverintque Vir-
gines proprii instituti decus, & coronam. Agnoscat
& Monachorum ordo puritatis gloriam; non enim
privamur (Viri) dignitate integritatis. In ventre
Virginis novem mensium tempus exactum est Salva-
tori; at vir fuit Dominus tres annos, & triginta;
adeo ut si gloriatur Virgo propter novimestre tem-
pus, multo nos magis (gloriarı possumus) propter
annorum multitudinem.* Vbi vides non heic de Bea-
tissima Deiparente Virgine, sed de omnibus Vir-
ginibus sermonem esse; neque de veneratione Vir-
ginibus, vel Vitis castis praestanda; sed de status

dignitate, atque excellentia. Quid? vero haec ad rem? Mitto non introductum ab Ephesino Concilio, sed propagatum tantum fuisse Deiparae cultum: quod demonstrare huius loci non est.

XIV. Sed post longam adeo digressionem eo tandem redeamus, unde Cyrilli vindicandi amor disputationem abduxit. Duo sunt, quae etsi Aca- tholici dent Cyrillum Catechesium auctorem esse, infirmare posse videantur eius, quem recitavimus, loci auctoritatem. Nam ab interpolatore aliquo verba illa addita esse suadet phrasis illa *μέχρι σήμερον usque ad hodiernum diem*, qua longum temporis spatium designatur; quum tamen paucis ante has Catecheses annis, nec amplius quam viginti, detecta dicatur Crux. Adcedit argumentum alterum ex illis verbis *Sanctum Crucis lignum testatur, quod . . . per eos, qui fide impellente ex eo frustra decerpunt, Orbem fere totum heinc iam obplevit*. Id enim plane fidem superat. Frustra tamen haec obiiciuntur. Nam quod ad primum adinet, & ea Cyrilli verba ad illud annorum spatium, quod inter Christi mortem intercurrit ac tempus, quo Catechesis illa recitabatur, nihil vetat referre, & quamvis tempus inventae Crucis spectent, Canonico- rum librorum, ut *Iudith* xvi. 30. *I. Reg.* xxix. 3. *III. Reg.* ii. 2. *I. Mach.* vi. 9. & xi. 40. *Luc.* xxiii. 8. *Act.* xiii. 30. xvi. 18. xxiv. 10. auctoritas, ipsa- que Cyrilli loquendi consuetudo (vide *Catech.* xvii. num. 10. & xviii. num. 27.) satis ostendit, phrasi illa, ac similibus non longum tempus apud Ori- entales perinde denotari, atque apud Latinos Scripto- res videtur significare. Quod vero ad alterum spe- ctat (praeterquam quod Cyrillo suffragator adce- dit Paullinus *in epistola* xxxi. al. xi. num. 6.) mi- raculo id accidisse eius quam simillimo, quo Chri-
stus

stus panes quinque multiplicasse dicitur ab Evangelistis, indicat Cyrillus ipse, qui ante adlata verba dixerat: *Testantur quinque panes in quinque virorum millia multiplicati*. Haec enim duo veluti non dissimilia miracula coniunxisse videtur. Post Constantinum igitur Hierosolymam Crucis adorandae causa peregrinationes susceptas fuisse, & Christianos Crucis particulas summo desiderio expetiisse aptis veterum testimoniis evicimus. Quae duo de Crucis particulis ex collo gestatis, deque iisdem dono missis demonstraturum me recepi *num.* I. nunc sunt comprobanda. Itaque praeter alia, quae Gretserus late differit *cap.* 78. Gregorius Nyssenus insignis est testis in vita Sororis Macrinae a Petro Boschio inlustratae T. 4. Iulii ad diem 19. illam Crucis particulam e collo suspensam gestasse. Ibi enim *cap.* 3. *num.* 37. *Vestiana*, inquit, *propriis manibus ornans sanctum illud caput; quum eius cervici manum submisisset: ecce, aiebat ad me respiciens, quale a collo Sanctae, monilis ornamentum dependet? & haec dicens: solutis pone vinculis, praetendit manu ferreum Crucis signum, & anulum quemdam ex eadem materia, quae quidem utraque cordi semper adhaerebant. Et ego, communis, inquam, sit haec possessio: ac tu quidem habeas Crucis insigne; mihi autem hereditas annuli satis erit, siquidem in huius etiam pala Crux erat impressa. At eum mulier intuens, rursus ad me, in deligendo, inquit, non aberrasti: etenim excavatus est annulus sub ipsa pala; ibique de Ligno vitae particulam conditam habet: quod super adiacens pala simili nota denotat.* Porro Macrina diem extremum obiit anno Christi 379. 9. Martii, ut Hermantio, ac Tillemontio visum est, aut (quod post Iohannem Bollandum adprobat adpellatus Boschius) 19. Iulii anni 380.

XV. De Crucis particulis dono missis quid est, quod testes quaeramus? Postquam Paullinum, Leonem Magnum, Magnum item Gregorium habemus id adseverantes. Illis igitur missis, quos fufe profert saepius laudatus, laudandusque Gretserus cap. 79. his tribus insisto. Paullinus *ep. 11. ad Severum* haec habet: *Partem particulae de Ligno divinae Crucis, quod nobis donum Melania ab Hierusalem, munere sancti inde Episcopi Iohannis adtulit, hoc specialiter sorori nostrae venerabili Bassulae misit conserva communis Therasia &c.* Leo vero in *epist. ad Iuvenalem Hierosolymitanum Episcopum* anno 454. data, quae in Quesnelliana editione est 110. al. 72. *Particulam, ait, Dominicae Crucis, cum Eulogiis dilectionis vestrae veneranter adcepi.* Demum Gregorius L. 7. *Registri ep. 122.* edit. Maurin. al. 127. ad Recharedum Wisigothorum Regem, *Crucem quoque, inquit, dedi latori praesentium vobis obferendam, in qua lignum Dominicae Crucis inest, & capilli Beati Iohannis Baptistae. Ex qua semper solatium nostri Salvatoris per intercessionem Praecursoris eius habeatis.* Alia in hanc rem testimonia congerit Trombellius *Sect. 11. cap. vii.* quem vide. Ex his omnibus conligo Crucem Constantino Imperante repertam esse; quid enim causae fuisset, cur solum post eius tempora haec de Crucis particulis expetitis, gestatis, dono missis, de peregrinationibus Hierosolymam versus institutis, legeremus? An non eadem vivificae Crucis efficacia, eadem dignitas ante, & post Constantinum? Nae ille obfirmato animo sit, qui istis rationibus a concepto errore dimoveri sese non experiatur.

XVI. Postremum, quod pro Crucis inventione argumentum adfero, subpeditant festi dies, quos inventae atque exaltatae Cruci dicavit Ecclesia.

Vter

Vter ex his antiquior sit, quaeri posset. Mazochio Viro Clarissimo adsentior, qui in egregio Commentario, quo vetustum Neapolitanae Ecclesiae Kalendarium inlustrat, ad d. III. Maii p. 284. Exaltationis festum diem *antiquiorem* adpellat. At ad rem nostram nihil id interest; *Exaltatio* enim Crucis minime celebraretur, nisi inventa illa fuisset. Ceterum multo vetustior est inventae Crucis festus dies, quam Iohannes Fronto existimaverit, qui quum in suo Kalendario nullam eius mentionem non invenisset, p. 170. Veron. edit. a 1733. adseruit, nonnisi post annum a Christo 720. coepisse Crucis inventionem celebrari. Sed ne id quidem Viro immortalis Papebrochio concedendum, ante illud tempus Romae tantum, non item alibi inventae Crucis memoriam solemnem cultu celebratam fuisse. Haud equidem Hieronymiani Martyrologii, ut vulgo dicitur, apographa illa Papebrochio opponam, in quibus V. Nonas Maii legitur: *In Hierosolyma Inventio S. Crucis Domini nostri Iesu Christi ab Helena post passionem Domini ann. ccxxxiii.* (anachronismum adverte) *regnante Constantino Imperatore.* Nam etsi scio Trombellium (p. 302.) & Mazochium (citato nuper loco) illis uti ad confirmandam festi huius diei vetustatem; a Sollerio tamen (Martyr. Vsuard. pag. 250.) dissentire non possum, scribente, vel ex sola *annunciationis ratione in Hieronymianis plane insolita*, constare posse, *citata verba aliunde fortasse, ex Floro adcepta fuisse, & servato anachronismo ab aliquo recentiori, textui Hieronymiano praefixa.* Vide infra Romanum parvum Martyrologium, cuius aetatem circa ann. dccxl. constituendam esse satis luculentis rationibus est ab eodem Sollerio demonstratum in Praefatione ad Vsuardi Martyrologium, primum esse

esse videtur inter Martyrologia, quibus inventio Crucis fuerit adscripta; passim deinde in posteriorum temporum Martyrologiis reperitur, in Bedae sinceriore Martyrologio, in Adoniano, & Vsuarmino, in Calendario Allatiano, in Neapolitano marmoreo noni seculi, aliisque id genus libris.

XVII. Quae autem antiquitatis eius Festi diei ex Martyrologiis duci non possunt momenta, Liturgici libri abunde subpeditant. Nam & in vetustissimo illo *Sacramentorum* Codice, quem edidit praestantissimus Cardinalis Thomafius, quique magna saltem ex parte Gelasianus est, & in Gregoriano Menardi Sacramentario, & in Missali *Gothico*, quod idem Thomafius divulgavit, & in Sacramentario *Gallicano*, quod Mabillonius Vir longe Clarissimus emisit in lucem, Missam legere est in Inventionem Sanctae Crucis. Eadem recolitur in aliis antiquis Romanae Ecclesiae Liturgicis libris, quos a Thomasio editos magna diligentia cum aliis vetustissimis Codicibus contendit Doctissimus P. Vezosius. Vide Antiphonarium S. Gregorii pag. 178. & 276. Tom. V. operum Card. Thomafii Rom. recentissimae editionis. Adde Lectionarium Missae ab eodem Thomasio collectum ex pluribus veterimis Manuscriptis, & a Vezosio cum Bertinorensis Ecclesiae Codice sub noni seculi finem, aut insequentis initia conscripto conlatum (*ibid.* pag. 391.) & Capitulare Evangeliorum p. 461. Quod si ex me quaeras, quandonam Romae celebrari coeperit Inventio Crucis, non ante Leonis tempora, sed vel Gelasio Pontifice, vel paullo post epocham huius festi diei constituerim. Non equidem ante Leonis tempora, quum in Leoniano Sacramentario, quod vide in Muratorii Liturgia Romana, nulla eius sit mentio. Haec autem fit in Galesiano Sacramentario,

rio, aut eo certe quod ad Gelasium maxime adcedat: igitur circa Gelasii tempora statui potest initium huiusce festi diei. Non ita facile probari possit, Graecis solemnem fuisse Inventae Crucis memoriam. Putat Cl. Trombellius, Graecos die xiv. Septembris eam celebrasse. *Etenim*, inquit pag. 303. *ea die solemniter populo ostendi consueverat, ad recolendam memoriam illius celebris diei, qua primum ex humo super eam aggesta, eruta est, elataque & populo ostensa; quod quidem in eorum Menologio indicatur: sed apertissime traditur in ea Andreae Cretensis (Pseudo-Andreae Cretensis) oratione, quam in Exaltatione Sanctae Crucis inscripsit. Id quoque confirmat Nicephorus his verbis in latinum a Lango conversis (Lib. VIII. Hist. c. 29.): Cuius (Crucis) partem maximam divina Helena argenteae cistae inclusam Episcopo ad memoriam posterarum generationum, reliquit: ubi etiam sacram Exaltationem quotannis peragendam sanxit. Haec Trombellius: cuius coniecturis illud non parum favet, Inventionem Sanctae Crucis Exaltationem dici in tribus Mss. Codicibus, quos in Capitulari Evangeliorum citat Thomafius p. 461. de aliis Orientis Ecclesiis consule sis, Gretserum Tom. I. de Cruce Lib. I. cap. 65.*

XVIII. Hinc porro magnum sententiae nostrae, quae inventam fuisse Crucem tuetur, pondus adcedere quis non intelligat? Quod huius historiae veritatis luculentius testimonium desideras? quod universae late Ecclesiae vocem si dixero, nihil exaggeratius pronuntiavero. Video quid heic statim obiici possit, in Calendario nempe Romano per antiquo, quod Fronto divulgavit, Inventionem non reoli. Ita sane: at ibi Exaltatio Crucis celebratur, quod ad Inventionem propugnandam ap-
tissi-

tissimo est argumento. Praeterea aliae caussae esse potuere cur ibi omitteretur Inventio. Duas assignat Trombellius pag. 302. desidiam nempe Amanuensis, qui priore festa die *SS. Alexandri, Eventii, & Theoduli* scripto (hic enim eodem die agebatur, immo vero primo loco in vetustioribus libris adnunciatur) labori ut parceret, Inventionem praetermiserit; deinde Ecclesiam, cui Amanuensis ille addictus fuit; in ea enim quod fortasse Martyribus Alexandro & sociis sacra erat, Inventio minime celebrabatur. Quod ad primam adinet, eam libens admitterem, si Frontonianum illud *Kalendarium* revera Kalendarium esset; in Martyrologiis enim, & Kalendaris saepe experimur, ab Amanuensibus Sanctos, qui primo loco in exemplis nominabantur, adnotatos, praetermissis, qui eos sequebantur. At nihil minus est Kalendarium illud, quam Kalendarium, ut optime a Vezzofio animadversum est in Praefatione ad quintum Thomasiarum operum Volumen, & ipsa Codicis inscriptio ostendit: *Capitulare est Evangeliorum*. Facile autem intelligo, cur nomina Sanctorum omiserint Martyrologiorum Amanuenses; at non ita facile id mihi persuadeo de *Capitularium* eiusmodi exscriptoribus; non enim Sanctorum tantum nomina praetermitti ab his oportuit, sed & Evangeliorum initia; quod non socordis, sed socordissimi hominis fuisset. Altera a Trombellio adlata causa mihi omnino probatur; non tamen aevo illo, quo Frontonis Kalendarium perscriptum fuit, facile admiserim, quod ibidem indicare videtur Trombellius, alias praeter illam, ad quam Capitulare hocce spectabat, fuisse in Vrbe Ecclesias, in quibus Inventio Crucis haudquaquam celebraretur. Nam neque id cum Romano parvo Martyrologio, quod paucis post editum illud Ca-

pi-

pitulare annis scriptum fuit, totque aliis antiquioribus Romanae Ecclesiae Liturgicis libris, in quibus disertam Inventionis ipsius mentio fit, satis congruit; neque ad difficultatem amolendam necessarium est: quid enim mirum in Ecclesia Sanctis illis Martyribus dicata unam dicto die ipsorum memoriam fuisse celebratam? etsi in aliis Urbis Basilicis Crucis Inventio recoleretur?

C A P V T IV.

Praecipuum Haereticorum Argumentum adversus Inventionem Crucis proponitur, atque diluitur.

I. **A**Vdiamus nunc Heterodoxos. *Eusebius*, inquit *Magdeburgenses Cent. IV. cap. 15. In Vita Constantini Imperatoris, de Cruce per matrem inventa, ne verbulum quidem facit. Quis autem credat, Eusebium omisurum fuisse rem tam appositam ad laudem Constantini?* Altissimum quoque Constantini ipsius de ea Inventionem silentium miratur, urgetque *Dallaeus, & Basnagius*: imo *nullus fide dignus Auctor produci potest.* (addit *Hospinianus apud Gretserum Lib. I. de Festis cap. 32.*) *qui tempore illo, quo Crux inventa dicitur, de ea aliquid scripserit, vel inventionis eius saltem aliquam mentionem fecerit.* Sed quis non videat, ut ab hoc ultimo ordiar, *Hospiniani argumentum aequale ridiculum esse, ac si quis dicat: Nullus extat auctor, qui de Roma condita eo, quo condita est, tempore, deque rebus a Romulo gestis, quo gestae sunt anno, in literas retulerit. Commentitium est ergo, quidquid de condita Roma, rebusque Romuli gestis*

gestis posteriores Historici memoriae prodiderunt. Quasi vero contingere non potuerit, ut monumenta tum scripta interierint, atque interciderint, aut veritas a nullo scriptis comprehendi, & ad posteros transmitti nequeat, nisi ab illo, qui rei gestae interfuerit. Periclitabuntur sane plerique Historicorum tum sacrorum, cum etiam profanorum, si ista Calviniani huius deliratio locum inveniat. Nam Sanctae Crucis inventae tot, tamque locupletes, tam sancti, & antiqui testes, nobis subpetunt, ut alia narratio, quaecumque testimonio humano nititur, minore, ac tolerabiliore insania in dubium revocari posse videatur. Stet igitur, ad alicuius historiae veritatem evincendam necessaria non esse aequalium Scriptorum testimonia; sed ea sufficere, quae ab iis desumuntur, qui tempore proximi fuerunt, cuiusmodi sunt paene omnes, quos pro Inventae Crucis historia adduximus.

II. Ad Eusebium devolvatur disputatio. Hunc Crucis Inventionem non plane intactam reliquisse contendit Gretserus, & Alfordus num. 28. Nam in Chronico haec verba habet. *Anno Domini 325. Imperii Constantini 16. Helena Constantini mater divinis monita visionibus beatissimum Crucis signum, in quo mundi salus pependit, apud Hierosolymam reperit.* Quoniam vero Scaliger censuit, ad Eusebii Chronicon, non ipsius, aut S. Hieronymi manu, sed aliena esse adiectam inventae Crucis mentionem, eum vehementer increpat atque exagitat Iacobus Gretserus, quasi ex Calviniano in Crucem, resque sacras odio, ita opinatus sit. Sed audiendus hac in re ingenuus Papebrochius cap. 3. num. 26. *Sunt alia, in quibus Scaligeri doctrina & fides merito requiritur a piis, & eruditis lectoribus: sed in hoc puncto, ubi ex sola fide antiquo-*
rum

rum Codicum definivit, quid germanum, spuriumve sit, non possum ei non adsentiri, locum ipsum esse purum, ac merum glossema inertis librarii. Probant id non solum Graeci Codices, ex quibus Eusebii genuinum textum idem Scaliger edidit; sed etiam plerique & vetustiores Latini, in quibus Hieronymi versio legitur absque ista lacinia. Talium aliqui apud nos sunt, & quidem unus in Francia finitus anno 14. Heraclii, & XI. Chlotacharii Regis est, id est Christi 624. quo fideiorem, antiquioremque hactenus reperiri non puta. Haec ille, cui nuper adcessit eruditissimus Pinus. Adfirmat quidem Arnaldus Pontacus ea verba in Avenionensi, aliisque Mss. Codd. exstare, & in primas editiones non nisi ex manu exaratis exemplaribus venisse. Sed (praeterquamquod, ut paullo antea monebamus ex Papebrochio, alii Codices numero, & antiquitate potiores ea verba non habent: qua de re tamen, si copia mihi fuisset, libenter adiissem Veronensem huius Chronici editionem inter opera Hieronymi) illud etiam animadvertendum, ibi occasione inducitur in Alexandrinam Sedem Alexandri Episcopi, nominari Arrium ab eo de Ecclesia deiectum, & Arrianorum in Nicaena Synodo secutam damnationem. Porro quid Crucis inventae commemoratio ad Alexandrum, & Arrium, quorum gratia fuerat Nicaena Synodus convocata? Ex quo fit, Codices, in quibus illa desiderantur, ceteris etiam ex eo praefereandos, quod Eusebium, atque Interpretem Hieronymum magis deceant.

III. Idem Gretserus alio argumento conlegisse sibi videtur, Eusebium ne in ipso quidem opere de Vita Constantini Inventionem Crucis omnino tacuisse. In Epistola enim ad Macarium Hierosolymorum Antistitem, quam Eusebius recitat L. III.

de

de Vita Const. c. 30. ait Imperator : *Tanta est Servatoris nostri gratia , ut nulla sermonis copia ad praesentis miraculi narrationem fufficere videatur . Nam sacratissimae illius Passionis signum sub terra iampridem occultatum , tot annorum spatio delituisse , quod communi omnium hoste sublato famulis eius in libertatem vindicatis adfulgeret , omnem revera admirationem superat . Hoc ipso ergo , inquit Gretserus , quod inventi Sepulchri meminit Eusebius , satis etiam inventam Crucem insinuat , cum eodem tempore , & non procul a Sepulchro Crux fuerit inventa . Verum (Gretseri pace dictum sit) hocce argumentum mancum omnino est , atque imbecillum . Sic quippe ad enthymema revocari potest : *Crux eodem tempore , & non procul a Sepulchro fuit inventa ; igitur qui Sepulchri meminit , meminit etiam Crucis .* Sed cur Haereticis argumentari non liceat ? *Qui Sepulchri meminit , Crucis non meminit ; igitur inventa Crux non est ?* Poterat sane Sepulchrum inveniri Cruce non inventa . Cur igitur Eusebius Sepulchri inventi diserte meminit , Crucem vero dissimulavit , si cum Sepulchro reperta Crux fuit ? Duplex ergo est in ea Gretseri argumentatione peccatum . Primum est , Inventam Crucem subponere , quod Haereticus negat : alterum , ex Sepulchri mentione Crucis mentionem inferre , quasi aut illud sine hac inveniri non potuerit , aut aliquis illius inventionem memorare non possit , quin etiam huius mentionem faciat .*

IV. Itaque Papebrochius , Tillemontius Tom. VII. Monum. Eccles. Not. 2. in Helenae Vitam , Iohannes Pinius Tom. III. Augusti Comm. praevii ad Vitam S. Helenae §. 8. num. 75. ac Trombellius in *Append. de Cruce* Sect. II. cap. 2. num. v. contendunt , Eusebium , seu potius Constantinum apud Euse-

ebium Crucem Dominicam refoffam, & miraculis inlustratam fua in Epiftola respexiffe, non vero Sepulchrum. Nam verba illa *Sacratiffimae Paffionis fignum* Cruci melius aptari poffunt, quam Sepulchro, quod *Refurrectionis Dominicæ fignum* aptius adpellandum fuerat; quemadmodum ab ipfo Eufebio *Cap. 28.* reapse vocatur, *Auguftum, fanctiffimumque Dominicæ Refurrectionis monumentum.* Adde, quod in eadem Epiftola Constantinus dicit, locum illum *Dominicæ Paffionis fidem in lucem protuliffe*: quæ quonam fpectent, fi ad Dominicæ Crucis Inventionem non fpectant? Nihilo tamen minus hifce licet efficacibus coniecturis adquiefcere ipfe non poffum. Etenim primo Eufebius *Cap. 28.* hæc omnia, quæ a Constantino Auctores illi de Cruce dicta effe arbitrantur, de folo Sepulchro apertiffime pronunciat. *Tunc vero,* inquit, *ipfum auguftum fanctiffimumque Dominicæ Refurrectionis monumentum præter omnium refulfit expectationem, & spelunca illa . . . rurfus in lucem prodit, & miraculorum, quæ ibi gefa fuerant, hiftoriam iis, qui ad fpectandum confluxerant, manifefiffime videndam exhibuit; rebus ipsis, quæ omni voce clarius fonant, Servatoris noftri refurrectionem testata.* Ex quibus rectiffime fluit, licet Constantinus de Cruce loqui revera voluerit, de folo tamen Sepulchro fuiffe ab Eufebio intellectum.

V. Ipfæ deinde Constantini verba non adeo clara funt, ut ad Sepulchrum fignificandum abfque vi trahi nequeant. Etenim in iis literis Imperator adferit, *nihil fibi antiquius effe, quam ut facer ille locus, quem Dei iuffu turpiffima adiectione fimulari, velut gravi quodam pondere exoneravit, fabricarum pulchritudine exornetur.* Hæc porro verba ad folum Sepulchrum fpectare videntur, quam

Eusebius *Cap. 26* Socrates, ceterique Historici omnes, non Crucis celandae, sed Dominici Sepulchri occultandi causâ Templum Veneri sacrum Ethnicos ibi extruxisse scribant. Neque verba illa *sanctissimae Passionis signum, Dominicae Passionis fidem*: ab hac sententia me dimovent. Etenim Sepulchrum non minus Mortis Dominicae, quam Resurrectionis est signum, ac fides. Namque si Resurrectionis est monumentum, quod Dominus olim sepultus non amplius ibi condatur; cur Passionis signum dici apte non possit, quod Dominus passus, ac mortuus in eo triduo requieverit? Sunt tamen, qui putent, alio in loco in Commentario nempe in Ps. LXXXVII. n. 11. Crucem inventam indicasse Eusebium, dum scriberet: *Quod si quis animum adhibeat iis, quae nostro tempore ad Sepulchrum, & Martyrium Salvatoris nostri patrata sunt, mirabilibus, is sane deprehendet quo pacto ea, quae praenunciata fuerant, opere completa sint.* Ego malim fateri, Eusebium, & Constantinum Crucis Inventae non meminisse. Cur autem non meminerit Eusebius (de Constantino num. VII.) divinare nolim. Papebrochius *Cap. I. num. 5.* hac de re videri potest: Trombellium quoque ad *num. 11. cit. Cap. 11.* Mirabor itaque cum Baronio ad ann. 325. *num. 42.* Eusebii silentium; eius causas scrutari uti incertissimum, ita & profus inutile existimo.

VI. Inutile, inquam. Quid enim quaeso Eusebii silentium ad historiam Crucis Inventae labefactandam ponderis habeat, si cum tot antiquissimis, sanctissimis doctissimisque Viris conferatur, qui rem hanc literis consignarunt. Equidem scio Magdeburgenses, Rivetum, Basnagium argumento negativo maxime delectari; imo Launoio, Dupinio, aliisque Criticis ultro concedo, magnam esse huiusce argu-
menti

menti efficacitatem; neque enim is ego sum, qui miras illas hypothesas probare possim, quas nonnulli ad illud eludendum confingunt, ut qualvis aniles fabellas, quas in Metaphrasse, aliove id genus Scriptore legunt, pro aris focusque tueantur. In malam rem abeant nequissimi veritatis osiores, quam prodere non dubitant, ut quibusdam adsententur, quorum gratiam aucupari sua plurimi interfit. Illud tamen veluti certissimum Veritatis propugnandae Canonem statuto: Tum solum negans argumentum in historicis rebus vim habere, dum a nullo neque aequali, neque proximo Scriptore res quaequam narratur: seu, quod idem est, argumentum negativum non ab unius Scriptoris, sed ab omnium tum aequalium, tum proximorum silentio, ut efficax sit, petendum esse.

VII. Quod ad Constantinum adinet, addo, eius silentium minus mirandum esse, quam Eusebii silentium. Etenim *Beatissimum illum*, inquit Eusebius *Lib. 11. Cap. 25. Dominicae Resurrectionis locum, qui est Hierosolymis, inlustrem, ac venerabilem cunctis mortalibus efficere (Constantinus) officii sui esse existimavit*. Quid igitur mirum? Constantinum ob effossum Domini Sepulchrum, de quo venerabili efficiendo unice sollicitus fuerat, tantopere exsiliisse, ut dissimulata Crucis Inventionem in Dei laudes ad Macarium scribens erumperet, quod suis temporibus Sepulchri manifestationem reservavit. Quae quidem mirifice confirmantur ex occasione, qua ad Sepulchrum Dominicum honoribus afficiendum Constantinus permotus est. Eam sic describit Theodoretus *Lib. I. Eccl. Hist. Cap. 15. Quum enim certior factus esset, Corybantum more injanientes, bacchantesque idolorum cultores, Sepulchrum Dominicum . . . aggesta terra obruisse, ac desuper*

lascivae Daemonis fanum Virgineo partui insultantes extruxisse; primò execrandum aedificium illud dirui, &c. Viden? ne cogitasse quidem de Cruce invenienda Constantinum, quum haec adgrederetur, sed unius ea in re Sepulchri honorem curasse.

C A P V T V.

Aliud Haereticorum argumentum ab Auctorum dissensione in Crucis Inventae Historia referenda depromptum refellitur, & Ruffini Historia etiam quod ad circumstantias adinet, vindicatur.

I. **H**Aëtenus de Eusebio, & Constantino. Alia nunc adversariorum momenta examen deponunt. Primum est Auctorum in Crucis Inventione describenda dissensio. Argumentum sane ficulneum. Quot enim, Deum immortalem! Virorum eruditorum Controversiae de Romae conditae Epochæ, de Anno Nativitatis, Baptismi, ac mortis Christi! Numquid vero sanae mentis quispiam inferat, Romam non fuisse conditam, Christumque neque natum, neque baptizatum, neque vitam functum fuisse? De loco, quo Baptismi lavacro Constantinus ablatus fuit, Romaene, an Nicomediae, a Viris doctissimis ambigitur, aliis pro Roma cum Baronio, pro Nicomedia plerisque emunctioris nominis Criticis stantibus. Qua igitur fronte ad hocce ridiculum argumentandi genus Heterodoxi confugere audent, ut sententiam suam de Cruce nusquam reperta nobis suadeant? Sed est aliud praeterea

rea quo ea ratio infringatur. Auctores nempe omnes facili negotio conciliari possunt. Atque id hoc potissimum capite praestandum: quod antequam fiat, illud in universum moneo, Historicis haud insolens esse, ut eandem rem memoria prodentes, alii alia eius adiuncta commemorent ab aliis praetermissa, sive quod compendiaro stylo uti vellent, sive quod ea ignorarint, sive quod ad suum institutum minime facerent. Quo praejacto.

II. Statuo primo. Epocham Inventae Crucis Anno Christi 326. Constantini Imperat. 21. Sylvestri Pontificis 13. consignandum esse. Concilium enim Nicaenum habitum est anno 325. Constantini 20. Sylvestri 12. ut contra Bellarm. *Lib. I. de Conciliis Cap. 5.* in Annum 330. illius celebrationem differentem communis est, cum Onuphrio Panvinio Chronologorum sententia. Porro Crucem post Nicaenum Concilium, & proximo quidem anno ab illius exitu, inventam esse, cum Iohanne Pinio §. 6. *num. 63.* certissimis argumentis ducor, ut sentiam. Ac primo quidem, ut testatur Theophanes in Chron. *p. 18. Macario Hierosolymorum Episcopo, qui Concilio interfuit, mandavit Imperator, ut reversus sanctae Resurrectionis locum, & Calvarii Golgotham, & vivificum Crucis lignum repeteret: & pag. 20.* referretur ab eodem Chronographo cum debito honore Imperatrici factus obviam Macarius Hierosolymorum Patriarcha. Nicaea autem non antea Macarium discessisse, quam Concilium solutum fuerit, ex ipsius Synodi Actis constat. Eusebius quoque *Lib. III. Vitae Constantini* eum scribendi ordinem servat, ut narratis rebus, quas occasione eiusdem Concilii gesserat Imperator, haec *Cap. 25.* subnectat: *His ita gestis, Imperator Deo carus aliud quiddam inprimis memorabile adgressus est in Pa-*

laestina. Quid illud? *Beatissimum illum Dominicæ Resurrectionis locum, qui est Hierosolymis, inlustrem, ac memorabilem cunctis mortalibus efficere, officii sui esse existimavit*. Audin? *His ita gestis*. Post Concilium igitur ea Constantini animum subiit cogitatio, quam ut exsequeretur Hierosolymam se se Helena contulit.

III. Proximum autem a Nicaeno Concilio annum ut adsignem, facit Ruffinus, qui *Lib x. Cap. 6. de exemplo Fidei Nicaenae, & Concilii Decretis locutus Cap. 7.* ita prosequitur: *Per idem tempus Helena Hierosolymam petit*. Sozomenus quoque in eandem sententiam loquitur. *Quum iam Concilium Nicaenum venisset ad exitum, & Sacerdotes domum revertissent, Imperator supra modum ideo laetatus est, quod Ecclesiam universam de doctrina Fidei consentientem videret. . . . Per idem fere tempus Helena Imperatoris mater venit Hierosolymam*. In Chronico Eusebii Inventio S. Crucis refertur ad annum Constantini XV. aut XVI. sed iam monuimus, neque Eusebii, neque Hieronymi verba illa esse, sed inertis cuiusdam Librarii. Neque vero antiquissimis hisce Scriptoribus opponet prudens homo, aut Chronographum Saxonem Leibnitii, aut Alberici Chronicon ab eodem Leibnitio vulgatum, quorum hic anno Domini 318. ille 328. Dominicae Crucis Inventionem consignat. Multo magis a vero alienum est, quod ait Zonaras *Tom. II. Annal. in Const. Magno, scilicet Helenam post baptismum Constantinum, adscito sibi comite S. Silvestro Hierosolymam, abiisse*. Commentum hoc esse, inquit post Baronium Gretserus, inde liquet, quod nulla vel maiorum traditione comprobetur, vel antiquorum Scriptorum auctoritate fulciatur. Quid? quod Constantinus Nicomediae, sub vitae finem

anno

anno 337. novem scilicet, aut decem ipsis annis post Helenae Matris obitum, baptizatus fuit, ut ex Ambrosio, aliisque vetustissimis Scriptoribus probat Papebrochius in Propylaeo Maii, & Conradus Ianningus in Apologia pro Actis Sanctorum.

IV. Statuo secundo, Paullino dicenti *Ep. 31. al. 11. ad Severum: Hadrianum Imperatorem in loco passionis simulacrum Iovis consecrasse*, non adversari Eusebium *Lib. III. de Vita Const. Cap. 25.* Sozomenum, Socratem, & Georgium Hamartolum in Chronico scribentes, *ibi fanum Veneris superstructum fuisse*. Qua de causa Cl. Rosweidus in eum Paullini locum coniecit, Calvariae locum appellatum fuisse *Venerarium* ab Ambrosio in *Pf. 47.* aliisque. Nam ex S. Hieronymo constat, Hadrianum, vel Ethnicos eius temporibus in loco Resurrectionis (qui & ipse pars loci Passionis Dominicae, atque adeo locus Passionis erat) posuisse simulacrum Iovis: at in Crucis rupe statuam marmoream Veneris. *Ab Hadriani temporibus* (verba sunt S. Doctoris *in Ep. 49. al. 13. ad Paullinum de Institutione Monachi anno 395. conscripta*) usque ad imperium Constantini per annos circiter centum octoginta, in loco Resurrectionis simulacrum Iovis; in Crucis rupe statua ex marmore Veneris, a Gentibus posita colebatur: existimantibus persecutionis Auctoribus, quod tollerent nobis fidem Resurrectionis & Crucis, si loca sancta per Idola polluissent. Paullinus itaque Passionis locum late usurpat, ut locum Resurrectionis etiam comprehendat. Atque heinc factum est, ut Basilica ibidem Constantini iussu exstructa, modo Passionis, modo Anastasis nomen sortita fuerit, licet una eademque, uti adversus Grezserum *Lib. I. de Cruce Cap. 63.* & Iacobum Sirmundum *de triplici nummo*, convenit inter

Eruditos, praeunte doctissimo Valesio in *Epist. de Anastasi, & Martyrio Hierosolymitano* ad calcem Notarum Iuarum Eusebii Historiam subiecta.

V. Statuo tertio. Ruffinum, Theodoretum, ac Socratem Crucem Domini agnitam scribentes, semineci feminae incolumitate reddita per salutarem Crucis contactum, Paullino, ac Sulpicio non refragari, qui Dominicae Crucis contactu mortuum ad vitam revocatum ferunt. Etenim utrumque miraculum patratum fuisse non Nicephorus modo tradit *Lib. viii. Cap. 29.* sed etiam Sozomenus *Lib. ii. Cap. 1.* ubi postquam miraculum seminecis feminae valetudini restitutae enarraverat, e vestigio subdit: *Aiunt etiam mortuum eodem modo ad vitam esse revocatum.* Difficilius est his conciliare Ambrosium, & Chrysostrum ex Titulo Crucem agnitam fuisse contendentes. Sed cum Ruffinus satis indicet, ex Titulo Crucem agnitam fuisse, sed non omnino evidenter, quia Titulus Cruci adfixus non erat, sed prope eam iacebat, & idcirco, ut nullus dubio locus superesset, Macarium ad miraculum confugisse: dici optime potest, Ambrosium, & Chrysostrum a veritate non aberasse; quin tamen falsa esse consequatur, quae ceteri de miraculis ea occasione patratum tradiderunt. Atque ex his constare arbitror, Auctores, qui Inventionem Sanctae Crucis scriptis consignarunt, inter se minime dissentire, etsi aliquid inter eos dissidii primo intuitu adparere possit.

VI. Nonnulla nunc expedienda sunt, quae obicit Basnagius. Ait ille: *vero non esse proximum, Latronum Cruces cum illa Christi uno eodemque loco fuisse conditas. Non a Iudaeis qui cum supplicii instrumentis cadavera damnatorum sepelliebant: non a militibus Romanis, quibus mos ille Iudaeorum non usurpabatur. Neque etiam ulla defuncto-*

rum ossa inerant in monumento, ubi Crux Domini iacuisse fertur: indicio Crucis latronum cum ipsis non fuisse sepultus. Ne tamen Vir eruditus hac de causa ambigeret, consulere poterat, aut Menochium de Republ. Hebr. Lib. viii. Cap. 2. num. 15. aut Gretserum Lib. I. de Cruce Cap. 62. qui ipsum omni scrupulo liberassent. Dubitare non licet, inquit Gretserus, nisi fortassis sine ratione, latrones in monte Calvariae, hoc est, in ipso loco supplicii fuisse tumulatos: eadem enim vespera ex lege & consuetudine Iudaeorum sepeliebantur suspendiosi. Et quae causa, quaeso fingi, potest, cur ad alium locum, sepulturae gratia translati fuerint, sub tempus vesperae non tam appropinquantis, quam iam praesentis? Quum igitur latrones in monte Calvariae sepulti sint, hortusque, in quo humatus est Dominus, itidem in eodem monte fuerit, & quidem non procul a loco supplicii, ut Evangelista testatur (Iohannes Cap. 19.) . . . a vero non abhorret, tres Cruces simul terra fuisse a militibus obrutas, neque procul a sepulchris latronum, neque etiam admodum remote a Sepulchro Domini; neque enim instrumenta necis cum interfectis eodem in loco semper tumulabantur, sed vel in eodem, vel non procul inde. Haecenus Gretserus.

VII. Quod autem Basnagius ait, a militibus Cruces cum illa Christi uno eodemque loco non fuisse conditas, Sozomeno adversatur, qui Lib. II. Cap. 1. de militibus ait: *Cruces temere heinc inde proiecerunt. Quid enim curae illis fuisset, Cruces eo, quo prius erant, ordine reponere, quum singuli vespertinam horam praevenire maturarent?* Quae quidem verba non sic intelligenda esse, opportune Gretserus denotat, ut sensus sit, Cruces diversis locis fuisse terra opertas; sed (uti verba ipsa declarant)

rant) ita, ut significare Historicus voluerit, non fuisse etiam in loco eodem, quo erectae steterant, ordine conlocatas, ut scilicet Domini Crux media esset, sicuti antea fuerat; sed indiscriminatum, ac sine ullo ordine unum in locum a militibus abiectas esse. At nulla defunctorum ossa inerant in monumento. Nego. Quei probabit Basnagius? Numquid quia apud Historicos nulla rei huiusce mentio? Sed quaeso, quid in illorum ossium inventionem peculiare fuit, ut eam indicare operae pretium fuerit? Praeterea neminem ne post, vel etiam ante Crucifixi Domini tempora ibidem sepultum fuisse credibile est? Quod si alii tumulati, ossa utique latronum cum ceterorum ossibus, praesertim quum mons effoderetur, confundi necesse fuit. An vero de latronum ossibus discernendis sollicita esse debuit Helena? An de quibus distinguendis Helenae cura esse non debuit, debuit de iis memorandis Historicis esse sollicitudo? Itaque quum haec Scriptores sanctitate, doctrina, vetustate spectabiles Crucium inventionem testentur; haec vero Iudaeis in more positum esse constet, ut vel eodem in loco, vel penes sepulchrum cum supplicii instrumentis cadavera conderent; concludere debuerat Vir Criticus, defunctorum quoque ossa reperta fuisse, quorum mentio, nullo Literariae, atque Ecclesiasticae Reipublicae detrimento negligi potuerit.

VIII. *Quaeri & illud potest (instat Basnagius) num annis pene trecentis in solo Hierosolymitano Cruces absque putredine servari potuerint, cessante miraculo. Egregie. Quaerenti vero responderi potest cum S. Paullino Ep. 31 al. xi. ad Severum: Ergo Crux Domini tot operata aetatibus . . . nonne divina manu latuit, ut tunc inveniretur, quum religiose quaereretur? Miracula Criticis Roterodam-*

mensibus stomachum faciunt; sed suae incredulitati vitio id vertant. Quod si quis dicat, Crucem Dominicam divinitus conservatam fuisse, concedere sese; at idem de Latronum Crucibus persuaderi non posse: reponam, & has miraculose conservatas fuisse, ut dum Crux Dominica erat invenienda, miraculis illis inclaresceret, quae in illius inventionem patrata fuisse, Ruffinus ceterique commemorant: Quamquam servatas Cruces illas citra miraculum dicere possumus. *Saepe enim (inquit Trombellius Cap. 3. num. 3.) domorum fundamenta dum iacimus, nonnulla obcurrunt multis antea seculis illic posita, eaque integra prorsus, atque inlaesa. Urget Basnagius. Quod si repertum ab Helena Domini patibulum putamus, non iis sane miraculis, quae Ambrosio ignorantur, atque Chrysofomo, imo & Cyrillo, qui ea non praeteriisset, si patrata fuissent.* En iterum inficiale argumentum hac in re sibilis explodendum, quum Ruffinus, Paullinus, & ceteri, Ambrosio, Chrysofomo, aut Cyrillo silentibus non idcirco contrarii, illa referant, praesertim, quum ad Cyrillum quod adtinet, nulla ipsi causa fuerit, cur miracula illa recenseret, uti ne ipsius quidem Tituli meminit; Chrysofomi vero ea dissimulare interesset, ut Crucis Titulum, quem eo in loco laudibus exornandam susceperat, magis commendaret.

C P V T VI.

Gelasii Papae Decretum expenditur, & quid de Actis S. Iudae Quiriaci, ex quibus prima Inventae Crucis Historia Cap. I. summam exhibita est, sentiendum sit, exponitur.

I. **N**olim tamen ex his, quae haecenus a nobis stabilita sunt, quispiam conligat, admittere nos Acta quaedam Apocrypha, ex quibus Capite primo, primam Inventae Crucis Historiam summam reddidi. Imo huiusmodi Acta respexisse contendo Gelasium Pontificem in Synodo Romana anni 494. ubi sic ex antiquissimo Codice Palatino Bibliothecae Vaticanae num. 493. fol. 101. apud Cl. Fontaninium in Appendice ad Antiquitates Hortae. *Item scriptura de Inventione Crucis Dominicae, & altam de Inventione capitis Iohannis Baptistae novellae quidem relationis, & nonnulli Catholici legunt: Sed cum haec ad Catholicorum manus advenerint, beati Pauli Apostoli precedet sententia: Omnia probate, quod bonum est, tenete.* Contendant quidem Sectarii haec a Gelasio omnes Inventae Crucis historias reprobari: sed egregie falluntur. Primo enim eam Scripturam de Inventione Crucis reiicit, quod novellas quasdam relationes habeat; at numquid novella relatio quinto exeunte seculo dici potuit Historia, quam Cyrillus, Ambrosius, Ruffinus, ceterique a nobis laudati tradiderunt, quorum plerique uno seculo Gelasium antecesserant? Deinde Gelasius ibidem Opuscula B. Ambrosii, ac Ruffini Historiam Ecclesiasticam

cam recipit, laudatque. Non igitur Historiam reprobare potuit, quae tam diserte inibi traditur. Neque Holpinianus dicat: *Si certo constitisset, Crucem ab Helena fuisse inventam, neminem tam impudentem futurum fuisse, qui alias, & quidem novas Relationes, de hac ipsa Cruce inventa, confingere, & publicare ausus esset.* Etenim nonne certo constabat, Evangelicam Historiam a Sanctis quatuor Evangelistis, Matthaeo, Marco, Luca, & Iohanne fuisse conscriptam? Quot tamen Evangelia procusa sunt, quae ab eodem Gelasio inter Apocrypha merito recensita fuere.

II. Alia igitur omnino est, quam heic Gelasius reprobat, Inventionis Historia. Eam puto fuisse, quae primam partem Actorum S. Iudae Quiriaci conficit. Innumera sunt, quae in illis Papebrochius merito carpit T. 1. Maii ad diem 3. c. 2. & fufius ad diem iv. ut Tillemontius *Tom. 7 Monum. Adnot. 3.* in S. Helenae Vitam dixerit, non putare se, ullum deinceps repertum iri, qui adversus Papebrochii rationes illa tutari audeat. Erravit tamen Tillemontius. Nam anno MDCCXXXIV. fuit Gerardus Castael Canonicus Ordinis Sanctae Crucis, qui in suis Controversiis Ecclesiastico Historico Coloniae Agrippinae editis Controv. xxv. fabellas illas a Papebrochio tot invictis argumentis explosas iterum venditare non timuit. O bonas gentes, quibus hae nugae adrideant! Audi aliqua, quae in illis Actis perscripta sunt. Annum Inventae Crucis statuit illorum auctor nugacissimus, annum 233. post Passionem Domini Nostri Iesu Christi 266. post eiusdem Nativitatem assignat; atqui certum est, Crucem primum inventam fuisse post Nicenum Concilium. Eodem anno regnantem inducit Constantinum Magnum nondum natum.

Scri-

Scribit insuper, *gentem barbarorum multam, super Danubium congregatam, ac paratam ad bellum, timorem Constantino intulisse usque ad mortem, idque in sexto anno Regni eius: quando nempe, ex quo regnare coeperat, Danubium, aut Orientem nondum viderat, nec aliquanto post visurus erat, in Gallia, atque Italia subigenda detentus, & hoc ipso sexto Imperii sui anno, magno adparatu ad Tiberim contra Maxentium movens, quando & Crucis signum conspiciatus est in aere, quod Auctor Historiae ei adparuisse contra Barbaros ad Danubium proficiscenti perperam dicit.*

III. A Danubio Constantinum deducit Auctor *in suam Civitatem*, utique Constantinopolim; unde *mittens ad Eusebium Episcopum Urbis Romae, fecit eum venire ad se, qui catechizavit eum fidem Christianorum, & baptizavit eum.* Quot paucis verbis historica monstra! Obiit Eusebius Papa anno Vulgaris Aerae 310. aut 311. Quomodo haec Epochae, quam Inventae Cruci Auctor adsignat, cohaerebunt? Praeterea quei anno Regni sui sexto Constantinus in suam Urbem Constantinopolim venerit, quam anno Imperii 23. primum construere coepit e Byzantio? Quod vero de Constantino Constantinopoli per Eusebium Papam sacris undis abluto dicitur, quam ineptum, quam a vero alienum, quum nemo nesciat, Constantinum aut a Sylvestro Romae, aut Nicomediae, sive ab Eusebio, sive (quod cum Cl. Ianningo mihi probabilius est) a Petro Solorum in Cypro Civitatis Episcopo baptizatum fuisse? Sed quam ridiculum illud! Eusebium ab Helena adcersitum Hierosolymam, illucque profectum fuisse, ut Episcopum Iudam consecraret, Eusebium, inquam, qui pedem in Pontificatu Italia non extulit, & nescio an Roma extulerit, paucorum

rum mensium Pontifex. Quis vero audivit, vel legit unquam, trans mare, aut omnino Roma egressum Pontificem, ad Episcopum qualemcumque ordinandum?

IV. Porro quid de Iuda Cyriaco dicendum, cuius nomen e seculo secundo, & Hadriani Imperatoris aetate adceptum, Graeculus huius historiae auctor ad seculum IV. & Constantini, atque Helenae tempora transtulit, quasi eum pro merito indicatae Crucis ad sedis Hierosolymitanae regionem consecrari curaverit Helena? Quid de Macario, quem unum meliores Scriptores in toto hoc negotio nominandum putaverunt, ne semel quidem in Actis ceteroque fusissimis memorato? Quid igitur mirum, ne apud Graecos quidem fabulas hasce ante seculum IX. fidem invenisse? Certe Theophanes primum Monachus, inde Agri Abbas, qui IX. seculo floruit, ad annum Constantini Imperatoris XXI. rem late describens, nihil omnino a Ruffini, ac Theodreti narratione dissentit. Dixi *ante seculum IX.* quia nugas illas paullo post Theophanis tempora Synaxariorum, ac Menaeorum auctores sequuti sunt ad 28. Octobris de S. Cyriaco agentes; ante illa vero tempora vix ullus Graecus Scriptor proferri poterit, qui cum horum Actorum fabricatore ineptiverit. Nam, quae sub Andreae Cretensis nomine circumfertur Oratio *de Sancta Cruce*, alium plane auctorem habet, eumque incertum, ut extra controversiam est apud eruditiores. Illas quidem a se visas satis indicat Sozomenus, dum ait, Sepulchri locum Helenae innotuisse *sive indicio cuiusdam Hebraei in Orientis partibus degentis, ut quidam aiunt*; sed cum subiiciat, *sive, ut verius opinari licet, Deo signis quibusdam ac somniis eum ostendente*, manifesto demonstrat, sibi illas fabellas minime probatas fuisse.

V. Latini longe citius, quam Graeci eas fabula amplexi sunt. Amplexus est initio seculi VI. Auctor Catalogi secundi Romanorum Pontificum a Papebrochio, & Henschenio inlustrati in Propylaeo Maii, quem ceteri Pontificiorum Catalogorum Editores sine scrupulo descripserunt. Scribit enim in Eusebio: *sub huius tempora Inventa est Sancta Crux Domini Nostri Iesu Christi V. Nonas Maii. Heic baptisatus est Iudas Quiriacus.* Amplexus est Tunonensis Gregorius *Lib. I. Hist. Francorum Cap. 34.* ubi de Constantino agens, *Huius, ait, tempore venerabile Crucis Dominice signum, per studium Helenae repertum est, prodente Iuda Hebraeo, qui post baptismum Quiriacus est vocitatus.* Amplexi sunt Martyrologi Florus, Rabanus, Notkerus, Baibulus, & Vsuardini textus amplificatores aliqui. Amplexus demum est Berengosius S. Maximini Abbas initio XII. seculi (uti ex Diplomate Henrici V. probant Sammarthani Fratres in Gallia Christiana Tom. IV. Antiquae edit.) tribus in libris, quos *de laude, & Inventione Sanctae Crucis* conscripsit. Sed excusandi antiqui Scriptores, viri aliunde maximi, quod temporibus illis, quibus exiguum adhuc studium discernendarum Historiarum erat, atque criterion, bona ut plurimum fide adlegarint, sequuti-que sint scripta, quae alii harum rerum peritiores aut repudiarunt olim, aut nunc omnino repudian- da iudicant.

VI. Nonnihil negotii nobis faceseret Hieronymiani Martyrologii textus, qui in Codicibus Lucensi Florentinii, Traiectensi Henrici Iulii Baronis de Blum, Corbeiensi Acherii haec habet: *In Ierosolyma Inventa Sanctae Crucis D. N. Iesu Christi, ab Helena Regina, post passionem Domini anno 333. regnante Constantino Imperatore.* Sed quoniam

a vetustissimo eiusdem Martyrologii Ecgrapho Eptenarcenti ablunt ea verba, illa aliunde in eos Codices ex apocryphis Actis inrepfisse certum mihi est. Maiorem difficultatem haberet, quod in Epistola Eusebii Papae ad Episcopos Tusciae, & Campaniae legitur: *Crucis ergo D. N. Iesu Christi, quae nuper, nobis gubernacula S. Romanae Ecclesiae tenentibus, V. Nonas Maii inventa est, in praedicta Kalendarum die, Inventionis festum vobis solemniter celebrare mandamus.* Verum hanc epistolam iam nemo non agnoscit, cum Natali Alexandro, Papebrochio, Labbeo, Harduino, Constantio supposititiam esse, uti & ceteras Romanorum Pontificum, usque ad Siricium Decretales Epistolas, in quibus vindicandis frustra elaborasse Franciscum Turrianum nostrum, virum cetera sacrarum rerum longe peritissimum, Graecisquae literis adprime excultum, dolent eruditissimi quique. Quamvis tamen eam genuinam esse admitteremus, facilis responsio ea esset, quam dant Surius, Gretserus, ac Severinus Binius; ea verba aliunde adscita, & extrinsecus addita fuisse. Citatur quidem haec Epistola, imo & verba iam dicta adferuntur a Gratiano; sed maior fides (ait Natalis Alexander *Sec. 1. diss. 21.*) adhibenda est doctissimo eius emendatori Antonio Augustino Tarraconensi Archiepiscopo, quam Gratiano ipsi, cuius collectio innumeris erroribus scatet, in eo praesertim, quod pseudepigrapha frequentius citat, & Patribus, Pontificibusque, & Conciliis ea decreta tribuit, de quibus ne cogitarunt quidem, ut constabit legenti librum illum Archiepiscopi inscriptum: *Gratianus emendatus.* Neque Ecclesiam sequi Gratianum arbitraris. Multa enim sunt in ea Collectione, quae Ecclesia non probat, quum errores probare non possit.

VII. Obiiciet quispiam, Acta, quae hoc capite impugnavimus, olim in Ecclesia lecta fuisse. Sed audiendus Monachus Antissiodorensis, qui XII. in-eunte seculo de Crucis Inventione acturus, sic loquitur. *Non satis mirari possumus, quomodo illa Scriptura, in qua plenius describitur huius Inventionis fictitia historia, ad legendum sit in Ecclesiam introducta: nam nullatenus stare potest, si temporum series discutatur, & veritas inquiratur.* Post haec verba Monachus historiam illam ad examen vocat, mirisque modis versat. Tum demum sic concludit. *Quod si quis adferat, hoc ideo esse tenendum, quia recitari in Ecclesia ex longa consuetudine sit inductum: sciat, quia ubi ratio repugnat usui, necesse est, usum cedere rationi. Aurea enimvero sententia (ait Papebrochius in Paralipomenis ad diem IV. Maii F. VII.) & centies inculcanda iis, quibus impium, & intolerabile videtur, si quid eorum, quae in usu Ecclesiae fuerunt, aut forte etiam nunc sunt, per verioris historiae ignorantiam introducta, fabulositatis arguatur.* Ceterum ante hunc Monachum non omnes Latinos hasce fabulas credidisse, ex Vita S. Helenae compertum fit, quae ab Almanno post seculi noni medium Coenobita Altvillarenfi conscripta, T. II. Augusti ab Iohanne Pinio vulgata est.

VIII. Constat igitur, primam Inventae Crucis Historiam, quam *num. I.* exposuimus, fictitiam esse, ac fabulis contextam: sed aliud est, Crucis Inventionem negare, aliud fabulosas quasdam Inventionis circumstantias reiicere. Primum impudentissimi Haeretici faciunt, Helenae, nomini iniurii,

*Quae invenisse Crucis fertur mirabile lignum,
In qua Christus honor mundi, laus, vita pependit.*

ut canit Alcuinus *Poëm.* 244, Nos cum Viris doctissimis alterum. Atque hoc discrimen animadvertente debuerat Paullus ille a S. Sebastiano, qui in Bollandianos Carmelitici Ordinis antiquitati infensos calamum inclementer strinxit, & in sua errorum exhibitione hanc Papebrochio calumniam impegit, *quod historiam Inventionis Sanctæ Crucis, in Ecclesia receptissimam, & Romano Breviario insertam, repudiet tanquam fabulam.* Profecto qui Theologiam Lovanii bis tradiderat, non admodum insudare debuerat, ut manifestum adeo discrimen intelligeret, pernosceretque. Sed hominem mendacissimum, atque non a Papebrochio solum, atque Ianningo profligatum, sed ab universo literario orbe explosum, mittamus. Ipse interea coronidis loco Helenæ, cui inventam Crucem debemus, epigraphen pono, qua doctissimus Alfordus noster *num.* 71. Pias Imperatricis nomen exornavit.

HELENÆ
DEBET. CHRISTIANVS. ORBIS.
CONSTANTINVM. ET. CRUCEM.
IN. VTROQUE
RESTITVTAM. FIDEM.

INDEX CAPITVM.

- C A P V T I.
Duplex Historia Inventionis Sanctae Crucis refertur. pag. 67.
- C A P V T II.
*Vtramque Historiam veram esse probatur, quod ad ipsam Crucis Domini-
cae Inventionem adinet.* pag. 77.
- C A P V T III.
*Aliud pro inventae Crucis Historia ar-
gumentum Magdeburgensibus obiici-
tur: Vbi & de Cyrilli Catechesibus
adversus Oudini cavillationes dispu-
tatur; cum de die Inventionis S. Cru-
cis differitur.* pag. 87.
- C A P V T IV.
*Praecipuum Haereticorum argumentum
adversus Inventionem Crucis propo-
nitur, atque diluitur.* pag. 109.
- C A P V T V.
*Aliud Haereticorum argumentum ab Au-
thorum dissensione in Crucis inventae
Historia referenda depromptum refel-
litur, & Rufini Historia etiam quod
ad circumstantias adinet, vindicatur.* pag. 116.
- C A P V T VI.
*Gelasii Papae Decretum expenditur, &
quid de Actis S. Iudae Quiriaci, ex
quibus prima Inventae Crucis Historia
Cap. I. summatim exhibita est, sen-
tiendum sit, exponitur.* pag. 124.

THESES

HISTORICAE, CHRONOLOGICAE
CRITICAE. PHILOLOGICAE etc.

Ad Vitam

S. CONSTANTINI MAGNI
IMPERATORIS AVGVSTI

PRO DISPVATIONE HABENDA

In Regali Collegio Carolino Nobilium
sub regimine PP. Soc. Iesu,

*Panormi, Anno MDCCXXXVI. Mense Aprilis,
Die . . . Hora post meridiem IV.*

Ab ANTONIO MARIA LUPIO Flor.

Soc. Iesu propositae, cum Adnotationibus
& Appendice

FRANCISCI ANT. ZACHARIAE

EIVSDEM SOCIETATIS

IOHANNI BAPTISTAE ROBERTO

SOCIETATIS IESV

FRANCISCVS ANTONIVS ZACHARIAS

EIVSDEM SOCIETATIS

S. P.

MVnusculum habes, mi Roberte, te, tuisque studiis sane dignum; libellum, inquam, ab eruditissimo Societatis nostrae Presbytero Antonio Maria Lupio nimis heu! immatura morte nobis crepto, conscriptum, paucisque nostrarum regionum hominibus notum; *Theses ad Vitam S. Constantini Imperatoris*. Pauculas ipse adnotationes addidi, atque appendiculam fortassis non inutilem, ut neque eorum quidquam, quae ad magnum hunc Imperatorem spectant, desideraretur; neque ignorantio fontium, unde uberiores rerum ab eo gestarum notitiam haurire quis posset, pretium opellae lectissimae demeret apud imperitos. Tibi autem, quod eam inscribam, quum plures sint causae, amicitia nostra, tuus ille hominum nostrae Societatis de litteraria Republica optime meritorum amor singularis, studiorumque nostrorum similitudo, ac veluti communio quaedam; tum munus maxime facit, quo isthic fungeris, nobilissimos Juvenes in Historia veterum temporum exercendi. Etenim disputationum illarum, quas in magna praeclarissimorum hominum frequentia instituere quotannis decet auditores tuos specimen ceteris aliquod daturus doctrinae diligentiaeque suae, inlustre exemplum haec sumere facile poteris. Interea vide, ne ad haec, Theologicaeque studia totum ita te conferas, ut temporis nihil supersit ad recognoscendas, editionique parandas Iacobi Antonii Bassani epistolas, ceterasque, quae sunt apud te, politissimi, atque elegantissimi huiusce Scriptoris lucubrationes; has enim a te iure quodam expectamus postquam illius carminibus in lucem emissis reliquorum eiusdem Opusculorum incredibile nobis desiderium excitasti. Vale. Florentiae A. D. V. Kal. Quintileis, Anno vulgatae Aerae CIO IO CCXXXIX.

THE-

THESES HISTORICAE
CHRONOLOGICAE CRITICAE PHILOLOGICAE

Ad Vitam

S. CONSTANTINI MAGNI
IMPERATORIS AVGVSTI

I.

ANCTVS , atque (ut Graeci loquun-
tur) ΙΣΑΨΟΣΤΟΛΟΣ, (1) IMP.
CAES. MARCVS AVRELIVS VALE-
RIVS FLAVIVS CLAVDIVS CONSTAN-
TINVS Augustus , cui operum
praeclarissimorum , quae gessit,
splendor & multitudo , *Magni* nomen merito pe-
perit , iure nobilissimus cense-
ri potest omnium suae
aetatis Imperatorum . Patrem namque habuit FLA-
VIVM VALERIVM CONSTANTIVM (*Chlorum*) Au-
gustum ; qui EVTROPIO , viro Romani sanguinis
inter Dardanos conspicuo , & CLAVDIA natus erat ;
cuius Claudiae Pater fuisset CLAVDIVS CRISPVS ,
alter M. AVRELIJ CLAVDII *Gotthici* , & M. AV-
RELIJ CLAVDII QVINTILLI Imperatorum Frater .

II. FLAVIAM IVLIAM HELENAM vero CONSTAN-
TINI Matrem , quantumvis incompertae patriae (2)
& conditionis ; tamen non ignobili genere ortam

coniicimus. (3) *Stabulariam* eam vulgo creditam fuisse narrat S. Ambrosius in Encomio funebri Theodosii Imperatoris: verum vulgaris haec persuasio nullam habuit potiore originem (ut credimus cum Tristano, & Bandurio) quam sarcasmos amaros Paganorum, irridentium pietatem sanctissimae feminae, quod natale Christi stabulum conquississet, atque Aede pulcherrima ornasset. (4) Ei, adhuc puellae, vitium allatum a CONSTANTIO Chloro, quem hospitio exceperat, & disseminavere in vulgus maligni homines, & in errorem inductus credidisse videtur S. Ambrosius. (5) In quo, calumniam pudicissimae feminae adhibitam dicimus, & notam iniustam Augusto Filio, cuius originem nobilissimam, quocumque demum artificio, deterere conati sunt falsorum Numinum superstitiosi cultores, atque in primis Zosimus; quem CONSTANTINI, atque HELENAE in Ecclesiam pietas acriter coquebat. (6)

III. Natum Imperatorem Magnum in oppido Dardaniae Naïso, cum Constantino Porphyrogeneta, aliisque Scriptoribus Graecis putamus; (7) neque quidquam his contrarium dixisse Latinum anonymum Panegyristam Constantini; quidquid Gulielmus Cave, & Laurentius Patarolus sentiant. Adhaeremus enim Bandurio, Livineio, (8) & Lipsio, quos (quamvis ceteroqui in diversa abeuntes) non movent verba Oratoris eius, Constantino dicentis, *Tu nobiles (Britannias) illic oriendo fecisti: ea namque, de evecto in Britannia ad Imperium CONSTANTINO, ex illius aetatis phrasi, intelligi possunt, ac debent.* (9) Natum vero credimus sub initium anni CCLXXIV. (10)

IV. Imperium inicit ante diem viii. Kalendas Augusti, anni cccvi. cum Eboraci in Britannia, apud Patrem CONSTANTIVM esset; a quo moriente CAESAR appellatus; ab exercitu vero paternae potestatis heres renunciatus est, die eodem; ut cum Idatio tenemus. Neque enim, post Petavii supputationes chronologicas, considerata putamus, quae de initio Constantiniani Imperii divinaverat Ioseph Scaliger, libro v. de Emendatione Temporum. (11)

V. Vnicum fuisse CONSTANTIVM eum, qui ab hoc anno, usque ad annum cccxxxviii. imperavit, nemo dubitaret; nisi P. Iohannes Harduinus, ingenii ceteroqui & eruditionis maximae vir, inaudita penitus & nova in hanc rem docuisset. Sed, quidquid ille divinet e numismatis suo arbitrato lectis, intellectisque, non audimus coniectationes eas, quibus, contra Historicorum, & monumentorum omnium fidem, tentavit Constantinos plures pro unico obtrudere. (12)

VI. MINERVINAM, quam adolescens uxorem duxerat CONSTANTIVS, & de qua CRISPVM sustulerat, mirificae indolis adolescentem, obrectatores aliqui, post Zosimum & Victorem, ad concubinae conditionem depresserunt. Ut ut vero de patria, ac parentibus huius feminae, Scriptores altum sileant; negamus eam probroso contubernio CONSTANTIVM demeruisse; notamque illam turpem inventam arbitramur ab iis, quorum intererat CRISPVM, adolescentem fortissimum, & Christianis praeterea sacris initiatum, in odium Ethnicorum, veluti spurium, adducere. Certum namque est ex Anonymo CONSTANTINI laudatore, in
Pa-

Panegyrico (V. inter Veteres) CONSTANTINVM ab ipso sine pueritiae illico matrimonii legibus traditum, sic ut nihil de vagis cupiditatibus in sacrum pectus admiserit; novum iam tum miraculum, *Iuvenis Vxorius*. (13) Neque item audimus eos, qui hanc MINERVINAM repudio dimissam volunt, ut superinduceretur FAVSTA, Maximiani Herculis Imp. filia, anno cccvii. Vero namq. similis iudicamus MINERVINAM id temporis iam fuisse morte sublatam. (14)

VII. Quae Iacobus Oiselius (in Thesauro antiquorum Numismatum) & Iacobus Tollius (in adnotatis ad librum de Mortibus Persecutorum) confidenter admodum scripsere; fictum fuisse a CONSTANTINO miraculum Crucis sibi visae cum contra Maxentium pergeret, consueto antiquis Ducibus Stratagemate; temeraria penitus, & non ferenda putamus. (15) Sed, & contra Iohannem Albertum Fabricium defendimus, prodigiosam fuisse Crucem item, ac literas EN ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ Crucis circumpositas, quas CONSTANTINVS vidit; neque per naturale phaenomenon, Parelion scilicet, aut Halona, posse rem maxime mirabilem explicari.

VIII. Non tamen narranti, aut nuganti potius, Nicephoro credimus, ter Crucem CONSTANTINO apparuisse; primum Romae cum Maxentio belligeranti; iterum praelio devictis Byzantinis; tertio, cum Istro ponte iuncto, Scythas subegisset. Quot verba, tot fabulae. (16)

IX. Inscriptionem in arcu triumphali CONSTANTINI Romae propositam, atque item in maximi moduli Numismate apud Bandurium expressam;
IMP.

<p>Sacrificia in scripta</p>	<p>IMP . CAES . FL . CONSTANTINO . MAXIMO P . F . A V G V S T O . S . P . Q . R . Q V O D . I N S T I N C T V . D I V I N I T A T I S . M E N T I S M A G N I T V D I N E . C V M . E X E R C I T V . S V O T A M . D E . T Y R A N N O . Q V A M . D E . O M N I . E I V S F A C T I O N E . V N O . T E M P O R E . I V S T I S R E M P V B L I C A M . V L T V S . E S T . A R M I S A R C V M . T R I V M P H I S . I N S I G N E M . D I C A V I T</p>	<p>(a) Sacrificia in scripta</p>
<p>TIS . X (b) Item TIS XX </p>		<p>[SIC . X] (c) Item [SIC . XX]</p>

Hinc

Intra fornicem maiorem Arcus

Inde .

BERATORI . VRBIS

FVNDATORI . QVIETIS

Arcum praeterea ipsum, censet P. Harduinus positum fuisse ob devictum Licinium, anno cccxxi. potius quam ob caesum Maxentium, anno cccxii. non videmus quo fundamento; nisi quod solenne sit Scriptori illi, nimis ingenioso, a communi inter Eruditos opinione discedere; quod nobis, quibus *non licet esse tam disertis*, permissum non credimus. (17.)

X. CHRISTI nomen a CONSTANTINO in Scutis, Labarisve appositum, duplici figura repraesentant nobis antiqua monumenta; in quibus & sic effingitur P , & sic T . Secundum vero hunc characterem vix non pinxere, Eusebius (Lib. I. de Vita Constantini cap. 31.) & L. Caecilius (in Lib. de Mortibus Persecutorum cap. 44. Hic enim ita ait.

(a) Imperatori Caesari Flavio Constantino Maximo Pio Felici Augusto Senatus Populusque Romanus. (b) Votis Decennialibus. Votis Vicennialibus. (c) Sicut Decennalia; Sic Vicennialia, scilicet fiant.

ait. *Fecit CONSTANTINVS, ut iussus est; & transfversa X littera, summo capite circumflexo, Christum in scutis notat: Is autem ita ait; χιαζεμένε τῆ P, κατὰ τὸ μεσάιτατον.* (a). Ut proinde mirari subeat, Harduinum nihil in eo monogrammate videre, praeter literam T, literae P subiectam; quae significant TRIBVTVM PRIMVM. Nos autem, cum oculatissimis quibusque Tributum ibi nullum videmus, sed CHRISTI nomen: in quo & Harduinus nobis suffragatur; qui alibi, in monogrammate hoc, CHRISTI nomen agnovit. (18)

XI. Baptizatum in suburbio Nicomediensi CONSTANTINVM, paucis ante quam moreretur hebdomadis, videntur tradidisse Eusebius (Lib. iv. de Vita Const.) S. Hieronymus, Theodoretus, Socrates, Sozomenus, Gelasius Cyzicenus, Photius, aliique ex antiquis; ut proinde haec evaserit vulgaris apud recentes Eruditos persuasio; post Cuspinianum, Perronium, Petavium, Lambecium, Valesium, Pagium, Papebrochium, (19) atque alios. Non tamen aut hae auctoritates, aut rationes quae afferuntur, tanti momenti sunt, ut discedendum putemus a communi apud Occidentales sententia. (20) Tuemur proinde, cum Cardinali Baronio, baptizatum fuisse CONSTANTINVM Romae, diu ante mortem, a S. Silvestro Pontifice; non Nicomediae ab Eusebio Episcopo Nicomediensi, Ariano; aut ab alio quopiam, quantumvis Catholico.

XII. Neque tamen, magnis ceteroqui viris; Ducangio, Mediobarbo, Begero &c. credimus; Baptismi huius monumentum haberi in aereo nummo

a) *Decussata littera P circa medium.*

mo secundi moduli, in quo; *Caput CONSTANTINI laureatum, ad humeros, cum paludamento.*
IMP. C. CONSTANTINVS P F AVG.

Imperator paludatus stans, dextra gestans globum terrestrem, sinistra hastae adnititur: CONSTANTINO P AVG BAP NAT. In ima vero parte (a) P L C. Quantumvis enim eas partis averfae notas BAP NAT, legerint eruditissimi hi viri BAPTISMI NATALITIA; tamen arbitramur, post Harduinum, Bandurium, Iobertum &c. ibi peritissimos Antiquarios fuisse in fraudem inductos ab litera una fugiente; cum numi melius expressi habeant figla, BRP NAT, legenda, ut in faxis, & nummis aliis, BONO REI PVBLICAE NATO. (21)

XIII. Quamvis autem Romae baptizatum a S. Silvestro CONSTANTINVM teneamus; non idcirco credimus historicae veritati consentanea, quae narrantur de Imperatoris eiusdem lepra; quam susceptus, Silvestro ministrante, Baptismus absterferit. Quantumvis enim & Graecos, & Latinos non paucos, & Syros etiam, ab Assemanno V. C. laudatos, suffragatores habere haec narratio videatur; tamen, vel ex apocryphis corruptisve fontibus profluxit; vel ex metaphoricis antiquae Ecclesiasticae disciplinae locutionibus, non bene intellectis,

XIV. FLAVIVM IVLIVM CRISPVM NOBILISSIMVM CAESAREM, CONSTANTINI ex MINERVINA filium, Christianum fuisse, & cum patre ipso, atque avia S. HELENA baptizata-

(a) *Percussa Lugduni.* Du Cange;

zatum, libentes damus. Non tamen credimus (quod Baronius, Gretserus, Ducangius, alique (22) crediderant) cusam ab eo Christi imaginem in numo aereo; cuius pars antica habet CRISPVM ipsum laureatum, habitu Consulari, dextra protensa, sinistra scipionem aquiliferum gerente, CRISPVS NOB CAES; pars vero averfa, figuram stolatam sedentem (quae a Baronio CHRISTVM repraesentare credita est) nimbo ad caput opposito, protensa dextera, praeferentem sinistra Crucem, cum adstantibus figuris duabus militaribus, quas Baronius putavit CONSTANTINVM & CRISPVM referre) & scriptis circum characteribus, SALVS ET SPES X (CHRISTVS) R PVBLICAE. Male namque descriptum hunc numum. Critici recentiores observavere, quibus figura illa sedens, non CHRISTVM, sed CONSTANTINVM repraesentat (nimbo effulgentem, quod non sine exemplo etiam in numis) sedentem inter filios duos, Caesares Nobilissimos, CRISPVM & CONSTANTINVM Iunio-rem; characteres vero (expuncto illo X, qui non apparet in bene impressis) leguntur SALVS (de Constantino), ET SPES (de Caesaribus) REIPUBLICAE.

XV. Qui liberalitatem ac munificentiam CONSTANTINI erga Ecclesiam Romanam eo usque protendunt, ut credant donatam ab religiosissimo Augusto Romanis Pontificibus Urbem ipsam, ac Provincias, nae ii oppido peregrini in Critice sunt; qui nec viderint, quam parum consonet Historiae haec narratio; nec examinaverint quot ineptiis scaeteat decantatum illud *Edictum Donationis Constantinianae*; quod ad Ecclesiae Romanae dignitatem convellendam, confictum a Graecis fuisse credit Baronius. (23)

XVI.

XVI. Rarissimi numi aurei, quos Bandurius refert e Regio Museo Magni Etruriae Ducis, docent Pontificis Maximi titulum a CONSTANTINO gestatum; cum in altero eorum (qui ad annum cccxv. pertinet) legatur (a) CONSTANTINVS P F AVG. Imperator capite laureato. B. Figura sedens, dextera globum, sinistra sceptrum (b) P M TRIB P COS III P P PROCOS; in ima parte (c) P T R: In altero vero, qui spectat ad annum cccxx. legere fit: IMP CONSTANTINVS MAX AVG. Caput Constantini radiatum, ad pectus cum trabea. B. Imperator sedens in sella curuli, globum tenens & sceptrum: P M TRIB P COS VI PP PROCOS; in ima vero parte P T R; ut proinde credamus deceptos fuisse plerosque eruditos Scriptores e recentioribus; ac praesertim Gothofredum & Pagi-um, (24) qui Zosimo mendacii, Baronio vero credulitatis dicam scripserant; quod narrassent, GRATIANVM primum omnium e Christianis Imperatoribus, nomen & habitum Pontificis Maximi, cum ipsi pro more offerretur, aversatum fuisse. Gestavit itaque CONSTANTINVS, Christianus licet, titulum atque insignia Ethnici Sacerdotii; eiusque exemplum imitati sunt Imperatores reliqui, usque ad Gratianum; non repugnantibus Pontificibus Christianis; ne superstitiosa auctoritas Maximi Pontificatus (quae ponderis, ac momenti gravissimi erat apud Paganos, tum in civilibus rebus, tum in bellicis, tum etiam in religiosis ritibus permittendis, verandisve) ab Imperatoribus Christianis reiecta, transferretur a Senatu in hominem alterum, Christianae Reipublicae infensum.

XVIII.

- (a) Constant. Pius Felix Augustus. (b) Pontifex Maximus, Tribunitia Potestate, Consul quartum, Pater Patriae, Proconsul.
(c) Percussa Treveris.

XVII. In Synodo Nicaena Orationem ad Patres habitam a CONSTANTINO narrat Eusebius, eiusque brevem quamdam Synopsin refert. Hinc patet, eam aliam esse ab illa Oratione, quae tota libris Eusebianis de Vita Constantini subiungitur, diciturque habita item ad Sanctorum (*Patrum*) Coetum, scilicet Nicaenum: in alio namque argumento haec versatur. Genuinam hanc esse CONSTANTINI scriptionem credit Card. Bellarminus; in cuius sententiam pedibus imus, libentes, volentesque. Conversam illam Graece, e Latino sermone oportuit: latine namque Patres Imperator adlocutus est: verum, quis interpret fuerit, ignoratur: Neque enim ab Eusebio, ut ipsemet dilerte inuenit, in Graecum sermonem translata est. Alia ab hisce diversa Oratio, quam item in Concilio Nicaeno a CONSTANTINO habitam refert Gelasius Cyzicenus, in Historia eius Concilii; ex Historici ingenio ficta potius, quam revera a Constantino habita, Eruditis videtur: neque (ut arbitramur) iniuria. (25)

XVIII. Quos Codinus tradit characteres chronologicos ex Astronomia, circa CONSTANTINOPOLEOS encenia, absurdissimos (cum Petavio) iudicamus. Cum, inter cetera, salvari nequeant, quae ait de fundamentis novae Urbis, iactis τῆ Σεπτεμβριῦ μηνός, ἐν ἡμέρᾳ πετάρτῃ, ὄντος τῆ Ἡκτιῦ εἰς τὸ τῆ τοξοῦ ζώδιον; *Septembri mense, die quarta, Sole in Sagittarii signo existente.* Dedicatam itaque fuisse censemus a CONSTANTINO Urbem suam, NOVAM ROMAM, celebratis enceniis, anno Christi cccxxx. Gallicano, & Symmacho Cos. Cyclo Solis III. Lunae VIII. Indictione III. litera dominicali D. V. Idus Maias, feria II. (26)

XIX.

XIX. Patri Iohanni Harduino in mentem venit dubitare, an unquam restauratum fuerit Byzantium ab ullo e tot illis suis Constantinis, an inditum Oppido illi fuerit CONSTANTINOPOLEOS nomen, ab ipsis temporibus, de quibus agimus. Tum spiritus fumens, negat ullum exstare monumentum graecum, latinumve, sive in libris (quos omnes ferme suppositos putat) sive in saxis (quae illi spuria sunt) sive demum in numis Byzantii cufis, in quibus ea Vrbs per id saeculum CONSTANTINOPOLIS dicta fuerit. Mussitat etiam secum, sed ita ut audiri velit, CONSTANTINOPOLES dictas ab uno aliquo Constantino, Narbonem, Lugdunum, Treveros, Remos, aut alias fortasse e Gallicanis Urbibus, ubi cusa vult numismata, CONSTANTINOPOLIS nomen praeferebat: ea vero in quibus CON reperitur, aut CONS, CONST, CONOB, &c. quamvis ab Eruditis Byzantina iudicentur, negat Constantinopoli cusa, sed e Narbonensibus, Lugdunensibusque suis, *Κωνσταντινοπολες* prodisse narrans, docet legendos eos characteres, quasi sigla essent; 1. *Civitates Omnes Narbonenses*: 2. *Civitates Omnes Narbonensis Secundae*. 3. *Civitatum Omnium Narbonensium Secundum Tributum*. 4. *Civitates Omnes Narbonenses Obtulere &c.* Nihil ex his non reiicimus; (27) putantes haec omnia praedictis Auctori illi peculiaribus potius, quam sinceræ Critices, aut prudentis Historiae regulis inniti.

XX. Aerarium Imperii largitionibus a CONSTANTINO exhaustum; pessimum item quemque ab eo in familiaritatem receptum; & amicorum plerosque legibus gravissimis ad quaestum abuti permisos, obiecere CONSTANTINO una cum Zosimo, alii non iniqui Scriptores. Vtinam inficiari

coniicimus. (3) *Stabulariam* eam vulgo creditam fuisse narrat S. Ambrosius in Encomio funebri Theodosii Imperatoris: verum vulgaris haec persuasio nullam habuit potiore originem (ut credimus cum Tristano, & Bandurio) quam sarcasmos amaros Paganorum, iridentium pietatem sanctissimae feminae, quod natale Christi stabulum conquassisset, atque Aede pulcherrima ornasset. (4) Ei, adhuc puellae, vitium allatum a CONSTANTIO Chloro, quem hospitio excepisset, & disseminavere in vulgus maligni homines, & in errorem inductus credidisse videtur S. Ambrosius. (5) In quo, calumniam pudicissimae feminae adhibitam dicimus, & notam iniustam Augusto Filio, cuius originem nobilissimam, quocumque demum artificio, deterere conati sunt falsorum Numinum superstitioni cultores, atque in primis Zosimus; quem CONSTANTINI, atque HELENAE in Ecclesiam pietas acriter coquebat. (6)

III. Natum Imperatorem Magnū in oppido Dardaniae Naïso, cum Constantino Porphyrogeneta, aliisque Scriptoribus Graecis putamus; (7) neque quidquam his contrarium dixisse Latinum anonymum Panegyristam Constantini; quidquid Gulielmus Cave, & Laurentius Patarolus sentiant. Adhaeremus enim Bandurio, Livineio, (8) & Lipsio, quos (quamvis ceteroqui in diversa abeuntes) non movent verba Oratoris eius, Constantino dicentis, *Tu nobiles (Britannias) illic oriendo fecisti: ea namque, de evecto in Britannia ad Imperium CONSTANTINO, ex illius aetatis phrasi, intelligi possunt, ac debent.* (9) Natum vero credimus sub initium anni cclxxiv. (10)

IV. Imperium iniiit ante diem vnr. Kalendas Augusti, anni cccvi. cum Eboraci in Britannia, apud Patrem CONSTANTIVM esset; a quo moriente CAESAR appellatus; ab exercitu vero paternae potestatis heres renuntiatus est, die eodem; ut cum Idatio tenemus. Neque enim, post Petavii supputationes chronologicas, considerata putamus, quae de initio Constantiniani Imperii divinaverat Ioseph Scaliger, libro v. de Emendatione Temporum. (11)

V. Vnicum fuisse CONSTANTIVM eum, qui ab hoc anno, usque ad annum cccxxxviii. imperavit, nemo dubitaret; nisi P. Iohannes Harduinus, ingenii ceteroqui & eruditionis maximae vir, inaudita penitus & nova in hanc rem docuisset. Sed, quidquid ille divinet e numismatis suo arbitratu lectis, intellectisque, non audimus coniectationes eas, quibus, contra Historicorum, & monumentorum omnium fidem, tentavit Constantinos plures pro unico obtrudere. (12)

VI. MINERVINAM, quam adolescens uxorem duxerat CONSTANTIVS, & de qua CRISPVM sustulerat, mirificae indolis adolescentem, obrectatores aliqui, post Zosimum & Victorem, ad concubinae conditionem deprefferunt. Ut ut vero de patria, ac parentibus huius feminae, Scriptores altum fileant; negamus eam probroso contubernio CONSTANTIVM demeruisse; notamque illam turpem inventam arbitramur ab iis, quorum intererat CRISPVM, adolescentem fortissimum, & Christianis praeterea sacris initiatum, in odium Ethnicorum, veluti spurium, adducere. Certum namque est ex Anonymo CONSTANTINI laudatore, in
Pa-

Panegyrico (V. inter Veteres) CONSTANTINVM ab ipso sine pueritiae illico matrimonii legibus traditum, sic ut nihil de vagis cupiditatibus in sacrum pectus admiserit; novum iam tum miraculum, *Juvenis Vxorius*. (13) Neque item audimus eos, qui hanc MINERVINAM repudio dimissam volunt, ut superinduceretur FAVSTA, Maximiani Herculi Imp. filia, anno cccvii. Vero namq. similius iudicamus MINERVINAM id temporis iam fuisse morte sublatam. (14)

VII. Quae Iacobus Oiselius (in Thesauro antiquorum Numismatum) & Iacobus Tollius (in adnotatis ad librum de Mortibus Persecutorum) confidenter admodum scripsere; fictum fuisse a CONSTANTINO miraculum Crucis sibi visae cum contra Maxentium pergeret, consueto antiquis Ducibus Stratagemate; temeraria penitus, & non ferenda putamus. (15) Sed, & contra Iohannem Albertum Fabricium defendimus, prodigiosam fuisse Crucem item, ac literas EN ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ Crucis circumpositas, quas CONSTANTINVS vidit; neque per naturale phaenomenon, Parelion scilicet, aut Halona, posse rem maxime mirabilem explicari.

VIII. Non tamen narranti, aut nuganti potius, Nicephoro credimus, ter Crucem CONSTANTINO apparuisse; primum Romae cum Maxentio belligeranti; iterum praelio devictis Byzantinis; tertio, cum Istro ponte iuncto, Scythas subegisset. Quot verba, tot fabulae. (16)

IX. Inscriptionem in arcu triumphali CONSTANTINI Romae propositam, atque item in maximi moduli Numismate apud Bandurium expressam;
IMP.

<p><i>Sacrificia in sculpta</i></p>	<p>IMP . CAES . FL . CONSTANTINO . MAXIMO P . F . A V G V S T O . S . P . Q . R . Q V O D . I N S T I N C T V . D I V I N I T A T I S . M E N T I S M A G N I T V D I N E . C V M . E X E R C I T V . S V O T A M . D E . T Y R A N N O . Q V A M . D E . O M N I . E I V S F A C T I O N E . V N O . T E M P O R E . I V S T I S R E M P V B L I C A M . V L T V S . E S T . A R M I S A R C V M . T R I V M P H I S . I N S I G N E M . D I C A V I T</p>	<p>(a) <i>Sacrificia in sculpta</i></p>
<p>OTIS . X (b) <i>Item</i></p>		<p>SIC . X (c) <i>Item</i></p>
<p>OTIS XX </p>		<p>SIC . XX </p>

Hinc

Intra fornicem maiorem Arcus

Inde.

LIBERATORI . VRBIS

FVNDATORI . QVIETIS

Arcum praeterea ipsum, censet P. Harduinus positum fuisse ob devictum Licinium, anno cccxxi. potius quam ob caesum Maxentium, anno cccxii. non videmus quo fundamento; nisi quod solenne sit Scriptori illi, nimis ingenioso, a communi inter Eruditos opinione discedere; quod nobis, quibus *non licet esse tam disertis*, permissum non credimus. (17.)

X. CHRISTI nomen a CONSTANTINO in Scutis, Labarisve appositum, duplici figura repraesentant nobis antiqua monumenta; in quibus & sic effingitur P , & sic P . Secundum vero hunc characterem vix non pinxere, Eusebius (Lib. I. de Vita Constantini cap. 31.) & L. Caecilius (in Lib. de Mortibus Persecutorum cap. 44. Hic enim ita ait.

(a) Imperatori Caesari Flavio Constantino Maximo Pio Felici Augusto Senatus Populus Que Romanus. (b) Votis Decennialibus. Votis Vicennialibus. (c) Sicut Decennalia; Sic Vicennialia, scilicet fiant.

ait. *Fecit CONSTANTINVS, ut iussus est; & transf^a versa X littera, summo capite circumflexo, Christum in scutis notat: Is autem ita ait; χιαζήμενε τῆ P, κατὰ τὸ μεσάιτατον. (a).* Ut proinde mirari subeat, Harduinum nihil in eo monogrammate videre, praeter literam T, literae P subiectam; quae significant TRIBVTVM PRIMVM. Nos autem, cum oculatissimis quibusque Tributum ibi nullum videmus, sed CHRISTI nomen: in quo & Harduinus nobis suffragatur; qui alibi, in monogrammate hoc, CHRISTI nomen agnovit. (18)

XI. Baptizatum in suburbio Nicomediensi CONSTANTINVM, paucis ante quam moreretur hebdomadis, videntur tradidisse Eusebius (Lib. iv. de Vita Const.) S. Hieronymus, Theodoretus, Socrates, Sozomenus, Gelasius Cyzicenus, Photius, aliique ex antiquis; ut proinde haec evaserit vulgaris apud recentes Eruditos persuasio; post Cuspinianum, Perronium, Petavium, Lambecium, Valesium, Pagium, Papebrochium, (19) atque alios. Non tamen aut hae auctoritates, aut rationes quae afferuntur, tanti momenti sunt, ut discedendum putemus a communi apud Occidentales sententia. (20) Tuemur proinde, cum Cardinali Baronio, baptizatum fuisse CONSTANTINVM Romae, diu ante mortem, a S. Silvestro Pontifice; non Nicomediae ab Eusebio Episcopo Nicomediensi, Ariano; aut ab alio quopiam, quantumvis Catholico.

XII. Neque tamen, magnis ceteroqui viris, Ducangio, Mediobarbo, Begero &c. credimus, Baptismi huius monumentum haberi in aereo nummo

a) *Decussata littera P circa medium.*

mo secundi moduli, in quo; *Caput CONSTANTINI laureatum, ad humeros, cum paludamento.*
IMP. C. CONSTANTINVS P F AVG.

Imperator paludatus stans, dextra gestans globum terrestrem, sinistra hastae adnititur: CONSTANTINO P AVG BAP NAT. In ima vero parte (a) P L C. Quantumvis enim eas partis averfae notas BAP NAT, legerint eruditissimi hi viri BAPTISMI NATALITIA; tamen arbitramur, post Harduinum, Bandurium, Iobertum &c. ibi peritissimos Antiquarios fuisse in fraudem inductos ab litera una fugiente; cum numi melius expressi habeant figla, BRP NAT, legenda, ut in saxis, & nummis aliis, BONO REI PVBLICAE NATO. (21)

XIII. Quamvis autem Romae baptizatum a S. Silvestro CONSTANTINVM teneamus; non idcirco credimus historicae veritati consentanea, quae narrantur de Imperatoris eiusdem lepra; quam susceptus, Silvestro ministrante, Baptismus absterferit. Quantumvis enim & Graecos, & Latinos non paucos, & Syros etiam, ab Assermanno V. C. laudatos, suffragatores habere haec narratio videatur; tamen, vel ex apocryphis corruptive fontibus profluxit; vel ex metaphoricis antiquae Ecclesiasticae disciplinae locutionibus, non bene intellectis,

XIV. FLAVIVM IVLIVM CRISPVM NOBILISSIMVM CAESAREM, CONSTANTINI ex MINERVINA filium, Christianum fuisse, & cum patre ipso, atque avia S. HELENA baptizata-

(a) *Percussa Lugduni.* Du Cange;

atum, libentes damus. Non tamen credimus (quod Baronius, Gretserus, Ducangius, alique (22) crediderant) cusam ab eo Christi imaginem in numo aereo; cuius pars antica habet CRISPVM *ipsum laureatum, habitu Consulari, dextra protensa, sinistra scipionem aquiliferum gerente, CRISPVS NOB CAES*; pars vero averfa, *figuram stolatam sedentem* (quae a Baronio CHRISTVM repraesentare credita est) *nimbo ad caput appposito, protensa dextera, praeferentem sinistra Crucem, cum adstantibus figuris duabus militaribus,* quas Baronius putavit CONSTANTINVM & CRISPVM referre) & *scriptis circum characteribus, SALVS ET SPES X (CHRISTVS) R PVBLICAE.* Male namque descriptum hunc numum. Critici recentiores observavere, quibus figura illa sedens, non CHRISTVM, sed CONSTANTINVM repraesentat (nimbo effulgentem, quod non sine exemplo etiam in numis) sedentem inter filios duos, Caesares Nobilissimos, CRISPVM & CONSTANTINVM Iuniorem; characteres vero (expuncto illo X, qui non apparet in bene impressis) leguntur SALVS (*de Constantino*), ET SPES (*de Caesaribus*) REIPUBLICAE.

XV. Qui liberalitatem ac munificentiam CONSTANTINI erga Ecclesiam Romanam eo usque pro- tendunt, ut credant donatam ab religiosissimo Augusto Romanis Pontificibus Urbem ipsam, ac Provincias, nae ii oppido peregrini in Critice sunt; qui nec viderint, quam parum consonet Historiae haec narratio; nec examinaverint quot ineptiis sca- teat decantatum illud *Edictum Donationis Constantinianae*; quod ad Ecclesiae Romanae dignitatem convellendam, confictum a Graecis fuisse credidit Baronius. (23)

XVI.

XVI. Rarissimi numi aurei, quos Bandurius refert e Regio Museo Magni Etruriae Ducis, docent Pontificis Maximi titulum a CONSTANTINO gestatum; cum in altero eorum (qui ad annum cccxv. pertinet) legatur (a) CONSTANTINVS P F AVG. *Imperator capite laureato. B. Figura sedens, dextera globum, sinistra sceptrum* (b) P M TRIB P COS III P P PROCOS; in ima parte (c) P T R: In altero vero, qui spectat ad annum cccxx. legere fit: IMP CONSTANTINVS MAX AVG. *Caput Constantini radiatum, ad pectus cum trabea. B. Imperator sedens in sella curuli, globum tenens & sceptrum: P M TRIB P COS VI PP PROCOS;* in ima vero parte P T R; ut proinde credamus deceptos fuisse plerosque eruditos Scriptores e recentioribus; ac praesertim Gothofredum & Pagi-um, (24) qui Zosimo mendacii, Baronio vero credulitatis dicam scripserant; quod narrassent, GRATIANVM primum omnium e Christianis Imperatoribus, nomen & habitum Pontificis Maximi, cum ipsi pro more offerretur, averfatum fuisse. Gestavit itaque CONSTANTINVS, Christianus licet, titulum atque insignia Ethnici Sacerdotii; eiusque exemplum imitati sunt Imperatores reliqui, usque ad Gratianum; non repugnantibus Pontificibus Christianis; ne supersticiosa auctoritas Maximi Pontificatus (quae ponderis, ac momenti gravissimi erat apud Paganos, tum in civilibus rebus, tum in bellicis, tum etiam in religiosis ritibus permittendis, verandisve) ab Imperatoribus Christianis reiecta, transferretur a Senatu in hominem alterum, Christianae Reipublicae infensum.

XVIII.

- (a) *Constant. Pius Felix Augustus.* (b) *Pontifex Maximus, Tribunitia Potestate, Consul quartum, Pater Patriae, Proconsul.*
 (c) *Percussa Treveris.*

XVII. In Synodo Nicaena Orationem ad Patres habitam a CONSTANTINO narrat Eusebius, cuiusque brevem quamdam Synopsin refert. Hinc patet, eam aliam esse ab illa Oratione, quae tota libris Eusebianis de Vita Constantini subiungitur, diciturque habita item ad Sanctorum (*Patrum*) Coetum, scilicet Nicaenum: in alio namque argumento haec versatur. Genuinam hanc esse CONSTANTINI scriptionem credit Card. Bellarminus; in cuius sententiam pedibus imus, libentes, volentesque. Conversam illam Graece, e Latino sermone oportuit: latine namque Patres Imperator adlocutus est: verum, quis interpretes fuerit, ignoratur: Neque enim ab Eusebio, ut ipsemet dilerte inquit, in Graecum sermonem translata est. Alia ab hisce diversa Oratio, quam item in Concilio Nicaeno a CONSTANTINO habitam refert Gelasius Cyzicenus, in Historia eius Concilii; ex Historici ingenio ficta potius, quam revera a Constantino habita, Eruditis videtur: neque (ut arbitramur) iniuria. (25)

XVIII. Quos Codinus tradit characteres chronologicos ex Astronomia, circa CONSTANTINOPOLeos encenia, absurdissimos (cum Petavio) iudicamus. Cum, inter cetera, salvari nequeant, quae ait de fundamentis novae Urbis, iactis τῷ Σεπτεμβρίῳ μηνὸς, ἐν ἡμέρᾳ πετάρτῃ, ὄντος τῷ Ἡκλίῳ εἰς τὸ τῷ τοξοῦ ζώδιον; *Septembri mense, die quarta, Sole in Sagittarii signo existente. Dedicatam itaque fuisse censemus a CONSTANTINO Urbem suam, NOVAM ROMAM, celebratis enceniis, anno Christi cccxxx. Gallicano, & Symmacho Cos. Cyclo Solis III. Lunae VIII. Indictione III. litera dominicali D. V. Idus Maias, feria II.* (26)

XIX.

XIX. Patri Iohanni Harduino in mentem venit dubitare, an unquam restauratum fuerit Byzantium ab ullo e tot illis suis Constantinis, an inditum Oppido illi fuerit CONSTANTINOPOLEOS nomen, ab ipsis temporibus, de quibus agimus. Tum spiritus sumens, negat ullum exstare monumentum graecum, latinumve, sive in libris (quos omnes ferme suppositos putat) sive in saxis (quae illi spuria sunt) sive demum in numis Byzantii cufis, in quibus ea Vrbs per id saeculum CONSTANTINOPOLIS dicta fuerit. Mussitat etiam secum, sed ita ut audiri velit, CONSTANTINOPOLES dictas ab uno aliquo Constantino, Narbonem, Lugdunum, Treveros, Remos, aut alias fortasse e Gallicanis Urbibus, ubi cusa vult numismata, CONSTANTINOPOLIS nomen praeferebat: ea vero in quibus CON reperitur, aut CONS, CONST, CONOB, &c. quamvis ab Eruditis Byzantina iudicentur, negat Constanti-nopoli cusa, sed e Narbonensibus, Lugdunensibusque suis, Κονσταντινοπολες prodiisse narrans, docet legendos eos characteres, quasi sigla essent; 1. *Civitates Omnes Narbonenses*: 2. *Civitates Omnes Narbonensis Secundae*. 3. *Civitatum Omnium Narbonensium Secundum Tributum*. 4. *Civitates Omnes Narbonenses Obtulere &c.* Nihil ex his non reiicimus; (27) putantes haec omnia praedictis Auctori illi peculiaribus potius, quam sinceræ Critices, aut prudentis Historiae regulis inniti.

XX. Aerarium Imperii largitionibus a CONSTANTINO exhaustum; pessimum item quemque ab eo in familiaritatem receptum; & amicorum plerosque legibus gravissimis ad quaestum abuti permisos, obiecere CONSTANTINO una cum Zosimo, alii non iniqui Scriptores. Vtinam inficiari

possemus; neque in hac re, eorum probris merito fuisse laceratum, fateri cogeremur! (28)

XXI. Vtinam etiam inficiari possemus, deceptum eum fuisse ab Arianis Nicaenam Fidem simulantibus; & eorum calumniis adductum, ut minus aequa statueret in Sanctum Athanasium, aliosque orthodoxos Antistites; quos, non ut catholicos, sed ut dolosos, ac vix non ut perduelles, traduxerant homines iniquissimi. Debit ille quidem non ita facile Sacerdotes inauditos damnare; verum, Theodoro teste, quandoquidem secutus fuerat David deceptum a calumniatore Siba, emendavit etiam melius, quam David, erratum suum; iubens *Magnum Athanasium Alexandriam redire . . . idque praesente Eusebio, & , ne hoc fieret, magnopere dissuadente.*

XXII. Inficiamur autem, perfidiosum fuisse CONSTANTINUM, aut crudelem; quam adversus pium Principem calumniam fovere famosi versiculi; quos, dictante Ablavio Consule aedium Imperatoris postibus adfixos narrat Sidonius:

Saturni aurea saecula quis requirat?

Sunt haec gemmea; sed Neroniana.

Quod enim MAXIMIANUM Augustum socerum, laqueo; CRISPUM Nob. Caesarem filium, veneno (ut scripsit Sidonius); FAVSTAM conjugem, calefacto balneo; Fl. VALERIVM LICINIVM LICINIANVM, duodennem puerum, ac Nob. Caesarem, FLAVIAE VALERIAE CONSTANTIAE sororis suae filium, ferro sustulerit; fortunae tela putamus, non culpae. Quae autem de LICINIO seniore Augusto, & de MARCO MARTINIANO Tyranno Licimianae factionis, produntur; quos abdicato Imperio, vita pacta, & fide interposita relegatos, hunc quidem in Cappadociam, illum vero Thessaionicam, utrobique deinde

de iusserit CONSTANTINVS e medio tolli; penitus incerta sunt: Zosimo namque, aliisque eius aetatis Historicis inter se dissentientibus; nefas credimus adeo terra nota Principis fortissimi, ac sanctissimi famam compungere. (29)

XXIII. Obiisse CONSTANTINVM, anno secundo Olympiadis cclxxviii. Consulibus Feliciano, & Titiano, A d. xi. Kal. Iumas, ipso Pentecostes die, e Scriptoribus antiquis consentientibus habemus. Inde ostendimus cum Petavio, eum mortuum esse, eo anno quo fuerit Cyclus Solis x. litera Domini. B, Cycl. Lunae xv. Indictio x. qui characteres in ann. vulgaris aerae cccxxxvii. unice conveniunt. (30)

XXIV. Dolemus, scriptum fuisse ab Auctoribus nominis non vulgaris, CONSTANTINVM, Ariariorum fraudibus circumclusum, in eorum complexu, atque communione decessisse. Iniuriosum namque hoc credimus non solum Principi maxime Catholico; sed & SS. Patribus, Athanasio, Hilario, Epiphonio, aliisque, qui longe aliter de CONSTANTINI obitu scripsere; totiusque Ecclesiae Graecae, quae eum inter Sanctos descripsit, eiusque memoriam recolit, una cum Matre eius HELENA, die xx. Maii; atque etiam Ecclesiae Latinae, quae templa sub S. CONSTANTINI nomine erigi permisit in Anglia, Sicilia, Calabria, Bohemia, Belgio, (31.) alibique. Quin, & *firmiorem habemus* de CONSTANTINI Augusti sanctitate *sermonem*: miraculis enim claruisse Sepulchrum eius, testatur antiquissimus Canon graecus, qui in Constantiniani festi Acoluthia canebatur, caniturq; facile apud Graecos; ut est apud Papebrochium, in Actis SS. Maii, ad diem xxi. (32)

XXV. P. Heribertum Rosweidum, attentum ce-

teroqui atque eruditum Scriptorem, sequi non possumus; ubi docet sepultum fuisse CONSTANTINVM apud Apostolorum Reliquias; in ea Aede, quam in eorum honorem exstruxerat Cpli. (33) Nimum enim manifeste in contrarium est auctor S. Iohan. Chrysof. qui eodem seculo scribens, quo Constantinus sepultus fuerat; testatur, illum depositum in atrio Templi Apostolorum, ac prope eiusdem limina.

XXVI. Et Eutropii auctoritas, & numi docent, CONSTANTINVM fuisse post mortem DIVI appellatione insignitum, adeoque Apotheosi aliqua consecratum: non tamen credimus, ab Augustis filiis, qui iam inter Catechumenos nomen suum dede- rant, fuisse adhibitas superstitionas eas ceremonias, quibus Imperatores ceteros consueverat Senatus Divos renuntiare. Opinamur autem id erui ex aereis numismatis moduli tertii; quorum unum ex Thesauro Brandenburgico, habet: DIVO CONSTANTINO. *Caput Constantini velatum ad humeros. R. AETERNA PIETAS. Figura militaris galeata, & paludata, stans; dextra hastae innixa, sinistra tenet globum, cui infixum nominis Christi monogramma.* Alterum vero (cuius & Eusebius meminit, de Vita Const. Lib. iv. 72.) relatum a Bandurio e Thesauro Regis Christianissimi, habet (a) DV CONSTANTINVS PT AVGG *Caput Constantini velatum ad humeros. R. sine epigraphe. Quadriga in aëre sublimis a dextris, sinistrorsum equis effusis habenis currentibus; in qua Anima Constantini sub figurae virilis velatae, ac togatae specie, dexteram tendit ad manum sibi coelitus porrectam. Stella in area numi superiore. In ima parte SMAN. (b)*

ADNO-

- (a) *Divus Constantinus Pater Augustorum.* (b) *Sacra Moneta Augusti Nostri.* Harduinus explicat, *Societas Mercatorum A [primae] Narbonensis: Mediobarbus, Signata Moneta ANtiochiae.*

A D N O T A T I O N E S
FRANCISCI ANT. ZACHARIAE
SOCIETATIS IESV.

(1) **P***Ar Apostolis*. Quod cognomen, inquit Pagi-
us *in Crit. ad ann. 337.* uI. ob propugna-
tem Christi Fidem illi merito delatum: quidquid di-
cat Scaliger *Lib. 5. de Emendat. Temp. pag. 510.*
Scaligeri tamen reprehensionem instaurat Tille-
montius *in Constant. Hist. artic. LXXVIII. Tom. IV. Hist.*
Imp. pag. 271. Venetae edit. apertamque adula-
tionem, laudisque exaggerationem non ita facile
probandam in eo cognomine videtur sibi videre.

(2) Ea de re Anglos inter, Trevirenses, ac Dre-
panenses Bithyniae populos acerrime disputatur;
Helenamque finguli suam esse dicunt. Iohannes Pi-
nius V. CL. *Tom. II. Aug.* istorum argumenta ad
examen vocat, ac tandem Drepanensibus causam
adiudicat, Procopii potissimum ductus auctoritate
Lib. V. Cap. II. de aedificiis Iustiniani.

(3) Haec quidem Baronii sententia est *ad ann.*
cccvi. Pinius autem *citato nuper tertio Augusti to-*
mo n. 17. ad 27. eam videtur mihi plane evertisse,
ut Lupium nostrum, si praestantissimum Hagiog-
raphi illius commentarium legisset, in alia omnia
abiturum fuisse credam. Enimvero Eutropius, qui

Iuliano Apostatae aequalis fuit, *Lib. X. Hist. ait*: *Constantio mortuo, Constantinus ex OBSCURIORE matrimonio eius filius in Britannia creatus est Imperator*. Quae Eutropii verba nae ille miserrime torquet, qui *obscurius* heic dici Constantii cum Helena matrimonium adfirmat, comparatum cum nuptiis, quas postea cum Theodora Augusta celebravit. Nam (ut cetera mittam a Pinio diligenter animadversa) Eutropium explicat, confirmatque Ambrosius, qui Helenam *Stabulariam* vocat, & per vetustus Anonymus ex Sirmundi schedis a Valesio editus, cuius haec sunt verba: *Constantinus natus Helena matre VILISSIMA in oppido Naifo refertur*.

(4) Aliam heic a Baronio viam inquit Lupius, ut Ambrosii verba interpretetur, vimque ipsorum defugiat; eam nempe, quam ingressus est Michaël Alfortus in Britannicis Annalibus *ad ann. cclxxv. num. 44*. At nimium a vero abest ingeniosa isthaec explicatio. Ad Pinium *num. 24*. Quid porro miramur, *stabulariam* feminam a Constantio ductam fuisse? Protector is fuit; quae dignitas infima fuit earum, quas memoratu dignas veteranis militibus conferre mos erat. Nam & Gratianus, qui ignobili genere natus funariam exercuerat, postea in militiam adscitus, Protectoris dignitate ornatus est, uti scribit Ammianus Marcellinus *Lib. xxx*. Quamobrem quum Constantius ex delato sibi munere itinerum custodiis praeesset, ac publicorum equorum stabula inviseret (nam has quoque Protectoris fuisse partes, itinera custodire, discimus ex tertia Codicis Theodosiani Lege *Lib. I. de Protectoribus*); fieri facile potuit, inquit Norisius *in Append. ad Donatist. Hist. Lect. vii. Tom. iv. Oper. col. 647*. ut ille Helenae stabularii filiae pulchritudine captus cum eadem nuptias inierit.

(5) Di-

(5) Doctissimi quique idem sentiunt, ac Lupius, atque Helenam Constantii uxorem fuisse tradunt, non concubinam, Norisius *Lect. vii.* Tillemontius *in Adnotat. ad Hist. Constant. adnot. I. p. 613.* ac Pinus *l. c. a n. 28. ad 35.* Ac praeter antiquos Scriptores, Eutropium (*L. x.*) Anonymum Valesianum, ubi de Constantio agit, Sextumque Aurelium Victorem Constantino *συγχρονον*, vetustis quoque Inscriptionibus haec quidem sententia mirifice comprobatur. Gruterianum lapidem *MLXXXVI. 2.* in quo *Vxor Divi Constantii* Helena adpellatur, indicat Tillemontius; Norisius vero, Bandurius, ac Pinus describunt. Possum ego Muratorianum addere *cclxi. 1.* Salerni exstantem, in quo non coniux modo Constantii Helena dicitur, sed & *castissima coniux.*

DOMINAE . NOSTRAE . FLAVIAE . AVGVSTAE
HELENAE . DIVI . CONSTANTII . CASTISSIMAE
CONIVGI . PROCREATRICI . D . N . CONSTANTINI
MAXIMI . PISSIMI . AC . VICTORIS . AVGVSTI
AVIAE . DOMINORVM . NOSTRORVM . FL .
CONSTANTINI . ET . CONSTANTII . BEATISSI
MORVM . AC . FELICIVM . CAESARVM
ALPINVS . MAGNVS . V . C . CORR . LVCANIAE
ET . BRITTIORVM . STATVIT . DEVOTVS . EXCELLEN
TIAE . PIETATIQVE . EIVS .

(6) Hanc, aliasque id genus causas, unde Helena credita a nonnullis fuerit Constantii concubina, erudite de more perpendit magnus Norisius *col. 648. & seqq.*

(7) Quos haec indicat Lupius Graecos Scriptores, intellige Stephanum in libro de *Vrbibus*, Anonymum Valesianum, & Cedrenum. Horum aucto-

ritas in eandem sententiam pertraxit Norisium *Leff. vii. Pagium in Critica ad ann. 306. num. viii. Tillemontium in Hist. Constant. adnot. 3.*

(8) Ceterum Livineius & Lipsius in ea fuere sententia, ut crederent, Constantinum Tarsi Ciliciae urbe natum, corrupto Firmici Materni loco decepti *Lib. I. cap. 4.* in quo *apud Tarsum* legimus in editis libris. At Cambdenus duos Firmici manu exaratos codices reperit, quibus tertium adde a Rigaltio inspectum, ubi *apud Naisum* scriptum est.

(9) Vide Pagium *ad ann. 306. n. viii.* ac Norisium *l. c. col. 643.* Heinc alius Panegyristes in Oratione ad eundem Constantinum, Britannias laudans, ait: *o fortunata, & nunc omnibus beatior terris, quae Constantinum Caesarem prima vidisti.*

(10) Natus nimirum est Constantinus xxvii. Februarii. Ad annum quod adtinet nativitatís, mira Chronologorum dissensio est. Annum cclxxii. adsignat Pagius, cclxxiii. Vsserius, & Norisius, cclxxv. Alfortus. Tillemontio *artic. 1v. in Hist. Constant.* placet, qui Lupio item placuit, annus cclxxiv.

(11) Consulendi hac super re Pagius *ad ann. 306.* & Tillemontius *in Hist. Const. adnot. ix.*

(12) Adversus paradoxam hanc Harduini sententiam pererudita Dissertatio prodiit in Trevoltianis Ephemeridibus; nec paucis idem ingeniosi illius Antiquarii commentum refutavit Clariss. Baro Bimardus in suis ad Nummariae rei Scientiam ab Ioberto nostro traditam animadversionibus *Tom. I. Instruct. xii. Sect. iv. §. xxii.*

(13) Alia in eandem rem dabit Tillemontius *adnot. v. in Const. Hist.*

(14) Suspiciatus est Tillemontius *Hist. Const. artic. xi.* Minervinam paullo antequam Constantinus Flaviam

viam Maximianam Faustam matrimonio sibi coniungeret, occubuisse. Fortasse tamen (quod ipsemet indicat) ante Constantii obitum vita cessit Minervina, si vere Iulianus scripsit *Orat. I. Constantium in hoc filii sui matrimonio firmando aliquid operae conlocasse.*

(15) Impiis hisce Constantini criminatoribus adde Iohannem Hoornebeek professorem Leydensem *in examine bullae Urbani VIII. de cultu imaginum* a pag. 181. quem pluribus refellit Norisius *lect. viii. col. 661. & seq.* Vide & Baluzium *in notis ad L. Caecilii, seu Lactantii librum de mortibus persecutorum.*

(16) Ne ipse quidem Nicephoro fidem habuerim. Ab eo tamen non admodum abhorret Norisius *col. 663.* qui bis Crucem Constantino visam fuisse existimat, primum in Galliis antequam Secusio in Italiam irrueret Maxentium profligaturus; deinde prope Romam. Enim vero in Galliis Crucem adparuisse Magno Imperatori, Eusebius aperte indicat, qui in primo *de Constantini Vita* Libro visionem hanc refert; tum consilium ab Imperatore susceptum narrat, Maxentio tyranno bellum inferendi; ac tandem ait *edit. Paris. 1581. p. 226. cap. xxxi. Imperator Constantinus Dei auxilio nixus, primam, secundam, & tertiam tyranni aciem adoritur; & omnibus primo impetu perfacile subactis, universam prope Italorum peragrat regionem, adeo ut iam quam proxime Romam adventaret.* Quis enim non videat, si vera haec sunt, visionem istam sub initium Maxentiani belli statuendam esse, antequam Constantinus Alpes superaret, atque adeo Galliis excederet? At Lactantius, qui Crispo Constantini filio Magister in Gallia fuit, ut docet Hieronymus in Catalogo, aut certe vetustus quarti seculi scriptor, & omni fide dignus L. Caeci-

cilius in libro de mortibus persecutorum rem aliter narrat. Reddo eius verba: *Dimicatum, & Maxentiani milites praevalabant; donec postea confirmato animo Constantinus, & ad utrumque paratus, copias omnes ad Urbem (Romam) propius admovit, & e regione pontis Milvii consedit. Imminebat dies, quo Maxentius Imperium ceperat, qui est ad sextum Kalendas Novembris, & Quinquennalia terminabantur, Commonitus est in quiete Constantinus, ut coeleste signum Dei notaret in scutis, atque in praelium committeret. Fecit ut iussus est. Hinc Norisius, utrique Scriptori, ut sua fides staret, hanc Eusebii, & Lactantii conciliandi rationem excogitavit, & aliam ab Eusebio, aliam a Lactantio visionem describi adseruit. Verum aliter sentiendum. Nam Eusebius postea quam Constantini visionem narravit, ait cap. xxv. *Isto igitur salutari signo Imperator tamquam hostilis cuiusque, & infestae violentiae propugnaculo semper usus est. Cuius expressae similitudines, mandavit, ut universum exercitum perpetuo antecederent: Capite vero xxxi. Constantinum Alpes traicientem, & in Italorum provincias invadentem describit his verbis: *Salutari signo tamquam victoriae tropaeo ante armatos suos, & satellites conlocato, cum toto exercitu procedit. Fecerat igitur iam tum Constantinus, quod iussus fuerat. Quorsum ergo in castris prope Romae moenia commonitus fuisset (quod scribit Caecilius) ut coeleste signum Dei notaret in scutis? Vnam itaque, eandemque visionem narrat uterque Historicus, qua recreatus Imperator, & de vexillo Crucis explicando commonitus, Maxentii exercitum felicibus auspiciis adgressus fuerit, fregeritque. Et mirum sane esset, Constantinum, ex cuius ore visionem adcepisse se testificatur Eusebius, secundam***

filen-

silentio praeteriturum fuisse, si contigisset, atque
 eam praesertim, quae supremum Maxentii exci-
 dium praenunciasset, atque adeo adtulisset. At,
 inquit Norisius, Labarum seu Vexillum Crucis si-
 gno ornatum in priori visione Christus Constantino
 ostendit; at vero ad urbem Romanam nulla ocu-
 lorum visione praecedente, solum in quiete admoni-
 tus fuit, ut Crucis signum, quod iam diu vexillis
 imprefferat, etiam *notaret in scutis, atque ita prae-
 lium committeret*. Ita quidem ille, qui neglexisse
 non videtur inclyti Martyris, ac Ducis Aegyptii
 Arthemii verba apud Surium xx. *Octobris. Ad Chri-
 stum autem declinavit* [haec de Constantino ad Iu-
 lianum apostatam Martyr egregius loquebatur] *ab
 illo vocatus, quando difficillimum commisit praelium
 adversus Maxentium* [ad urbem nempe Romanam].
*Tunc enim ei in meridie adparuit signum Crucis,
 radiis Solis splendidius, & literis aureis belli, si-
 gnificans victoriam. Nam nos quoque ipsi signum ad-
 speximus: quum bello interessemus, & literas legi-
 mus. Quin etiam totus quoque id contemplatus est
 exercitus, & multi huius rei testes sunt in suo exer-
 citu*. Etsi vero Acta isthaec dubiae fidei sunt, heinc
 tamen adfulget aliquid, unde cum Eusebio Lactan-
 tium concilies. Omisit nempe Lactantius meridia-
 nam visionem; sed revera nocturnam illa admoni-
 tionem praecessit; ut ovum ovo similis non sit,
 quam Eusebii narrationi Lactantii narratio. Quem-
 admodum autem Lactantius nihil de meridiana vi-
 sione adtrigit; ita silere potuit Eusebius, quod de
 Christi Monogrammate in scutis etiam notato scrip-
 sit idem Lactantius. Vtri igitur fidem habebimus?
 Eusebio ne? an Lactantio? Lactantio, qui in Gal-
 liis, quum Crispum Constantini filium docuerit, vi-
 sionem in Galliis habitam, si qua fuisset, ignorare
 non

non potuit, fidem habendam potius existimat Baluzius [ad eum Caecili locum,] & Pagius [ad ann. 312. num. iv.] At Eusebius ex Constantino ait narrationem suam intellexisse; nisi ergo quis velit Eusebium hallucinatum fuisse, remque aliter percepisse, atque a Constantino dicebatur, aut etiam loci sibi ab Imperatore indicati, dum scriberet, oblitum, rem sibi esse visum, ut nobis narravit, intellexisse, non video, quei vim eius testimonii possimus defugere. Neque vero moror acta Arthemii, quae inter & Lactantium convenit, multis nominibus suspectae fidei. Sunt, qui ut in Galliis visam Constantino Crucem confirmant, Prudentium obiciunt, Norisius, & Rever. F. Augustinus Orsi; canit nempe ille *Lib. 11. contra Symmachum*:

*Agnoscas regina libens mea signa necesse est,
In quibus effigies Crucis, aut gemmata refulget,
Aut longis solido ex auro praefertur in hastis.
Hoc signo invictus, transmissis Alpibus ultor
Servitium solvit miserabile Constantinus.*

Quid vero haec ad rem? Aitne Prudentius hoc signo transmissas Alpes a Constantino? Minime vero: ait, illum transmissis Alpibus, invictum hoc signo ultorem servitium solvisse miserabile. Id ne probat, Crucis signum ante visum Constantino, quam Alpes transmitteret? Fac, Imperatori ostensam Crucem fuisse in castris ad urbem Romanam: falso ne cecinisset Prudentius, Crucis praesidio Constantinum victoriam obtinuisse? Singulares Belgarum, & Gallorum traditiones omitto nullis veteribus monumentis fultas, atque ita inter se contrarias, ut omnino quatuor egregii pugiles Aegidius Bucherius, Aegidius Gelenius, Iohannes Morinus, & Petrus Franciscus Chiffletius in peculiari Dissertatione *de loco, tempore, & caeteris adiunctis conversionis*

magni Constantini ad fidem Parisiis, ann. MDCLXXVI. in lucem emissa, pro totidem Belgii, & Galliarum locis dimicent, singulis singuli quidquid in ea Constantini visione est gloriae, vindicaturi. Tillemon-tius [adnot. xxix. in *Constant. Hist.*] in Gallis quidem ostensam ait fuisse Constantino Crucem; de loco, autem nihil audet definire; adeo incertis, ac suspectae fidei tabulis Vesontionensium, & ce-terorum caussa nititur. Statuamus igitur, semel tantum Crucem Constantino adparuisse in Gallis antequam Alpes transmitteret, anno cccxi. quo bellum coepit contra Maxentium, Pagio auctore ad ann. cccxii. num. III. *De veritate Crucis a Con-stantino vicae confirmata ex antiquis nummis* Clau-dii Molineti disputationem proferunt Ephemerides Parisienses ann. 1681.

(17) Cave tamen putes, ipso, quo Maxentium Constantinus devicit, anno cccxii. positum fuisse victori arcum triumphalem. Norisius enim in *Dis-sertatione de Numismate Licinii Augusti Cap. II.* animadvertit, insignem illum arcum in ipsis Con-stantini decennialibus erectum fuisse; quod vota decennalia soluta, & vicennalia nuncupata, quae in Inscriptione adnotantur, indicant manifeste. Quam-obrem quum Constantinus quadriennio post rela-tam de Maxentio victoriam decennalia ediderit, ut Pagius ostendit, anno tantum cccxvi. arcus ille fuit a Romanis constructus.

(18) Multa de Labaro, deque Christi Monogram-mate disputat doctus Aquileiensis Canonicus Iohan-nes Dominicus Bertolus *Diss. VII. inter Monumen-ta Societatis Columbariae Florentinae Volum. I.* Ego quoque paucis ab heinc annis in *Paralipomenis ad tu-mulum S. Clementis Viri Consularis a P. Edwardo de Vitry illustratum*, nonnulla de eodem Monogram-mate

mate adtigi, eosque falli ostendi, qui illo Christianos ante vitam a Constantino Crucem docent usos fuisse, paratos de sententia discedere, si quod legitimum monumentum anno cccxii. certo vetustius prodeat, cui illud tum fuerit inscriptum.

(19) Norisium *Leſt.* viii. a col. 656. Tillemon-tium *Adnot.* LXV. in *Hist. Constant.* atque Ursium in *Hist. Eccl. Tom. V.*

(20) Demus hoc Lupio nostro in ea regione scribenti, quae Baroni nomen, sententiasque adhuc plus aequo veretur proque popularibus traditionibus in dies libros emittit. Neque mirandum est, Lupium apud Siculos haec Theles proponentem ita sensisse, quum etiam Blanchinus Praesul doctissimus in suis ad Anastasium adnotationibus Romae excusis pro Romano Constantini Baptismo veluti pro aris focisque pugnaverit. Mitto Matthiam Furmannum Austriacum, qui in *Hist. Sacra de Baptismo Constantini Romae* 1742. edita eundem omni, quo potuit argumentorum genere, tutus est. Ceterum siquid in Historia Ecclesiastica compertum habemus, exploratumque, illud est, Constantinum non ab Eusebio Nicomediensi quidem Arriano Episcopo, (quod falso rumore deceptus scripsit Hieronymus in Chronico, aut potius Eusebius Caesariensis, Graecus illius Chronici scriptor, ut Arrianis suis adsentaretur) sed a Catholico Praesule, ut Photius scribit, Nicomediae sub vitae suae exitum sacro latice ablutum fuisse. Neque illud verum est, quod indicat Lupius, communi nos apud Occidentales sententiae adversari. Occidentalibus sane ad censendus Hieronymus Stridonensis, diuque sub Damaso, cui ab epistolis fuit, Romae versatus, & Ambrosius Mediolanensium Episcopus, civisque Romanus, quorum alter scripsit in Chronico:

nico: *Constantinus extremo vitae suae tempore ab Eusebio Nicomediensi baptizatus est; alter in funebri Theodosii Imperatoris Laudatione dicere veritus non est de Constantino: cui licet in ultimis constituto baptismi gratia omnia peccata dimiserit.* Imo vero eorum aetate Occidentales pro Nicomediensi Constantini baptismate stetit dicendi sunt; neque enim si secus isti sensissent, Hieronymum, atque Ambrosium credibile est id ignorasse, aut nihil gravissima eorum auctoritate ductos in Orientalium sententiam abiisse. At quoniam de Constantini Baptismo pauca diximus; altera oritur quaestio, num primus is Imperator Christianis sit ad censendus. Sunt enim qui secus sentiant, & Philippos saltem Christianos fuisse arbitrentur. Qua de re vide Scriptores a Fabricio laudatos in libro, cui titulus: *Salutaris lux Evangelii* pagin. 236. Cuperi & Sperlingii epistolas Tom IV. Poleniani supplementi; & Clarissimum Thomam Vincen- tium Moneliam in *Dissertatione de Religione utriusque Philippi*, cui omnino assentior, dum quae doctissimum P. Salas pro Christiana Philipporum Religione pugnans in suis ad Bonam adnotationibus nuper protulisse intellexi, videre liceat, atque perpendere. De Apamensium nummo, qui in hac disputatione adferri solet, vide Maffei- um Tom. VI. O. L. pag. 294.

(21) Huc pertinent, quae tradit Iobertus, ac Bimardus, ille in scientia rei nummariae Tom. II. *Instruct.* XII. sect. IV. §. XXIII. hic in animadversionibus ad eundem Ioberti locum.

(22) His nuper adcessit Rever. Fr. Augustinus Vrsius Tom. V. *Hist. Eccles. Lib. XII. pag. 90.*

(23) Digna in hanc rem lectu est Papebrochii *Dissertatio in Propyleo Maii*. Pagius paucis multa ad-

adtingit *ad ann.* 324. XIII. atque in his ex Petro de Marca monet, donationem illam neque a Graeco homine confictam, quum Constantinopolitane Sedi ultimus in eo monumento locus tribuatur; neque post millesimum a Christo nato annum, quum ab Hadriani Carolique Magni aevo nota iam fuerit.

(24) Pagium exscribit heic Tillemontius *in Const. Hist. adn.* xxxiv. Sensit idem Harduinus, cui non aduersatur Iobertus *Scient. Numm. Instruct.* vi. Contra Cl. Bimardus *in hunc Ioberti locum pag.* 267. ex Constantini numis Lupii nostri sententiam probat. Fortasse & Inscriptionibus suaderi idem posset. Nolim tamen, quemquam Inscriptionem adferre Iustinopoli in Istria insculptam, quam ex Antonio Van-Dale recitat Pagius *ad ann.* 312. n. xviii. Nam ea spuria omnino est; quod singulari Dissertatione pridem ostendit Clariss. Philippus a Turre Adriensis Episcopus, & P. D. Iohannes Antonius Vrsatus in Notis ad Equitis Sertorii Vrsati marmora erudita.

(25) In Orationem hanc a Gelasio Cyziceno descriptam inquit Tillemontius *Tom. VI. Monum. Ecclesiast. in Conc. Nicaen. adnot.* vii. Idem Tillemontius *in Hist. Const. artic.* xc. cetera Constantini scripta recenset, quod & fuse praestitit Guillelmus Caveus *in Hist. Lictor.*

(26) Vide quae pro hac sententia scribit Norfius *lect.* ix. col. 668. Quo autem anno condita haec Vrbs a Constantino fuerit, disputat Tillemontius *adnot.* lx. *in Hist. Const.* qui etiam caeremonias, & reliqua, quae ad illius amplitudinem, atque aedificia pertinent, erudite persequitur *ab artic.* lxiv. *ad* lxviii.

(27) Ceterum antequam Byzantium instauraret
Con-

Constantinus, duabus illum Urbibus *Constantinarum* nomen imposuisse constat; alteri in Numidia, cui ante devictum Maxentium *Cirra* nomen fuit; alteri in Galliis, quae *Arelate* dicebatur. Ac de Arelatenfi urbe testes habemus Patres Arelatenfis Provinciae in *libello supplici ad Leonem Magnum, post epistolam* cvii. & Honorii constitutionem ad Iulium Agricola Praefectum Praetorio Galliarum a P. Constantio *Tom. I. epist. Rom. Pontif. descriptum pag. 977.*

(28) De his aliisque Constantini criminationibus videndus Tillemontius in *Hist. Const. ab artic. LXXIX. ad LXXXII.*

(29) Pagius quoque crudelitatis notam a Constantino depellit *ad ann. 324. x.* Sed Tillemontius in *Hist. Const. artic. LXIII.* vix parem se esse ait Constantino in his caedibus excusando. Quo ista anno contigerint, quove mortis genere sublatus fuerit Crispus, habes apud eundem Tillemontium in *Hist. Const. adnot. 53. 54. & 55.* cui adde Pagium *ad ann. 324. num. III.* Baronius *ad ann. 321.* aliam Constantino notam inurit ferme apostasis, eumque in deterius prolapsum ait, quod edictum pro Haruspicina emisit. Sed virum longe doctissimum Constantino iniurium hac in re fuisse docent Pagius *ad eum ann. n. IV.* Norisius *lect. VIII. col. 654. & seq.* ac Tillemontius *artic. XLIII.* Quanto Haruspices studio infectatus fuerit optimus princeps, duae eiusdem leges probant anno cccxix. contra eos latae. Quum vero non posset, eam superstitionem, quae tam alte radices in Romanorum animis egerat, momento evellere, eandem privatis domibus exclusit; at publice tamen exerceri permisit, ubi minorem periculo peragi poterant illa praesagia. Quod autem narrat Zosimus *Lib. II.* Constantinum

duo Tempia erexisse Constantinopoli, Fortunae, & Cybeli, falsum est, & vel plane commentitium, vel certe exaggeratum. Vide Tillemontium *Adnot.* LIX.

(30) Philostorgius nescio quae comminiscitur de Constantini testamentariis tabulis. Fallitur etiam Rufinus *Lib. x. c. II.* scribens, Constantini mortem ab eius Eunuchis celatam fuisse, dum Constantinopolim adcederet Constantius. Vtrumque Scriptorem confutat Tillemontius *Adnot. LXVI. & LXVII.*

(31) Heinc mirum non est, Visuardi Auctariis Bruxellensi, & Hagenoyensi apud Sollerium ad XXI. & XXII. Maii diem, inscriptam esse Sanctissimi Imperatoris memoriam.

(32) Mentitur tamen suo more criminator pessimus Philostorgius *Lib. II. c. XVII.* dum Christianos adculat, quod imaginem Constantini in porphyretica columna stantem sacrificiis placarent. Consuletis Pagium *ad ann. Christ. 337. n. III.*

(33) Hunc eundem doctissimi Rosweydi errorem notavit vir insigni eruditione Saxius in Dissertatione, quam ad vindicanda Mediolano Sanctorum Gervasii, & Protasii corpora edidit, *pag. 109.*

A P P E N D I X
FRANCISCI ANT. ZACHARIAE
D E

*Legibus pro Christiana Religione a Constantino
editis ; deque novis ab eodem inductis
dignitatibus , ac moribus .*

I. **N**ON dimittendus Constantinus , quin aliqua de legibus pro Christiana Religione latis , ac de novis , quos ipse induxit , moribus exponamus . Baronius *ad ann.* cccxiii. alique viri doctissimi primum pro Christianis Imperatoris piissimi edictum statuunt anno cccxiii. Mediolani datum fuisse . Verum hoc secundum fuit . *Imperator Constantinus* , inquit Eusebius *L. ix. c. ix. & Collega eius Licinius* , uno consensu *legem pro Christianis absolutissimam , & copiosissimam promulgarunt , partaeque de Tyranno (Maxentio) victoriae nuntium , ipsamque adeo legem ad Maximinum , qui in Orientis partibus etiam tum imperabat , seque ipsis amicum esse simulabat , transmisere .* Datum igitur est hoc edictum ipso victoriae anno , cccxii. nempe , atque (quod longe verosimillimum) Romae . Qua in re Valesius in notis ad alterum edictum Mediolanense , & Pagius *ad ann.* cccxvi. *num.* viii. nobis praeiuvire . Celeberrima autem constitutio , quam ex Eusebio *in Vita Const.* Lib. ii. Cap. 25. recitat Baronius *ad ann.* cccxviii. non eo anno cccxviii. edita est , ut Eminentissimus ille Annalium parens existimavit ; neque anno cccxxiii. quo eam describit Tillemontius *art.* Lii. Nam non solum post victoriam de Licinio relata illam emisit Constantinus ; sed etiam post illius obitum . Indicat id aperte Euse-

bius, qui edictum hocce post narratam Licinii mortem refert, eique quasi praefatur in hunc modum: *Postquam autem omnes gentes Dei patris virtute Imperatori subiectae fuerunt*. Bellum autem adversus Licinium non ante exarsit, quam Gothi in Thraciam, & Moesiam invaderent; invaserunt autem Februario mense anni cccxxiii. vid. Tillem. *in Hist. Const. annot. XLIV.* & Pagium *ad ann. cccxviii. n. 11. & seqq.* Porro Licinius interfectus est apud Thesalonicensem anno cccxxv. ut ostendit Pagius *ibid. num. VII.* vel certe ante xvi. Maii cccxxiv. ut visum est Tillemontio *in Hist. Constant. artic. I.* Itaque illa Constitutio ad annum spectat cccxxiv. aut etiam sequentem. Quamobrem ante hanc prodit Constitutio *de Episcopis Cod. Theod. Lib. V.* qua cavetur, ne Christiani ad Lustrorum sacrificia compellerentur. Nam illa anno 323. emissa est. Non putamus autem, persecutionem ullam in Christianos excitatam huius legis sancienda causa praebuisse Constantino. Disputat hac de re contra Baronium Pagius *ad ann. 323. num. IV.*

II. Ad leges pro Christiana Religione editas non iniuria referendae eae sunt, quas in eiusdem adversarios latas fuisse novimus. Huc autem cum primis spectant duae illae, quas Eusebius commemorat in *Vita Const. Lib. II. cap. 44.* Altera, quae vetuit *detestabilia idololatriae scelera, quae iam olim in quaque Civitate, & Regione fieri consuevissent: & ne quisquam vel statuas erigere, vel curiosas & supervacaneas divinationes moliri, vel denique sacrificare auderet: altera, quae iussit templa exaedificari etc.* Utraque haec lex anno cccxxiv. aut melius cccxxv. nobis videtur edita. Nec omissenda *Lib. I. Cod. Theod. de Haereticis*, qua privilegia Clericis concessa ad Catholicos tantum pertinere de-

declaravit Imperator, non vero ad haereticos, Arrianos nempe, ac Meletianos; ut hi vel heinc arguantur mendacii, dum iactant apud Epiphanium *haer. LXVIII.* Constantinum post Nicaenum Concilium Arrii blasphemias favisse, ipsisque in coetum separatim conveniendi facultatem amplissimam esse elargitum. Novatianos quoque perculit Constantinus *lege II. Cod. Theod.* quae eodem, quo prior illa contra Arrianos Meletianosque, edita est anno, anno inquam XXVI. supra CCC. Iudaeis tandem infensum sese ostendit idem Imperator *lege quinta Codicis Theod.* quae quidem lata est XXII. Novembris anno CCCXXXV. promulgata vero fuit Carthagine VIII. Maii sequentis anni CCCXXXVI. Mirum est, Baronium legi huic ceteroqui clarissimae contrarium plane sensum adfingere, quasi pro Iudaeis contra Christianos edita fuerit; sed errasse hac in re virum de Ecclesiastica historica optime meritum inficiari quis possit? post ea, quae adnotarunt Pagius *ad eum ann. 336. num. XII.* & Tillemontius *in Hist. Const. artic. LXXV.*

III. Progredimur ad immunitates Clericis, atque Ecclesiis a piissimo Principe liberaliter concessas. Etsi autem nulla lex hodie exstat, qua Constantinus Clericos *a censu*, ut aiunt *personarum* absolverit; verosimillimum nobis est, hac immunitate fuisse Clericos ab Imperatore donatos. De illa vero immunitate, quam vocant *a censu agrorum*, cum Gothofredo, a quo non admodum abhorret Binghamus *Orig. Eccles. Lib. V. cap. 3. §. 3.* legem illam Constantinianam interpretamur *L. 1. Cod. Theod. Lib. XI. Tit. 1. de annou. & tribut.* Clariores sunt, ac multo plures Constantini sanctiones de Clericorum immunitate ab omnibus omnino communibus, & civilibus rerum publicarum ministeriis.

Extat nempe ea de re Imperatoris sanctissimi rescriptum ad Anulinum Africae Proconsulem apud Eusebium, *Lib. X. hist. c. vii.* Missum est autem Rescriptum eiusmodi ad Anulinum anno cccxiii. circa mensem Aprilem; quod contra Baronium ostendit Pagius *ad illum annum num. v.* Tum extremo iam die Octobris eiusdem anni *L. I. Cod. Th. de Episcopis* eandem illam Clericorum immunitatem adseruit Constantinus adversus Donatistarum machinationes: deinde etiam anno cccxix. & cccxxx. innovavit. Cavit tamen sub anni cccxix. finem aut initium sequentis, lege, quae perit, *ne ullus deinceps Decurio, vel ex Decurione progenitus, vel etiam instructus idoneis facultatibus, atque obeundis publicis muneribus opportunus, ad Clericorum nomen obsequiumque confugeret; sed ii de cetero in defunctorum dumtaxat Clericorum loca subrogarentur, qui fortuna tenues, neque muneribus civilibus tenerentur obstricti.* Quum autem huiusce Constitutionis obtentu male cum illis quoque ageretur, qui ante quam ea fuisset edita, in Clericorum ordinem cooptati fuerant, praecepit Imperator ipso illo anno cccxx. *L. 3. Cod. Th. de Episcopis, his ab omni molestia liberatis, illos qui post legem latam obsequia publica declinantes ad Clericorum numerum confugerunt, procul ab eo corpore segregatos Curiae ordinibusque restitui, & civilibus obsequiis inservire.* Quantum porro detulerit reverentiae Constantinus Episcoporum sententiis, manifeste intelligimus ex Rescripto anni cccxiii. *de Episc. iudic. L. I. Cod. Theod. ad Ablavium Praefectum Praetorio, quod eo anno reddit Baronius.* Summa eius est, non in iis tantum, quae ad ecclesiasticas controversias spectant, sed in civilibus quoque disceptationibus, causisque secularibus, standum omnino esse Episcoporum iudiciis.

IV. Nondum finis legum, quibus pius hic Imperator suam erga Christianam Ecclesiam voluntatem luculenter demonstravit. Nam & anno cccxx. Papiam legem, quae coelibatui maxime adversabatur, abrogavit: & anno sequentem constituit, ut integrum cuique morienti esset, Ecclesiis bona sua legare. Legem autem, qua *supplicium Crucis a Romanis olim decretum maleficis sustulit*, ut ait Sotomenus *Lib. I. c. 8.* putamus ad annum cccxv. referendam esse, non vero ad annum cccxxv. quo illius Baronius meminit. Multa etiam de Festis instituit, digna sane piissimo Principe. In his legem emisit de feriando die Dominico in civilibus, exceptis Rusticorum operis. Hinc autem nemo occasionem adripiat suspicandi, ante Constantinum nullo in honore fuisse diem illum apud Christianos. Nam vetustissimum esse, & ab ipso Apostolorum aevo repetendum eius diei cultum, probant, quae magno eruditionis adparatu in hanc rem congerunt Baronius *ad ann. LVIII.* Bellarminus *Lib. III. de cultu Sanctorum cap. xi.* ac Franciscus de Berlendis in latina Dissertatione *de oblationibus ad altare §. 4. num. II. p. 91. & seq.* Quod autem in eo edicto Constantinus Ethnicorum phrasi Dominicum diem *diem solis* adpellet, putavit Baronius inde factum, quod non Christianis solum, sed etiam Gentilibus eandem legem tulerit. Id tamen pie magis, quam vere dictum a doctissimo Annalium Ecclesiasticorum parente ostendit Lupius noster in ea, quam de *Epitaphio S. Severae* Panormi edidit, celeberrima Dissertatione §. XII. a pag. 100. ubi veterum testimoniiis, atque adeo Lapidum Christianorum exemplis exquisitissimis probat, *αδίαφορον* fuisse eo seculo, & iis, quae consequuta sunt, etiam apud Christianos, usum nominum, quae Ethnici invenerant

rant ad menses pariter diesque indigitandos, etiam ubi solis fidelibus scriberetur. Addo ego Scriptoribus a Lupio citatis antiquiorem Tertullianum, qui *Apolog. cap. xvi.* ait, *si diem Solis indulgemus, alia longe ratione, quam religione Solis.* Diem quoque Sabbathi peculiari honore colendum edixit Imperator noster; quidquid secus senserit Valesius a Tillemontio confutatus *in Hist. Const. Adnot. xli.* Num autem ut etiam dies Veneris in honore haberetur, constituerit Constantinus (quod ex Sozomeno docet Baronius, idemque Valesius) si quaeras, negabo cum Tillemontio *Adnot. xlii.*

V. De Copiatis nunc agimus, quos a Constantino institutos primum fuisse Constantinopoli anno cccxxx. credimas cum Tillemontio *in Hist. Const. artic. lxxv.* & Binghamo *Orig. Eccl. Lib. ii. cap. viii. §. ii.* Nam Justinianus *Nov. 43.* ait, *divae memoriae Constantinum, amplae huius nostrae Urbis (Constantinopolis) conditorem, Lecticariorum, seu Decanorum (iidem hi sunt, qui Copiatae, ut mox dicam) numerum ad certam mensuram redegisse.* Porro quum nulla ante Constantinum Copiatarum mentio fiat (nam quae sub Ignatii Martyris nomine circumfertur epistola ad Antiochenos, in qua Copiatas legimus, dudum a vitis emundae naris explosa fuit tamquam apocrypha); illos non iniuria arbitramur a Constantino institutos, & certo numero definitos. Frustra quis obiiceret illud Tertulliani in *lib. ad Scapulam cap. iii. Areae non sint, Coemeteria nempe, aliave Scriptorum veterum loca, in quibus ante Constantinum Coemeteriorum Christianorum mentio.* Nam Christianos ante hunc Imperatorem tumulatos fuisse, insanus sit, qui neget. Quod heic quaerimus, illud est, num pium hoc munus ante illa tempora ad singularem hominum classem spectarit,

Etarit, quibus Copiatarum, aut *Fossariorum* nomen. Id autem unde ex locis illis prudens homo extundere velit, equidem non video. At Canonicus Agnellus Honoratus *Diss. vii. suarum Dissertat. Lucae, seu potius Neapoli edit. 1737. pag. 189.* a Constantio mavult eorum initia sumere: quo vero argumento? Nam, inquit ille, Constantius *L. 15. de Epist. ut Cl. Cod. Theod. ait, Clerici, & hi, quos Copiatas recens usus instituit nominari.* Ego vero recentem illum usum, de quo Constantius, non tam ad officium spectare arbitror, quam ad *Copiatarum* nomen. Constantinus enim videtur *Lecticariorum*, seu *Decanorum* nomen illis indidisse. Fac tamen de officio loquutum Constantium: annum inter cccxxx. quo diximus, Copiatas a Constantino inductos, & annum ccclvii. quo isthaec scribebat Constantius; non illud sane annorum intervallum intercesserat, ut *recens* non potuerit Constantius idem eorum institutum appellare. Constantinopoli autem in alias Christiani Imperii provincias Copiatae statim introducti. Nam & in Galliis fuere sub Honorio, & eos Romae ipsa illa Constantii lex nobis proponit. Ad eorum munus quod adinet, ipsum illud fuit, quod apud Ethnicos *Vesparum*, & *Vespillonum*, *qui corporibus funerandis officium gerebant*, ut cum Festo loquar de *funeribus Roman. cap. viii.* Heinc vero multis adpellati nominibus, quae idem exprimunt. *Copiatae* dicti a Graeco *κόπος* & *κοπιᾶσθαι*, quasi *operarii* & *laboratores*; quare a nonnullis *Laborantes* quoq; adpellantur. *Lecticarii* etiam vocati ab efferendis funeribus. *Fossores* autem & *Fossarii* usitatioe apud Latinos vocabulo, quod, ut ad Innocentium scribebat Hieronymus *de muliere septies ista epist. xlix.* id ipsis officii esset, cadavera linteo obvolvere, & fossas construere, ac tumulos parare. Fossoris iconem

nem exhibet Boldettus *Offerv. sopra i Cimit. Lib. I. cap. xv.* ubi & Inscriptiones aliquot recitat Fossorum: quibus hanc adde Romae superiore Maio erutam, mihi que missam a Clariss. Equite Hannibale de Abbatibus Oliverio:

FELIX FOSSOR POSUIT
SIBI ET COIVGI SV
AE STRATONICIN. (*)
IN PACE

Iam vero quot numero Constantinopoli fuerint a Constantino Copiatae hi constituti, docet Iustinianus *Nov. 59.* nongenti scilicet, & quinquaginta. Quamobrem, quod Binghamus adfirmat, *homines mille & centum* ad hoc speculare ministerium destinatos fuisse a Constantino, ex *Novella 43.* sumptum est, ubi dicitur: *quia tam divinae memoriae Constantinus amplae huius nostrae urbis conditor, quam etiam pietissimus princeps Anastasius, Lecticariorum, seu Decanorum (ut vocat) numerum ad certam mensuram redegerunt, mille, & centum tantummodo Decanis, totidemque officinis.* At non animadvertit Binghamus, non de solo Constantino ibi sermonem esse, sed etiam de Anastasio. Itaque *Novella 43.* cum *59.* conferenda fuerat, ubi haec reperimus: *Constantino enim piaae memoriae nongentis quinquaginta (octoginta legit Novellarum editio Francofurtensis ann. MDLXXXVII. sed manifesto errore; quum Novella citata 43. Lecticariorum numerus mille & centum tantummodo hominibus definiatur) ergasteriis . . . Anastasio vero piaae memoriae non solum ergasteriis illis quinquaginta & centum adiciente etc.*
Ita-

(*) *Stratoniceni.*

Itaque Constantinus nongentos quinquaginta Lecti-
 carios statuit; quibus si addas centum & quinquaginta ab Anastasio adiectos, mille, & centum habebis, quos memorat Novella 43. Hi porro Lecticarii, seu Copiatae Constantinopoli corpus quoddam constituebant, quod Latino vocabulo *Collegium* dicimus; unde & illi *Collegiati* in citatis legibus adpellantur. Non est autem huius loci quaestio illa, num *Fossores* eiusmodi, & Copiatae peculiarem Clericorum ordinem efficerent? Negamus tamen cum Tournely *de Ordine quaest. vi. concl. ii.* & si quando a veteribus, ut ab Epiphanyo *in Exposit. Fidei num. xxi.* & a Pseudo-Hieronymo *in Tract. de vii. Ordinib. Eccl. Fossariorum, & Copiatarum* ordo memoratur, dicimus *improprie Ordinem* heic adpellari eorum ministerium. Nam Hieronymus in citata ad Innocentium epistola XLIX. ait: *Clerici, quibus id officii erat, cruentum linteo cadaver obvolvunt.* Imo vero neque Clericos fuisse germana illa, atque propria Clerici significatione, qua hominem intelligimus ecclesiastico aliquo ordine insignitum, ac Deo devotum, multa sunt, quae mihi persuadent. Nam Constantius *Lib. xv. de Episcopis*, Clericos a Copiatis distinguit his verbis: *Clerici, VEL hi, quos Copiatas recens usus instituit nuncupari.* Praeterea Legum civilium dispositioni plane subiecti erant; nam ab Imperatoribus instituti fuerunt, numero aucti, ac tandem sublati. Itaque eo sensu *Clericos* putaverim dictos fuisse, quo nos Itali hodieque *Monachum* aliquibus in provinciis vocamus hominem etsi secularem, & matrimonio iunctum, qui vel aedituus est, vel certe aedituum iuvat. Non negaverim tamen, in Ecclesiis quibusdam ad Clericos Fossorum munus pertinuisse. Nam, praeter
 Hie-

Hieronymi testimonium nuper recitatum, incertumque inter eiusdem Hieronimi opera Scriptoris locum antea indicatum, quis Clericos non agnoscat Fossiles illos, quorum fit mentio in Actis purgationis Caeciliani, & Felicis *T. I. Conc. Labb. edit. p. 1444. ? Sedente Paulo Episcopo, & Montano, Victore, Deusatelio, & Memorio Paesbyteris; adstante Marte cum Helio Diacono; Marcucio, Catullino, Silvano, & Carolo Subdiaconis; Ianuario, Meraclo, Fructuoso, Migione, Saturnino, Victore, & ceteris Fossoribus etc.* Hi autem Clerici erant minore aliquo Ordine initiati, quibus praeterea munus, seu ministerium sepeliendi cadavera incumberebat. Sed ad civilia Constantini instituta transeamus.

VI. Atque ad indictiones quod spectat, quae a Constantino initium habuere, Cl. Marchionis Maffei sententiam omnino sequimur *T. I. Veronae Inlustr. L. VII. col. m. 191. & seqq.* Itaque illarum epocham repetimus a capta per Constantinum Verona, atque adeo a Kalendis Septembris anni cccxii. quo haec notatur in Chronico Alexandrino Raderi, quod aliis Paschale dicitur: *Indictionum Constantinianarum heic sumitur exordium.* Originem vero causamque istarum indictionum putamus esse gravissimas illas pensiones Italiae Cisalpinae ad alendos exercitus a Diocletiano, atque Maximiano constitutas, quas post Veronensem victoriam censuit Constantinus remittendas esse, ac novis moderatisque in singula quindecennia tributorum indictionibus restituendas, Ballerini fratres ad caput quintum primae partis Historiae Donatistarum a Norisio concinnatae digressionem habent *de Indictionibus*, quae nostram hanc opinionem confirmant.

VII. Magistros militiae duos, quorum unus peditatui, equitatui alter praesset, a Constantino primum institutos fuisse, narrat Zosimus. Sed fidem huic libenter denegamus, ut Lactantio adsentiamur, qui de *mortibus persecutorum* c. 7. Diocletianum horum Magistrorum auctorem videtur perhibere. Exstat quidem Modesti cuiusdam libellus de *vocabulis rei militaris* ad Tacitum Augustum, in eoque Magistri militiae memorantur; sed etsi aliter visum Barthio *Lib. I. Adversar. c. xx.* & Gisberto Cupero *Exercit. II. de elephantis in numis c. 5.* impostorem illum putamus non Tacito Augusto solum, sed & Vegetio, quem infeliciter exscripserit; multo recentiore, qua in re suffragatores nobis sunt Valesius in Ammianum Marcellinum, Modius & Naudaeus a Fabricio citati *Bibl. Lat. Lib. II. c. 12. p. 110. Ven. edit.*

VIII. Constantino autem tribuenda omnino est quatuor Praefectorum Praetorio institutio, cui tamen quodammodo praevisse videtur Diocletianus, dum Imperium in quatuor partes dispertitus fuerat, a duobus Augustis, totidemque Caesaribus administrandas. Non tamen nova haec dignitas fuit. Nam, ut Gutherius ostendit de *officiis Domus Augustae Lib. II. c. 4.* Augustus unum Praefectum Praet. creavit primum, deinde duos. Ceteri Imperatores ad Constantinum, unum, vel duos pro arbitrio constituerant, tres etiam Commodus. Primus ergo Constantinus quatuor Praefectos Praetorio induxit, unum Orientis, alterum Illyrici, tertium Italiae, quatuor Galliarum.

IX. Heinc etiam nova Imperii divisio enata est; quasi ab illis spectanda diligenter esset, qui ad veterem Geographiam tradendam adgrediuntur. Nos ceteris Praefectis Praetorio missis, de quibus ad-

undus

eundus Pancirolus in praeclaro Commentario, quo *Notitiam Imperii* inlustravit, & Gutherius *loco nuper citato a cap. vi.* Praefectum Praetorio Italiae consideramus. Huic suberant Dioeceses duae (Augusti aevō Provinciae in Dioeceses tribuebantur, sed Constantini temporibus turbata omnia, & Dioecesium nomine Provinciae plures comprehendebantur) Italia scilicet, & Africa. Provinciae autem Italiae decem & septem numerari coeperunt, Venetiae, Aemiliae, Liguriae, Flaminiae, & Piceni annonarii, Tusciae, & Umbriae; Piceni suburbicarii, Campaniae, Siciliae, & Calabriae, Lucaniae, & Brutiorum, Alpium Cottiarum, Retiae primae, Retiae secundae, Samnii, Valeriae, Sardiniae, Corsicae. In duas autem Dioeceses eiusmodi Provinciae dividebantur, Romae, quae decem, Italiae, quae septem Provincias complectebatur; iisque Vicarii duo praeerant; singulis autem Provinciis Praesides, aut Correctores, aut Consulares.

X. Patriciatus quoque dignitas auctorem habet Constantinum. Nam praeter Patricios illos veteres, qui a maiorum vel minorum gentium Patribus a Romulo constitutis, vel in vetustiorum numerum lege Cassia, aut Senia sublectis ducebant originem, novos alios instituit hic Imperator, qui in consistorio consiliis secretioribus Principis quum interessent, Patres ipsius Imperatoris vocati sunt. Alias dignitates statuit Constantinus, ut Comitum, qui quidem primi, secundi, & tertii ordinis fuere. Sed inter has praecipue fuit *Nobilissimatus* dignitas a Caesarea distincta. Nam ante Constantinum habebamus quidem nobilissimos Angustos, & Caesares; nullum tamen habebamus nobilissimum, qui Caesar non fuisset. Hinc factum, labente tempore,

ut

ut inter ipsorum Augustorum liberos alii *Caesares*, alii *Nobilissimi*, iique iuniores adpellarentur: quod monuit P. Stanislaus Santinellus Somaschae Congregationis in erudita Dissertatione *de Romanorum veterum nobilitate cap. II. p. 27.*

XI. Eiusmodi dignitatibus Christianos a Constantino ornatos fuisse nemo negaverit. Id certe quod ad Praesides Provinciarum adtinet, & Praefectos Praetorio, disertis verbis testificantur Eusebius (de vita Constantini Lib. II. c. 44.) Theodoretus (Lib. I.) Nicephorus (Lib. VII. c. 46.) Ne tamen putes, ante Constantinum Christianorum neminem illustribus togae armorumque dignitatibus decoratum fuisse. Christianorum quidem plurimi viliores artes exercuere; quemadmodum hodieque maiorem eorum numerum ad illas animum viresque intendere videmus, victus comparandi causa; ut proinde ineptiat ille stultissime, qui officiorum eiusmodi, quo veteres Christiani functi fuerint, catalogum diligenter texat; ut eos ultima de faece homines fuisse non admodum laudabili consilio ostendat. Quid enim hinc extundere prudens homo possit, non video; nisi aut pauperes priorum seculorum Christianos fuisse, aut certe Christianae plebeculae Christianos nobiles impares fuisse numero; quorum alterum incertum omnino argumentum est ignobilitatis: quum nemo nesciat, divites etiam nobilesque vetere illo aevo apud Christianos paupertatem sponte coluisse; alterum siquid probat, eiusmodi sit, quo malefanus quis confirmare se posse eodem iure credat, nunc etiam Christianos abiectos homines esse, deque infima plebe, quum multo maior pauperum viliumque opificum numerus sit apud nostros, quam divitum, clarissimorumque virorum. Ceterum etiam ante Constanti-

tinum fuisse Christianos non ita paucos, qui nobilitate, & praeclaris muneribus praestarent, explorator res est, quam ut ostendi debeat. Atque haec de Constantino dicta sunt; de quo qui plura cupit, Auctoresque de illo agentes nosse desiderat, adeat ille Fabricium in libro, quem praenotavit: *Salutaris lux Evangelii pag. 255. & seqq. ad 294.* & Moshemium in Institutionibus Historiae Christianae antiquioris *pag. 281. & seqq.* neque enim heic vacat Scriptorum Catalogum dare. Id unum moneo heic, ea tantum fuisse a nobis indicata, quae in controversiam cadere aliqua ratione possunt; cetera vero consulto fuisse praetermissa, ne Appendix ipsa nimium a Lupii Thesibus disputationis causa editis abluderer.

*Ravennae, ex Museo picti fornicis
Basilicae S. Apollinaris.*

DE DVOBVS
PSALTERIIS FLOROIVLIENSIBVS
D I S S E R T A T I O
IN QVA ETIAM ANTIQVA TABVLA EX EBORE
SCVLPTA EXPLICATVR
CVIVS PRAECIPVA IMAGO,
DOMINVS NOSTER
IESVS CHRISTVS CRVCIFIXVS

**QVAE DIFFICILIA SVNT AD CONTEMPLANDVM ;
DIFFICVLTER ET EXPLANANTVR, NEC FACILE
COMPREHENDVNTVR .**

S. Cyrill. Alex. Ep. ad Acacium Melitense Ep.

ILLVSTRISS. AC REVER. PRAESVLI
CAROLO REZZONICO

VTRIVSQUE SIGNATVRAE REFERENDARIO

S. D. N. BENEDICTI XIV. P. M.

AB HONORE CVBICVLI

LAVRENTIVS A TVRRE

PRAEPOSITVS

CONGR. ORAT. S. PHIL. VTIN.

Votquot vitae meae rationem con-
filiisque norunt, iure mirentur, quod
Te unum, CAROLE REZZONI-
CE, huius Epistolaris meae Dissertationis Patronum habere voluerim. Non ignorant sane illi quidem nec usu, nec gratia, nec honore me ullo unquam tempore apud Te aut valuisse, aut esse commendatum. Atqui accidit fortunate, cum Tu duobus fere ab hinc annis, BENEDICTI XIV. P. M. atque Opt. delectu, Vtinum summae clarissimaeque dignitatis insignia Cardinalatus DANIELI DELPHINO Patriarchae Aquileiensi meritissimo probatissimoque delaturus adventares, accidit, inquam, feliciter, ut tuum tunc vultum mihi videre, Teque alloqui semel atque iterum coram

liceret. Quid? tantum fuit Te ex vultu cognoscere, & aliquando fari, ac occulta, nescio qua vi, quae ex illa eximii animi tui imagine sese prodebat, capi, atque allici. Ex eo namque die mihi semper iucundum, suavissimumque fuit de Te, INLVSTRISIME PRAESVL, recordari; & cum iis quibuscum familiariter vixisti, instituere sermonem. Qui quidem minime mirantur, me ex illa sermonis, oris, totiusque denique corporis tui lineamentorum conformatione morum tuorum honestatem praeclaramque ingenii, virtutisque tuae indolem cito agnovisse, & propemodum incredibili erga Te voluptate affici potuisse. Etenim nobilissimae Gentis tuae iam a prima adolescentia institutis, praeceptisque optime imbutus, Romam petisti scientiarum omnium, atque optimarum artium procreatricem ac quasi parentem. Quo, quid solertia, atque studio Tibi non comparasti; aut quae ad pietatem erga Deum, aut quae ad sacrarum rerum studium & disciplinam, aut quae denique ad omne literarum humanarum genus referri posse videantur? Neque hoc sane mirandum, Te, tam celeri ac brevi cursu tantarum virtutum laudem adeptum. Exemplar ad imitandum Tibi proposuisti religione clarum, pietate verendum, doctrina atque literis excultum, Virum summum CAROLVM REZZONICVM, Patruum tuum, Episcopum Patavinum S. R. E. Cardinalem amplissimum; Virum, inquam, qui in Vrbe rerum domina multis pro Ecclesia Dei perfunctus laboribus, ad celsissimas hasce dignitatis, atque honoris sedes conscendit. In quo flagrans ad omnia pietatis opera studium cum sit, vigilantia, prudentia, consilio commissam sibi sacram Provinciam administrat. Qui tandem rerum gerendarum ma-

gni-

gnitudine numquam fractus, decessores suos, sanctissimos viros, sed & Borromaeos, Salesiosque studet imitari. Verum non est hic locus tanti Viri merita persequendi: hoc enim in summa praeclarae Rezzonicae gentis laude positum est, pietatem colere. Certe vel unum mihi satis esset memorare, Aurelium Patrem tuum (quem vel egomet vidi) ad omnia pietatis officia effusum, praecipue erga pauperes egenosque in Nosocomiis degentes; quos nunc pecunia recreare, nunc piis verbis solari, nunc iuvare docendo, aut vilia quaeque in oculis hominum subire ministeria in deliciis habet. Hisce porro domesticis exemplis excitatus; quo etiam, PRAESVL INLVSTRISIME, es composito ingenio, & ad bonum disciplinaeque omnes comparata natura; pietatem, blandosque mores facile induisti, quos omnes in Te suspiciunt, admiranturque. Sed de Te etiam, ne singulari modestiae tuae molestus hac mea laudatione efficiar, filere mihi praestat, iudiciumque omne a supra laudato Pontifice Opt. Max. quaerere; qui, ea qua pollet virtute, & ingenii acumine in aliorum meritis decernendis, Te, aetate adhuc florida, nondum sextum lustrum attingentem, supra aetatem consilium, scientiam, moresque seniles admiratus, in Romana Curia ad labores vocavit, tamquam ad praemium. Idque effecit, cum Te inter Protonotarios adscripsit; cum utriusque signaturae Referendarium dixit; cum in nova ab se erecta peculiari Congregatione veteri Cardinalium Concilii Tridentini Interpretum adiecta, pro excipiendis, examinandisque Episcoporum, aliorumque relationibus, Te quoque adscivit; & tandem cum ab honore sui Cubiculi esse voluit. Quibus ego tuis virtutibus, atque honoribus morem gerere certissime mihi videor,

dum Epistolarem Dissertationem hanc, quam Vir doctissimus, atque eruditissimus Franciscus Gorius, ad quem illam literariae consuetudinis fovendae causa iam miseram, nunc vult in lucem prodire, tuo Nomini inscribo. Ea siquidem de rebus agit, quibus nihil sanctius, nihil sacratius habet nostra Christiana Religio; quibus praeterea nihil Te dignius inveniri potest. Ex quo quidem tantus illi honos accedit, ut publicam lucem subire, hominumve iudicia minime vereatur.

Tu vero, PRAESVL ORNATISSIMÉ, perge ut coepisti per divinae semitam sapientiae tibi laudem quaerere: morum, inquam, probitate, ecclesiasticae disciplinae custodia, sacrarum scientiarum studio, aemulatione denique, & consuetudine virorum vere sapientum: *viae enim sapientiae pulchrae, & omnes semitae illius pacificae.* (a) Siquidem, *facile videtur ab iis, qui diligunt eam: & invenitur ab iis, qui quaerunt illam.* (b) Me denique uti ceteros soles, si blande exceperis, humanitate fovebis, erit profecto fructus illius divinae sapientiae, quae super omnes, sine personarum acceptio- ne, oriri facit Solem suum, ceteraque magnificen- tissime largitur.

(a) *Prov.* 2. 20. 3. 17. (b) *Sap.* 6. 13.

DE DVOBVS PSALTERIIS
FOROIVLIENSIBVS
DISSERTATIO
AD V. CL.
ANT. FRANCISCVM GORIVM
PRAEPOSITVM
ASILICAE BAPTISTERII FLOR.
IN PATRIO LYCEO HISTOR.
PROFESSOREM

Ria praecipue sunt, quae me impulerunt, ut has tibi, VIR CLARISSIME, litteras darem: tum quod me tibi Viro eximia pietate aequae, ac recondita eruditione inter paucos celebri, haec ponentem ob oculos, gratissimam rem facturum esse considerem: tum ut hisce de rebus omnibus, quas ad te perscribere constitui, tuis admonitionibus, quas perutiles mihi futuras persuadeo, doctior fierem: tum denique, ut quanti ego, optimorum litteratissimorumque Virorum iudicium secutus, te facerem, aliquo modo significarem; & tanta tua in me merita, meamque plurimam erga te observantiam publico testimonio comprobata apud posteros relinquerem. Cum tu me in amicitiam tuam peramanter, atque honorifice adsciveris, & per lit-

teras de studiis nostris mecum agere benevole volueris, nonne id tanti apud me esse debet, ut tam singularem tuam humanitatem, & quae inde in me redundat, utilitatem, obscurare nulla unquam possit oblivio? Quod vero in eruditissima illa Epistolari Dissertatione, quam ad perveterem nostrum utriusque amicum doctissimum Iosephum Blanchinum, Orat. Rom. Presbyterum scripsisti, ut vetustorum Codicum Sanctorum Evangeliorum descriptionem exhiberes, quamque ille secundo *Vindiciarum* suarum Sac. Scripturae Volumine in vulgus edidit, publicis me laudibus ornaveris, tuamque erga me benevolentiam omnibus patefeceris; uti ingenuo quodam pudore me suffundi sentio, ita tam liberalem erga me voluntatem perpetua prosequi recordatione me debere intelligo.

Quare vix te V. C. nihil optare cupidius, atque adeo ardentius expectare, quam ut ne tot vetera monumenta, quibus tum sacra, tum profana studia possent promoveri, aut in tenebris diutius delitescerent, aut calamitose aliquo fato plane interciderent, intellexi, & te sacrorum Diptychorum, & Tabellarum Christianas imagines exprimentium, quas ab iniuria temporum antiqui Codices defenderunt, & fartas tectas ab omni detrimento conservarunt, curam praecipue tangere, ex tuis litteris cognovi; cum statim voluntati obsecutus tuae, nonnullas tibi ad hanc spartam ornandam in utroque genere mittenda curavi. Ea, quae ceteras antiquitate facile superabat, Tabella quaedam eburnea fuit Vrsi Langobardi Ducis Cenetensis iussu elaborata. Hanc, ut constans fama est, idem Vrsus insigni Civitatis Foroiuliensis Canoniorum Collegio dono dedit. Quod seculi viii. monumentum illi ad haec usque tempora custodien-

tes,

tes, *Pacis* nomine appellant; quod eo ad pacem Fidelibus communicandam, qui simul ut;divinis officiis interessent, convenerant, maiores sui uti sole-
rent. Huius Tabellae, seu mavis, sacri Diptychi mentionem fecit Clariss. Philippus Bonarrotius (a); sed praeterquamquod eius ectypon nostris oculis minime subiecit, parce admodum illam nobis etiam verbis declaravit. Nos quoque eam, in quadam de Evangeliorum Codice Foroiulienfi ad Eruditi-
tiss. Blanchinum data Epistola obiter attigimus, quam etiam in laudato Vindiciarum Opere (b) is legendam exhibere, atque ita verecundiae nostrae vim quodammodo afferre voluit.

Picturas etiam in duobus Psalteriis membraneis contentas adieci, quibus utraque Sancta Elisabet Andreae II. Hungariae Regis filia, & Thuringiae Landgravia, usa est. Non eadem tamen aetate scripta sunt. Antiquius enim, idemque pulchrius, exeunte seculo X. exaratum fuit; ineunte vero sec. XII. alterum, cum adhuc illa in terris age-
ret. Ambos hosce nobilissimos Codices supra lau-
datae Foroiulienfis Civitatis Canoniconum Eccle-
siae ipsa sanctissima mulier largita est; a quibus una cum sacris aliis vetustis monumentis, iisque, de quibus supradiximus, quae neminem de Colle-
gii illius antiquissima dignitate dubitare sinunt, con-
servantur. Posterius hoc Psalterium egregio inte-
gumento obvolvitur, quod praeclari Diptychi for-
ma, Domini Nostri Iesu Christi Cruci affixi ima-
ginem in primis exhibet; quam lineamentis ex-
pressam iam tum ad te misi; atque modo aere
incisam ob oculos pono. Cum vero Diptychum
hoc observationibus illustrare, in eoque haerere
con-

(a) Osserv. sopra gli antichi Vasi di Vetro Osserv. sopra trin
Ditt. pag. 267. (b) In Append. pag. DXLIII.

constituerim, da, quaeso, mihi hanc veniam, Vir humanissime, ut, antequam id aggrediar, priorem illum Codicem, utpote antiquitate praestantem, characterum formis nitidiorum, picturisque, quibus passim ornatur, altero hoc multo pretiosiorum, quam brevissime potero, tibi describam.

Vt vero nostra Psalteria per haec atque alia differunt inter se; ita nominis etiam appellatione, apposita veluti nota, placet illa separare, atque distinguere, & *Gertrudianum* hoc appellare. Neque iniuria: antequam enim in usum & arbitrium S. Elisabet cederet, Gertrudae cuiusdam principis feminae, proprium fuisse constantissime creditur.

Formam habet quadratae similem: ex membranis tenuissimis compactum est: quadrato etiam characterere pereleganter & affabre descriptum: nullis incisorum notis, sed punctis interdum distinctum: paucis prae vetustate litteris evanescentibus, in iis recentior manus apparet. Titulos praefert Psalmorum, & in fine versiculorum vox *Diapsalma* aureis literis frequens occurrit; de qua in primis consulendus est B. Hieronymus (a) Epistola ad Marcellam, ubi & aliorum sententias, & suam profert: sed & legenda altera Epistola Origenis ibi ad calcem posita a doctissimo Vallarsio, cum eius latina interpretatione. Psalterium totum, centum scilicet & quinquaginta Davidis Psalmos, Canticaque illa, quae Psalmis addi solent, continet: haec hymnus *Te Deum*, quem S. Ambrosius, & S. Augustinus invicem condiderunt, excipit: sequitur Oratio Dominica, Symbolum Apostolorum, & sub nomine S. Athanasii *Quicumque*, nullis ulla in re ab interpretatione Vulgata discrepantibus lectionibus. Continenti scriptione, non vero in columnas, ut

VO-

(a) Ep. xxviii. col. 133. Tom. I. edit. Veron.

vocant, divisam, exaratum est; Psalmorumque versiculi alii ab aliis per capita sunt separati. Capacissimam membranae faciem auro, & Arabicis picturis ornatissimae implent quatuordecim maiores litterae, quibus ordine interrupto totidem Psalmorum initia ducuntur. Idem ceteris in Psalmis, & litteris, immo etiam verbis versiculorum omnium principibus, auro ubique ductis, servatum est; eo tamen discrimine, ut haec illis aliquanto minores sint. In ipsa Psalterii fronte Davidis imago oculis subiicitur; tum post certum Psalmorum numerum quatuordecim Trevirenses Archiepiscopi, Caelicolis adscripti, Pontificiis vestibis ornatis, optimis coloribus, auroque illiti nobis repraesentantur. Medium inter hos B. Virgo, Graeco more depicta, locum tenet. Quamquam non a Psalmis Codex hic noster, sed a Calendario quodam in menses omnes tributo, initium sumit: in quo, licet aetatis tam antiquae, paucissimos dies vacuos est videre. Praeter verustioris, totique Ecclesiae communis observantiae Sanctos, ex Galliae, Germaniaeque Provinciis Episcopi, ut plurimum, ac Monachi numerantur.

His proxima S. Petri Apostoli effigies, inter alias quasdam media, de quibus mox agemus, ordine succedit. Devota Oratio ad S. Petrum in utraque eius imaginis columna descripta legitur; aliis per plures membranas subinde sequentibus. Inter has Calendario, ut ita appellem, locus est, in quo Aegyptiorum notantur dies, qui ad Lunae rationem fasti, nefastive habebantur, superstitiosa quadam credulitate animos hominum ad ea usque tempora imbuente. Huiusmodi preces tres itidem graeco artificio ductae imagines exornant. Sub finem Diaconi cuiusdam effigies exhibetur librum porrigentis per haec verba: *Donum fert Ruodpreth*: at
in

in opposita membranae parte Archiepiscopi manus ad accipiendum Volumen extendentis imago conspicitur, verbis rem exprimentibus: *Quod Praesul suscipit Egbreth*. Haud ita multo post picturae aliae duae, superioribus similes, consequuntur; quarum altera in adversa membranae parte, altera in ea, quae e regione illi respondet, posita est. Illa Archiepiscopum, librum dono ferentem, repraesentat, lemmate superscripto; *Quod ibi dat munus*; haec S. Petrum Ap. munus suscipientem refert, hemistichio apposito: *Dele sibi Petre reatus*. Orationes deinde aliae usque ad finem Psalterii leguntur: imo Psalterium totum orationibus refertum est, aliis infimo, aliis etiam in mediis membranarum spatiis, ubique alia manu descriptis. Postremae omnium longissimae Sanctorum Litaniae, precibus adiectis, veniunt, quorum plurimi Episcopi, & Monachi sunt ex Gallia, Germaniaeque vetustissimi; quemadmodum ex iis quoque maiore ex parte conflatum esse Calendarium supra docuimus. Illud porro est in his Litiis animadversione dignum, quod xxii. Trevirensium Sanctorum Archiepiscoporum nomina, quadratis auratisque expressa litteris inscribuntur. Quod vero maxime dolendum est, tum prima, tum postrema sui parte Codex hic mutilus est & imperfectus, (integro tamen Psalterio) nonnullis membranis ab invida ne scio qua manu, qui ex tam claris monumentis Foroiviensium Canonorum nobilitatem, antiquitatemque testatam posteris aegre admodum ferebat, ut postea certis argumentis compertum est, abscissis inde, atque avulsis.

Verum antequam manum e tabula subducamus, duo insuper mihi praestanda esse video; alterum ut a quo, alterum ut quo tempore Psalterium hoc
de-

descriptum fuerit, coner eruere. Id factum fuisse exeunte seculo x. & a principe quadam femina, Gertruda nomine, in usum potestatemque S. Elisabeth Landgraviae Thuringiae pervenisse, sub ipsum huius Epistolae initium pro certo affirmare minime dubitavimus. An haec ita se prorsus habeant, Philippus a Turre, Adriae Episcopus, disputationem omnem sustulit; qui, cum anno MDCXVI. ut autumnali otio perfrueretur, in patriam Urbem secessisset, antiquos Tabularii Capitularis scriptos Codices excutere percommode potuit. Is igitur in vacua membrana Psalterii Gertrudiani, adnotationem, quam mox subiiciemus, literis propria manu scriptis consignavit, & ad posteros transire voluit. Hanc Bernardus de Rubeis (a), Vir editis libris Clarissimus, aliud patriae meae Urbis, atque adeo totius litterariae Reip. splendidissimum lumen, eruit, publicique iuris fecit. Ecce illam tibi iterum V. Clarissime: *Ex verbis adversae paginae abrasis, quae fere omnia restitui (nosque paulo post dabimus) patet hunc sacrum Codicem donatum fuisse a S. Elisabeth nostro Capitulo Foroiulien- si, hortatu Bertoldi Patriarchae, qui frater erat Gertrudae ex Ducibus Meraniae, eiusdem Elisabeth Genitricis. Codex vero ante ducentos annos scriptus fuerat in usum alterius Gertrudae, cuius genus in obscuro latet: quamquam ex Principum progenie fuisse ex eo liquet, quod non semel ipsa orat pro Petro filio meo unico, & exercitu eius. Haec Codicis aetas deducitur ex pagina duodecima, in qua visitur imago picta eius, qui librum scripsit, offerentis librum ipsum Egberto Praesuli ut ex versu hinc inde expresso: Donum fert Ruodpreth - - quod Praesul suscipit Egbreth. Non alius hic est, quam*

Eg-

(a) Monum. Eccl. Aquil. c. LXIX. n. IV. col. 683.

Egbertus Trevirorum Archiepiscopus, qui eam rexit Ecclesiam ab anno 979. ad 993. Nam Sancti, qui pictis imaginibus, & aureis litteris in Litaniis representantur, sunt pariter Episcopi Trevirenses. Ergo inter memoratos annos 979. & 993. Codex noster exaratus fuit: & quidem in Vrbe Trevirensi, vel loco alio eius Dioecesis, in qua etiam Gertrudam Principatum habuisse suum suspicari licet.

Verba autem, quae non temporis edacitate abrasa, ut Cl. de Rubeis tradidit (a), verum de industria oblitterata (quod omnibus patet) Philippus Episcopus se in integrum restituisse testatur, haec sunt: quae, etiamsi certa fama deficeret, de munificentissima donatione nullum nobis dubitandi locum relinquerent: *Sanctae Helisabeth Hungariae Regis filiae. Landgravii Ducis Thuringiae coniugis munus. Quod cum hortatu Bertholdi Patriarchae Aquileiensis eius... (Avunculi) singulari in Deum... dedit honestissimo Canoniorum Foroiuliensum Collegio, iampridem eius in orando assiduitatem cum pietate coniunctam... (admirata).* Quae duo verba lineis utrinque clausa apposui, ea ego novo studio sum assecutus.

Iis, quae de anno, quo scriptum Psalterium hoc fuisse perhibetur, haecenus dicta sunt, nonnihil & mihi addere liceat. In Calendario itaque, quod priorem locum occupat, Paschalia Festa ad diem xxvii. mensis Martii ita censentur: vi. k. (Aprilis) *Resurrectio Domini*, littera B Dominicum diem designante. Quis igitur inficias ierit, annum hunc fuisse a Christo nato nongentesimum octogesimum primum, quo Paschalia Festa hac ipsa die xxvii. Martii celebrata fuere? Quod profecto magis, ac magis sententiam Episcopi Adriensis, *nostrum*, scilicet

(a) loc. cit.

cet *Codicem inter memoratos annos 979. & 993. exaratum fuisse*, corroborat, atque confirmat. Neque enim ego Librarium Paschalibus Festis ex arbitrio potius, quam ex eius anni, quo exscribebat, ratione, diem apposuisse mihi persuadeo.

Quaenam autem *Gertruda* illa, quisnam eius *Filius Petrus* fuerit, pro quo ipsa toties Deum orat, & illum, seque ipsam proprio nomine compellat, dispicere neque huius loci est, neque huius a me institutae disputationis; quamvis multa de hac re in adversariis meis iamdiu seposuerim. Nec praetermittam, me eruditissimum Virum Nicolaum de Forlosia, quem honoris causa nomino, Caesareae Vindebonensis Bibliothecae Praefectum consuluisse, a quo humanissimas accepi Epistolas; nec non & amicum aequae ac doctum Virum Iosephum Liruti, qui multis editis scriptis Patriam hanc Foro-Juliensem egregiae illustravit; quamquam ex doctissimis eorum animadversionibus, nondum tantum luminis accepi, ut in obscuro adhuc non lateat utriusque, *Gertrudis* nempe, & filii eius *Petri* genus & imperium. Hoc tantum dicam, in marginibus, & ad quemque fere Psalmorum versiculum haec sigla auratis quadratisque signata litteris saepissime occurrere G. R. H. in quibus facile agnoscas & legas: *Gertruda Regina Hungariae*. Verum hic quoque haud parum difficultatis inest, & alterius fortasse temporis otium a nobis deposcet. Quae igitur in altero Psalterio, seu potius Diptycho, quod eius tegumento inhaeret, animadversione maxime digna existimo, ea tandem in medium proferam.

Codex hic alter est forma primo illo aliquanto brevior: membranaceus & ipse, quamquam crassior & rudior, licet & latine descriptus; eius tamen
lit-

litterae minime teretes, Germanicum Scriptorem facile indicant. Omnes Psalmos, quos habet interpretatio Vulgata, continet. A tribus orationibus exorditur. Post has Calendarium proxime sequitur, quod aureis picturis ornatum, columnae, ut aiunt, in morem exscriptum est. In superiore margine quatuor anni tempora, & Zodiaci signa figurantur: at in columna laeva mysteria quaedam, aut eorum, qui maiore tunc eo mense in veneratione essent, Sanctorum egregia facinora praemonstrantur. Aliae post veniunt piae preces, quae huiusmodi Teutonica lingua, latinis tamen litteris scriptam admonitionem praefecerunt: *Diet gebet Salonam spreche nach deme erim Agnus Dei; h. e. tum ante, tum post orationem dicatur, Agnus Dei*. His praemissis, Psalterium initium habet; quo expleto consueta Mosis, Ezechiae, Annae, Zachariae, trium Puerorum Cantica, tandemque Hymnus *Te Deum* leguntur. Tum Defunctorum Officium, ab eo, quod post correctionem Pianam in usu est, plane dissimile; deinde Symbolum Fidei: *Quicumque etc.* quod S. Athanasio tribuitur. Postea membranis in columnarum speciem divisis, altera quidem Sanctorum Litaniae recensentur; altera vero complures ipsorum imagines continentur; quarum aliae summa etiam in membranarum parte sunt collocatae. Postremo per duo Sanctissimae Virginis, Sanctique Simeonis Cantica Codici finis imponitur. Picturae nonnullae ante ipsum Psalterium, & ante Psalmorum quemque, eorum historiam, aut significationem declarantes, positae. Quod ut magis pateat, exemplis illustrabimus. In principio Psalmi xxvi. *Dominus illuminatio mea etc.* humani generis Reparatorem oculos caeci nati manu tangentem, videre est. Ante Psalmum lxxx,

Exul-

Exultate Deo salutari nostro etc. ex una quidem parte Iacobus Patriarcha filio suo Iosepho benedicit, titulo superposito: *Vide, si cuncta prospera sunt*; ex altera vero Iosepho eius Fratres vestes detrahunt, ut eum in cisternam detrudant. Aliae item Picturae in fine habentur, sed rudis pennicilli; quas una cum ceteris ex Codice Gertrudiano delineatas ad te V. C. perferendas curavi; tum ut tuo Antiquarum rerum desiderio facere satis posses, tum ut etiam, si ita tibi videretur, eruditis Commentariis lucem iis posses adferre.

Ad aetatem Psalterii huius quod attinet, illud ineunte seculo XII. scriptum fuisse, ut supra etiam indicavi, non videtur ambigendum. Sed & ad Elisabet Landgraviam quondam pertinuisse, antiquissima ad nos usque dimanata traditio, nos docet. Hanc porro certam constantemque hominum opinionem inscriptio vetustis exarata litteris, quae ad mensem Februarium in Calendarii calce legitur, maxime confirmat: *Sanctae Elisabeth Landgravii Thuringiae Coniugis munus sub MCCXX.* Neque ullum mihi profecto negotium faceffit, appellari hic *Sanctam*, quo anno Elisabet adhuc in vivis erat: aut *Coniugem*, eo tempore, quo nondum matrimonio copulata; sed tantum fuerat desponsata. Etenim, qui notam hanc apposuit, statim ac rite a Summo Pontifice in Sanctorum albo fuerat descripta, hoc fecisse videtur (etenim munus dignius habetur, quo illud a digniori accipitur) atque adeo in nota numerali errorem irrepsisse, ut ex infra dicendis, clarius patebit. Sanctorum autem Fastis adscripta fuit Elisabet *Perusiae an. MCCXXXV. VI. Cal. Iunias, ipso Pentecostes die in Coenobia Fratrum Praedicatorum*, ut testantur Wadingus (a),

N . . . . . atque

(a) Annal. Min. ad ann. 1235. Tom. I. pag. 528. Ioa. Trithem.

atque alii praesertim eius Vitae Scriptores, curante & praesente Gregorio IX, P. M, quinque annos ab eius morte, quam obiit *in Oppido Hassiae Marpurg, die XVIII. Novembris an. Ch. MCCXXXI, non MCCXXXII.* ut habet Auctor Annalium Landgravorum (a).

Verum hoc loco praetereundum minime puto aut erga Neptem summum studium ac religionem; aut erga Canonicos Foroiulieneses, quorum pietatem, & in orando assiduitatem ipsa vivens fuerat admirata, liberalitatem Bertoldi Patriarch. Aquileien. eius avunculi, qui ut tantae Neptis cultum promoveret, certos redditus tum Foroiulensibus, tum Aquileiensibus Canonicis quotidie distribuendos, Festum eius diem celebrandi onere illis addito, assignavit. Et sane adhuc huiusmodi viget consuetudo, diesque in Sanctae Elisabet honorem sollemnis agitur XIII. Cal. Decembres, non tenui largitionis spe proposita. Atque haec quidem largitio est: *Dat. apud Sacellum in Ecclesia anno Domini MCCXLV, Ind. II, XIII. Cal. Februarii*, extatque in Tabulario ipsius Capituli. Edidit hanc V. C. Bernardus de Rubeis (b) una cum alia non absimili, Capitulo Aquileiensi facta, quae iampridem in *Ital. Sacr.* (c) publicam lucem viderat eodem loco, & anno

themius Chron. Monast. Hirsaugen. ad an. MCCXXXI. Tom. I. pag. 545. Codex Constit. pro Canoniz. Sanct. pag. 75. Theodoricus Thuring. apud Can. f. antiq. Lec. P. II. pag. 143. Iacobus Montan. in Vita S. Elisabet apud Surium Tom. VI. die 19. Novemb. Lambec. in Bibl. Caesar. pag. 874. Chronic. Elwagen. inter *Res. Germ. Script. Freheri* Tom. II. ad an. 1236. pag. 456.

(a) In *Addit. ad Lambert. Schafneburgen, Inter Script. Res. Germ.* apud Pistor. ad ann. MCCXII. pag. 257

(b) loc. cit. c. LXXII. n. IV. & V. pag. 718. & seq.

(c) Vghell. *Ital. Sac.* Tom. V. col. 91.

anno adscripto, sed diebus aliquot Foroiulienfi posterior; data enim fuit *Cal. Februarii*. Alteram hanc donationem confirmavit Clemens IV. exemplum secutus decessoris sui Gregorii, qui eam Viterbii xv. Cal. Octob. an. MCLXVI. ratam habuerat, ut videre est apud laudatos Vghellum, & de Rubeis, ex quadam Necrologii Aquileiensis adnotatione.

Vt autem res clarior fiat de huius Psalterii usu, atque largitione, duas Tabulas ad eius calcem pictas tibi, DOCTRISIME VIR, sub oculis, qua maxima potero perspicuitate subiiciam, de quibus quemadmodum de reliquis, penes te iudicium esto. Ante pedes igitur e Cruce pendentis Reparatoris nostri in genua provolutae duae Adolescentum imagines, Templum illi manibus exhibentes, iacent, cum epigraphe: *Renhersburden*. Ad latus Adolescentis, dexterum cornu tenentis: *Herman Landgravii*: ad latus vero Puellae laevum occupantis, *Sophia* legitur. Sanctorum Litaniae inde succedunt; tum in membranae quartae medio, unde solitae preces, *Peccatores etc.* exordiuntur, Agnus cum vexillo & Cruce in tabella quadam, ovali forma repraesentatur. Ex utraque parte Angeli duo adstant, versiculo inscripto: *Agne Dei, miseris miserere parentibus istis*. Duae praeterea imagines, quae partem membranae dexteram occupant, infra positae sunt. Superior adolescentem Principem caeruleo pallio amictum, vittaque, seu diademate frontem praecinctum refert; Senem promisso capillo, pileolo acuminato caput obnubentem, vestitu, qui gravem virum deceat, inferior praefigurat: rubeis calceolis utriusque pedes ornantibus. Eodem prorsus statu ex parte altera, quae laeva est, effigies duas videas, quarum superior Adolescentem cum infu-

lier sanctimonia vitae insignis in Beatorum sedes convolavit. Eam porro non gravabor ex parte referre: *Charta Henrici Landgravii, qua Reinhardsbornensi Caenobio decem mansos in Ludisburnia concedit.* In qua sic legitur: *Posterorum igitur recordationi volumus esse memorabile, quod adunatis manibus Matris nostrae, & Conradi fratris nostri pro salvatione animae dilectae Contestabilis nostrae Helisabeth, ipso die humationis, eius Ecclesiae nostrae in Reinherabornin contulimus decem mansos nostrae proprietatis in Ludisburnia sitos - - quos in eadem villa in tumulatione ossium Fratris nostri Ludovici Landgravii praefato Coenobio dedimus - - quatenus fratres praenominati Monasterii, tam pro nostrae & nostrorum, quam pro carae Coniugis nostrae animae salute studeant famulari etc. Actum Reinherisburni Anno gratiae MCCXXXI. Indiēt. IV. Coenobium hoc ab Lodovico II. qui Saltatoris cognomen invenerat, an. MLXXXV. erectum fuerat, in quo vix cucullum induit cum an. MCXXIII. mortuus est (a).*

Nec vero multis coniecturis opus esse videtur, ut in iis, quas descripsimus, imaginibus Thuringiae Familiam recognoscamus, quae fortasse extrema pietatis officia Ludovico V. persolvit, cum is fato functus ex Calabria in Coenobium Reindersbonense anno MCCXXVIII. quemadmodum supra innuimus, deferebatur, ut inter Maiorum suorum cineres conquiesceret. Landgraviorum Scriptor Anonymus (b) eius corpus ex Calabria in Germaniam fuisse delatum, ubi Ludovici virtutes ac merita praeclara laudatione prosequitur, his verbis testatur

[a] *Rer. Germ. Script.* apud Pistor. *Addit. ad Lambert. Schafnaburgen.* pag. 253. *Chron. Citicen.* ad an. 1065. pag. 775. Et in *Genealog. Lang. Pistorii* ibid. in fin. pag. 961.

[b] In *Hist. Erfesphond. de Landgr. Thuring.* C. XL. pag. 923.

tur luculentissime: & *sepulta*, (ossa) inquit, in *sepulchro parentum in Reinherfoborn anno Domini MCCXXVIII. praesente MATRE, VXORE, & FRATRIBVS, & FILIO suo HERMANNO primogenito*. Prior igitur Pictura filios duos Elisabet Hermannum & Sophiam exhibere discimus; Templum, sive Monasterium, in quo ipsorum Pater tum recens sepultus fuerat, offerentes.

Sanctam Elisabet an. MCCVII. ortam esse, omnes qui eius vitam conscripserunt, ceterique Chronologi affirmant. Parentes habuit Andream II. Hungariae Regem, qui quod Terram Sanctam adierit cum exercitu, *Hierosolymitanus* cognomento dicebatur, ac de quo in quadam sua Constitutione Innocentius III. meminit (a); & Gertrudam Bertoldi Meraniae Ducis filiam, Bertoldique Patriarchae nostri Aquileiensis, nec non Egberti Bambergensis Episcopi Sororem. Anno MCCIX. Ludovico Thuringiae sexto Landgravio, qui tum duodecim agebat annos, desponsata est. Anno autem MCCXXI. *Sanctum cum Sancta, Innocentem cum Innocente*, ut Thuringii verbis utar (b), in matrimonium coaluisse scimus. Auxit eos Deus Opt. Max. filiis: sed quot ii fuerint, quibusque nominibus certo compellarentur, quove in Monasterio ex filiarum una religiosam vitam duxerit, non satis convenit inter Scriptores. Haec ego discutienda aliis relinquo, eosque qui laborem hunc velint suscipere, ad Historicos, Annaliumque Scriptores, praesertim vero ad novissimum Thuringiae Sacrae Auctorem Samuelem Rayherum, qui rem ex instituto pertractat, remitto. Illud vero firmum est, atque receptum, filium, cui nomen Hermannus,

N 4

anno

[a] In cap. licet de *Vot. & Vot. Redempt.*[b] In *Vita S. Elisab. Cap. VIII.*

anno quidem MCCXXIII. Ludovicum ex Elisabet Coniuge habuisse; tum filias duas, alteram, quae Duci Brabantiae nupsit, Sophiam nomine; Gertrudem alteram, quae in Monasterio Aldemburgensi Trevirensis Dioecesis Ordini Praemonstratensi nomen dedit; cui etiam Antistita praefuit, atque ex hac vita decessit, conciliata sibi sanctitatis opinione, ut ex sepulchrali Elogio eruitur, quod nobis Petrus Diederichius, Canonicus Regularis in Romesdorff, in Catalogo Magistrarum huius Coenobii nobis tradidit (a).

Redeamus, unde discessimus, ad Picturas nempe. In altera igitur Pictura, prima & secunda, quae in dextero cornu conspiciuntur figurae, *Corradum*, atque *Henricum* demortui Ludovici fratres, fortasse haud temere dixeris. A laeva superior imago Episcopum refert: quem ego *Erchenbertum*, Bambergensem Episcopum, Elisabet' patrum, qui etiam in funus Ludovici, dum solenni pompa efferretur, processit: aut certe *Bertholdum* eius fratrem, Episcopum olim Colocensem, tunc vero Patriarcham Aquileiensem, esse crediderim. Adolescentula, quae statim infra depicta est, *Sophia* erit Elisabet filia; quae vero ex quinque picturis inferiori area sitis prima est, eam *Hermannum* Elisabet quoque filium esse non dubito, cum ex apposita utrisque epigraphe, tum ex vultus, vestiumque lineamentis, quae primae picturae, de qua supra, omnino respondent. In altera mihi videor videre *S. Elisabet*, quae nullo regio decoratur amictu; cum sciamus mortuo marito statim pretiosis vestibus valde dixisse, vulgaribusque deinceps indutam. Tertiam, quae inscribitur *Luchart*, non abs re erit credere defuncti Ludovici sororem, Henrico Austriae Duci nuptam, aliis *Riccardam*, & etiam *Agnetem*.

(a) Apud Samuel. Reyher. loc. cit.

tem. Principis imaginem, quae quarta ordine est, cum apposita epigraphe *Hirdegird, Irmengardam* puto, quae aliis etiam Margarita est; & ipsam defuncti Ludovici sororem, atque Henrici Anhaltini Principis uxorem. Quintam denique postremamque effigiem *Sophiam* esse matrem defuncti Ludovici Landgravii VI. pro certo habeo; quam hoc ipsum Psalterium prae manibus tenere, & Iesu Christo illud offerre non dubito, precesque suas exhibere, quibus a sublato Filio, aliisque agnatis in Monasterio Reinhardsbornensi sepultis, poenam deprecatur; quodque hoc ipsum Psalterium hac occasione Elisabeth eius socruī elargita sit, facile mihi persuadeo. Sed & ad ipsius Sophiae usum conscriptum fuisse, ex precibus, quae initio leguntur, quas proinde haec in medium proferre placet, nullus dubito. In hac porro Pictura desiderari videntur unus Ludovici demortui frater, nempe *Hermannus*, duaeque Sorores, *Hedwiga* nempe, aliis *Sophia*, & *Iusta*. De Hermanno, ratio est in promptu; is enim diem extremum clauserat an. MCCXVI. duas autem illas Sorores, minime supremo fratri funeri interfuisse, par est credere.

Beatissimam ergo Virginem Mariam, Sophia orat his verbis: *Vt mihi famulae tuae impetres a dilecto Filio tuo gratiam Spiritus Sancti etc.* Ad sacrosanctum vero Missae Sacrificium ita precatur: *In praesentia Corporis, & Sanguinis tui, Domine Iesu Christe, commendo famulum tuum Hermannum.* Et alibi. *Eundem etiam servum tuum Hermannum, quamvis multis criminibus & peccatis irretitum, tamen a te creatum etc.* Profecto *Hermannum* cum dicit, virum suum intelligit, qui an. MCCXV. fatiā cesserat. S. Thomam Cantuariensem Archiepiscopum, uti ego opinor, ita eadem alio loco al-

loquitur: *Sancte Pater, & Protector noster, egregie Christi Martyr Thoma -- ego paupercula & peccatrix -- suscipere dignare Domine Deus Omnipotens hos Psalmos tuo nomini consecratos, quos ego indigna & peccatrix decantare cupio etc.*

Habes itaque V. C. in hac Pictura totam Landgraviorum Familiam, quae Ludovico v. funus ducit in Reinhardsbornensi Coenobio; nempe, ut Anonymus scriptum reliquit, habes inquam, MATREM Sophiam, VXOREM Elisabet, FRATRES Conradum & Henricum, FILIUM Ermannum; Sed addi debet & Sophia, eiusdem Ludovici filia; non autem Gertruda, quae inclusa Monasterio interesse minime potuit. Adde & Engbertum Episcopum; & tandem duas etiam eiusdem Ludovici Sorores. Sed aliquando huius nostri Psalterii tegumentum, sive Sacrum Diptychon observationibus illustremus.

Antequam vero ad ipsum venerandum Codicem accedam, quia ad id, VIR CLARISSIME, me pro tua in me singulari humanitate hortatus es, prolubet heic nomina omnia recensere eo ordine, ut adnotantur antiqua manu in Kalendario Codicis Gertrudiani; quandoquidem in eo, quem haec ipsa sculpta Tabula praenobile operimentum ornat, filentur; quod eo consilio facio, ut facilius expiscari quis possit, in quas manus delatus sit Codex, postquam dono accepit Egbertus Praesul: in quo peculiari observatione digna sunt adnotata haec nomina *Diepoldus Marchio -- Sophia Comitissa -- Bertholdus Comes -- Boppo Comes -- Agnes --* quae bis nominatur, atque eius obitus -- *Salme Ducissa -- Heinricus Comes, & Monachus Bolich, sive Bolislaus Dux etc.* De his quum diligenter quaererem adnotanda, in Chronico Laucishanensi apud Freherum pag. 143, occurrit mihi *Bobbonus Comes, &*
pag.

pag. 146. iterum nominatur cum fratre suo *Bertholfo*. In Chronico Austriaco ad ann. DCCCXXVIII. nominatur *Luipoldus primus Marchio in Austria*; & ad annum MIV. habemus *Bolistaum Ducem Sclavaum*. Aliis in locis *Luipoldus* recensetur, cuius obitus ad annum MXXVI. adnotatur. En igitur prae-
laudati Kalendarii Schema.

IANVARIVS

III. N. Oct. I. Ioan Evang ①
Indinda

FEBRVARIVS

VIII. K. Cath. S Petri in Antiochia *Henkic.*
 IIII. K. Alexandri ep. & Conf. ①
Hiltiviti

MARTIVS

XV. K. Alexandri ep *Lvvigart*
 XII. K. Benedicti ab ①
Odalricus ②

APRILIS

VI. ID. SS. VII. Virginum *Diepoldus*
Marchio ②

IVNIVS

VI. K. Ioh. & Pauli *Sophia Comitiss.*
 III. K. S. Petri & Pauli *Bertholt. co . . .*

IVLIVS

V. ID. Translat. S. Benedicti ab. *Boppo Comes*
 idus. Reinsvindae v. ①
abonoldus
Winoldus ②
udilbert. m.
 XIII. K. Gabini & maximii m̄r
 VI. K. Acontii & Emeriti m̄r *Salme*
Ducissa ②

AUGVSTVS

III. N.	Stephani Pap. & $\overline{\text{mr}}$	<i>Adilbertus Abb.</i>
VII. ID.	Afre v. S. Donati mr	<i>Diepoldus</i>

SEPTEMBER

VIII. ID.	Magni mr .	<i>Sophia</i> ☉
VIII. K.	Conceptio S. Isah	<i>Heinricus Come.</i> & <i>Monachus</i> ☉
V. K.	Cosme & Damiani $\overline{\text{mr}}$	<i>Richmba</i>

OCTOBER

III. K.	Meviolfi Diac. & conf.	<i>Bertha</i> ☉
V. K.	Nat. Apost. Simonis & Iude	<i>Bolih</i> <i>Dux</i>

NOVEMBER

VIII. K.	Crisogoni $\overline{\text{mr}}$	<i>mahtbilt</i>
II. K.	Andree ap.	<i>margarete</i>

DECEMBER

K. DEC.	Candidi $\overline{\text{mr}}$.	<i>Adilbett Comitissa</i>
III. ID.	Damasi pape	<i>victoria m.</i> <i>Boppo Comes</i> ☉
XVI. K.	Ignatii epi & $\overline{\text{mr}}$	<i>Gernot m</i> °

Codex igitur hic duobus ligneis operculis tegitur, quae foris argentea lamina ita circumdat, ut ex una quidem parte aream in medio relinquat, Imagini Iesu Christi Cruci affixi, sculptique in optimo ligno coloris subflavi aliisque figuris excipiendis fit satis, quemadmodum ex aere incisa Tabula eiusdem magnitudinis, quam tibi V. C. ob oculos pono, poteris cognoscere (a). Alterius vero duo anima-
lia

[a] Hanc vide in principio huius Dissertationis.

lia medium spatium angustius occupant; Leo scilicet, & Gryphus ad mansuetudinem ita compositi, ut bipedum in morem erectis cruribus se se amplexantes, quasi in gratiam invicem redire videantur: arcanum fortasse heic latet, quod Oedipo interprete egeat. Lamina autem argentea sex orbicularibus spatiis ex aequo dispositis, graphio leviter delineatis, ornatur. In hac Tabellae facie superius quidem Aquilam, Leonem inferius; in reliquis vero quatuor e latere dispositis, Dracones, seu Basiliscos alatos videas.

Redeo ad primam, itemque nobiliorem Tabulam. Haec in superiore orbiculari spatii argenteae laminae Agnum diademate ornatum exhibet; qui pede dextro a terra elevato flexoque Crucem sustinet, cui parvum Vexillum appensum est. Neminem praeterit, eum hoc hieroglyphico Agnum significari, de quo Isaias (a), & Ieremias (b) Prophetae multo ante, velut in aenigmate, loquuti sunt; quemque Ioannes Baptista clarius nobis monstravit his verbis (c): *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata Mundi*. Veteres porro Christiani, Sacrae Scripturarum Interpretes fidissimi, sub hac mystica specie frequentissime Iesum Christum in picturis, & musivis, quibus veteres Romanae Basilicae abundant, sibi ipsi repraesentabant; sed & sub Boni Pastoris typo eas ornabant, ut tibi, & Eruditis omnibus manifestum est. Cuius mysterii penitissimam rationem viri doctissimi afferentes; inter arcana nostrae Religionis censuerunt, *ut Crux Sanctissima occultaretur gentibus, quibus visa est stultitia* (d),
sed

(a) c. 16 v. 1. & c. 53 v. 7. (b) c. 11 v. 19. (c) Matth 1. 29.
(d) Arringh. Rom. Subter. L. 17. c. xiv. pag. 109. & L. vi. c. xx. pag. 556. Tom. II.

Sed quis, utar ad meam eruditionem Clarissimi Ciampini verbis (a), vel leviter in sacra Historia versatus ignorat, Christianos antiquos huiusmodi emblematicis potiora Fidei sacramenta ab infidelibus irriforibus vindicasse? -- simul itaque exponebatur Dominicae Passionis veritas, Imagine Christi Domini in Cruce pendentis, proposita simul eiusdem innocentia; idque conquistis ad hoc aptissimis Symbolis Sacrae Paginae graphice exhibebatur. En duo pulcherrimi versiculi, quos idem doctissimus Vir descripsit ex Porta S. Pudentianae, ex pario marmore, atque elegantissimae structurae, quique Christum passum triumphantemque sub utroque typo Pastoris, & Agni, ostendunt:

✠ *Hic Agnus Mundum restaurat sanguine lapsum
Mortuus & vivus idem sum Pastor & Agnus*

In eo, quod in inferiore laminae parte positum est, orbiculari spatio Mulieris ectypon vides. Huius caput infula tegitur: manu dextera palmam, calicem sinistra sustinet: vestitu amicta regio, Pontificali pallio pectus ornata est. Quis non videt hic Sanctam Matrem Ecclesiam in omni decore suo & in suae plenitudine potestatis? Haec scilicet est illius Agni Sponsa, ex cuius pede Sanguinis flumen decurrit, quod torrentis instar mysticam illam Civitatem Dei fecundat, & exhilarat. Testis de illo Ioannes (b): *Vidi Agnum stantem tamquam occisum*: de Sponsa vero multo ante David cecinisse videtur (c): *Fluminis impetus laetificat Civitatem Dei*. Corona, & amictus regius aeterni Sacerdotis Iesu Christi Sponsam optimae decet: pallium vero arbitrium, potestatemque ab eodem ipsi

(a) Vet. Monum. c. II. pag. 27. c. 28. Tab. xv. & c. xxii. Tab. Lrv. pag. 225. & c. xxvi. pag. 240.

(b) Apoc. c. 5. v. 6. (c) Psal. 45. v. 4.

ipſi collatam praeclare ſignificat. Ex multis ſymbolis, quae palmae tribuuntur, duo illi convenire maxime crediderim, ut ſcilicet tum victoriam, quam, dum ad ſacram Baptiſmatis aquam ſuſcipiuntur, eius filii fugato daemone, referunt; tum eam, quam ex eius hoſtibus, atque infectatoribus ipſa conſequitur, deſignari intelligamus. Nec ſane alia de cauſa doctis viris videtur a S. Ioanne in ſua Apocalypſi ſs Martyribus palma tributa; quem poſtea Pictores omnes ſunt imitati. Calix vero ideo illi, ut opinor, appingitur, ut ipſum Agni noſtrae ſalutis cauſa maſtati ſanguinem, nullo pretio contra aeſtimandum, collegiſſe edoceamur. Superſedebo, nec quidquam dicam de quatuor Evangelii Scripto-ribus, qui utrinque circumpoſiti ſunt, cum poſt tot Sacros Interpretes, Tu quoque hanc ſpartam adornandam ſuſceperis, in ſuperlaudata Diſſertatione V. Cl. Blanchino inſcripta. Satis igitur ſit, ſi eos quaedam veluti munitiſſima Eccleſiae propugnacula adverſus hoſiles impetus animadvertamus. Verum ad ea, quae hoc veluti ambitu continentur, diſpicienda properemus.

Crux in altitudinem ſumme producta, cui divinus noſtrae ſalutis Auctor ſuffixus eſt, praeeminet. Hic I. C. pro omnibus hominibus Aeterno Patri reum ſponte ſe ſiſtit: (a) *oblatus eſt, quia ipſe voluit*; & quemadmodum S. Thomas (b) ex libro Exodi (c) deſumit: *Actus Pontificis, inquit, eſt, ut offerat dona, ideſt voluntarie oblata, non extorta*. Huic Sacrificio reliquae etiam duae SS. Trinitatis perſonae interſunt. Pater ſcilicet Aeternus, qui ſanctiſſimo atque aeterno Sacerdotio Filium efficit,

(a) If. c. 53. v. 7. (b) In Ep. S. Paul. ad Hebr. Lect. 1. in cap. 5. pag. 469. Oper. T. vii. edit. Venet. 1747.
(c) Exod. 25. 2. & 55. 5.

cit, iuxta Apostolum ad Hebraeos scribentem (a): *Sic & Christus, non semetipsum clarificavit, ut Pontifex fieret: sed qui locutus est ad me (Aeternum Patrem intellige) tu es Sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech.* Adest Spiritus Sanctus; & quidem iure optimo, cum Iesus eo extimulante, sanguinem in hoc Sacrificio effuderit, ut idem Angelicus Doctor (b) profiteatur: *Spiritus Sanctus, cuius motu & instinctu, scilicet caritate Dei & proximi hoc fecit.* In perangusta lignae Tabulae peripheria, verba quaedam adeo negligenter, aut si in spatii brevitatem culpam mavis conferre, adeo presse & ineleganter ab Artifice scripta sunt, ut nonnisi summa cum difficultate legi possint. Sunt autem in Diptychi vertice: PATER . FILIVS . SPS. / SCS. (h. e. SPIRITVS . SANCTVS). In cornu d. IOHANNES . MICHAHEL . MARIA . In laevo: MATEVS . GABRIGEL . IOHANNES . SYNAGOGA . In parte autem extrema: LVCAS . ECCLESIA . MARCVS .

An Crucis supplicium Romanis, an potius Hebraeis familiarius eisset, omitto querere. Satis enim multa in hanc rem ex recentioribus Iustus Lipsius (c), Bartholinus (d), Calmetius (e), ac Serryus (f) disputarunt: illud statuo, Praesidem Romanum in Hebraeorum civitate Crucis supplicio, quo nullum turpius per ea tempora esset, *crudelissimum* insuper, *teterrimumque*, uti illud vocat Cicero (g), & Iesum Christum affecisse. Crucem porro hanc eadem prorsus forma fuisse, quam nobis

hic

[a] loc. cit. c. 5. v. 5. (b) loc. cit. (c) De Cruce c. 11. 12. & 13. Lib. 1, pag. 1169. & seqq. Oper. Tom III. (d) de Cruce § 3. pag. 123. (e) Comment in Matt. c. 27. v. 32. T. VII. pag. 250. (f) Exercit. LIII. de Christo n. 1. pag. 367. (g) In Ver. 5.

hic artifex exhibet, ex duobus lignis compactam, non *decussatam*, non *commissam*, sed *immissam*, omnes fere inter se convenire videntur, a quibus ne nostrorum quidem temporum consuetudo recedit. Sed hac etiam de re iidem ipsi Scriptores erudite. Quamquam Serryus (a) I. C. Crucem T grecam literam, retulisse contendat, proindeque inter *compactas*, alterum Crucis genus, redigit. Tum in eo totus est, at persuadeat, eam immissae formam induisse, ob Tabellam inscriptam, quam posteaquam Christus clavis confixus fuerat, Pilatus appenderit. Licet vero tantus Vir sententiam suam vetustissimorum Patrum, atque Scriptorum auctoritate confirmare conetur; tamen eam falso nixam fundamento non minus peripicue, quam docte demonstrat Prosperus Cardinalis LAMBERTINVS (b), qui ob praeclaras virtutes, & immortalia merita ad summum Pontificatum evectus, hodie feliciter regnat, atque unam diutissime regnet, BENEDICTVS XIV. Is igitur Serryi sententiam oppugnat, atque infirmat auctoritatibus, & argumentis, quibus alii immissam, non commissam Christi Crucem fuisse tuentur; inter quos Iustus Lipsius, Casalius, Baronius, Calmetius, Ayala, Cardinalis Gottius. Et sane veteres Picturae facile id nobis etiam persuadent: quamquam Lipsius quasi dubitanter ita concludat (c): *Tamen sunt, qui de commissa, sive de Tau forma, contendunt, nec damno, etsi dissideo.*

Porro in nostra Cruce Titulus, sedile, suppedamentum desiderantur. Equidem ommissa disputatione

O

tione

(a) Ibid n. v. pag 37r. (b) Annot. sopra le Feste del Sign. della Fer. sesta n. cclxxi. & seqq pag. 128.

(c) loc. cit. c. x. pag. 1169.

tione quid de iis dicendum sit (mirifice enim in hoc ss. Patres & Interpretes, aliis in alia abeuntibus, inter se dissident) nulla alia de causa id factum existimo, quam quod noster Artifex in tam tenui, & eleganti opusculo omnino haec servare minime potuerit. Forfitan de industria, si ita placet, Titulum non apposuit; aut ideo quod cum Romani (quemadmodum Suetonius narrat (a), & apud Eusebium (b) licet animadvertere, in ea scilicet insigni Epistola, quam Servi Christi apud Vienneam & Lugdunum Galliae Civitates degentes, scripserunt Fratribus per Asiam, & Phrygiam constitutis) ita rei collo tabellam quamdam, in qua paucis eius mortis causa innueretur, suspendere solebant, ut ante pectus penderet; id ipsum in Christo, dum ad supplicium duceretur, servatum sit; non enim de iis disputo: hoc tantum dico, quin Titulus Christi affixus fuerit dubitationi locum non esse, si quidquam Evangelii Scriptoribus credimus, qui hoc apertis verbis declarant. Quid enim S. Matthaeus (c)? *Et imposuerunt super caput eius causam ipsius scriptam.* Quid S. Marcus (d)? postquam illum in Crucem sublatum descripsit his verbis, *crucifixerunt eum*, statim subdit: *& erat titulus causae eius inscriptus.* Quid S. Lucas (e)? *erat autem*, inquit, *& superscriptio scripta super eum.* Quid denique S. Ioannes ocularis testis (f)? *scripsit autem*, ait, *& titulum Pilatus, & posuit super Crucem.* Quid? quod nullus Evangelistarum de hoc titulo ante Iesu Crucifixionem scripto, aut tam-

(a) In Caligul. c. xxxiii. pag. 61. & in Domit. c. x. pag. 113

(b) Hist. Eccl. L. 5. c. 1. pag. 155. edit. Mogunt. G-L.

(c) c. 27. v. 37. (d) c. 25. v. 26. (e) c. 23. v. 38.

(f) c. 19. v. 19. & 20.

tamquam ab eius collo pendente, loquantur; sed *posteaquam crucifixerunt eum*; illud *Cruci affixum*, aut, *super caput eius*; vel, *super eum*; denique, *super Crucem positum* ex Praefidis voluntate singuli commemorant. Qui plura cupiunt, adeant Iosephum Caracciolum, qui integrum libellum *de Titulo Crucis* edidit. Cur interim in hac nostra Cruce desideretur hic Titulus, praetereo inquirere; quemadmodum etiam, an Tabellae suspeniae, & in modum columnae, non clavis in Cruce confixae inscriptus esset. Cl Serryus (a), ex Nicephoro (b) deducit, non lineam Tabulam, sed Columnam supra Christi Crucem, quae per se staret, fuisse positam; cum aperte Callistus de Tabula *ἐν εἰδει στήλης*, in morem columnae habeat; quin & frustra doctissimus Vir sententiam suam hinc conatur defendere de Cruce *immissa*, & quatuor angulos formante ex superadita Tituli columna, ut paulatim immissae figuram, nulla habita Columnae, seu Tituli distinctione, referret.

Quatuor clavis confixum I. C. nobis Artifex exhibet. Et sane, quin iis pedes, manusque terrebratae fuerint, dubitare non potest, nisi qui fidem ipsam in discrimen vocet; ut notat etiam piissimus, ac doctissimus Cornelius a Lapide (c), qui *dogma Fidei*, inquit, *est, Christum non funibus, sed clavis Crucis fuisse affixum*. Testem huius rei locupletissimum habemus Prophetam Zachariam (d), qui tanto ante I. C. in Crucem sublatum prospexit, & vaticinatus est in haec verba: *Et aspicient ad me, quem confixerunt*; utique clavis, ut apertius capi-

Q 2

te

(a) loc. cit. (b) Hist. Eccl. Lib. vi. i. c. xxix pag. 394. edit. Francof. (c) Comm. in Matt. c. 27. v. 35. pag. 413. (d) c. 12. v. 10. & c. 13. v. 6.

te sequenti declarat, dicens: *quid sunt plagae istae in medio manuum tuarum?* Hoc ipsum crudelitatis plenissimum supplicium regius Vates mente & animo volvebat, cum in persona Christi loquebatur (a), *foderunt manus meas, & pedes meos.* Quae de re ideo sacros Evangelii Scriptores siluisse videntur, quod satis aperte Prophetiae locuti essent, quos adire facile possemus, ut erudiremur; Isaias praesertim, qui quidquid cruciatuum Christus perpessus fuerit, accuratius in antecessu descripsit, quam facere vix potuisset, si ipsemet oculis eadem hausisset, ut ante nos S. Hieronymus (b) animadvertit, cum de illo pronunciavit, *non prophetiam mihi videtur texere, sed Evangelium.* Addam & notissimum aequae ac luculentissimum testimonium S. Ioannis (c), qui rem hanc, si in dubium revocari posset, certissimam redderet. Ita enim ille Thomam Apostolum, qui Christum resurrexisse haud ita facile in animum sibi peterat inducere, loquentem refer: *Nisi videro in manibus eius fixuram clavarum, & mittam manum meam in latus eius, non credam.* Nec ulli suffragatur S. Hilarius (d), qui cum clavis etiam funes adhibitas aperte scribit ad corporis pondus relevandum: quibus revera haud opus fuisse videtur anatomices peritis, uti videre est apud Nicolaum Fontanam (e) in sua *Responsione* ad hanc ipsam quaestionem. Quod si secum ipse reputasset S. Hilarius, Christum Dominum statim atque sanctissimam Animam in manus Aeterni Patris expiravit, a Cruce ablatum fuisse, statuisset

pro-

(a) Psalm. 21. v. 18 (b) Ep. LIII. ad Paulin. n. VII. col. 277.
 Oper. T. I (c) c. 20 v. 25. (d) De Triait. L. X. n. 13.
 col. 328 T. II. edit. Veron
 (e) Exit. cum Bartholin de Cruce pag. 264

profecto, non opus fuisse funibus, quibus ad reos suspendendos utebantur, qui licet clavis transfixi, tamdiu a cruce pendebant, donec eos tempus absumeret. De Clavis Dominicis consulendi supra relati Auctores; sed praecipue Cornelius Curtius, contra Daniellem Mallonium, qui integrum hac de re Tractatum vulgavit.

Porro Clavos hos non tres, sed quatuor numero fuisse, tam clarum paene dixerim, quam quod maxime Sanctorum Cypriani, Augustini, Gregorii Turonensis, & Innocentii III. quos laudat Curtius (a), deferendam est auctoritati, atque aliorum secum ita sentientibus ab eo relatis. Inter recentiores non omittendus, immortalis memoriae vir, Philippus Bonarrotius (b), qui hunc de quatuor Clavis sententiam antiquioribus Crucifixi iconibus fulciri maxime animadvertit; & Lambecium affert, qui eo operam suam contulit, ut nonnullas, quas ex veteribus Sacris Codicibus delineatas imagines Caesareae Bibliothecae inseruit, nobis exhiberet. Quandoquidem autem de miniatis Codicibus incidit sermo, ne illud quidem praetermittendum mihi est, in nostro etiam Gertrudiano Psalterio Christi Imaginem minio depictam conspici, quae quatuor & ipsa clavos habet, estque ad Graecanicum ingenium, quod etiam nunc hanc de quatuor Clavis Dominicis traditionem mordicus tenet, delineata. Quamquam Cl. Bonarrotio non ita videtur rejicienda sententia altera, ut Scriptoribus iisque antiquis careat. Ita enim, ait, sensit Nonnus, qui ineunte seculo v. floruit: ita auctor Graece Tragoediae, *Christus patiens* inscriptae; cuius tamen auctoritati parum vir ipse fidit; quod eam non vetustis temporibus, sed

O 3

re-

(a) De Clav. Dom. c. III. & IV. pag. 17. & 26. & c. VI. pag. 76.

(b) loc. cit. pag. 263.

recentioribus inscriptam fuisse propugnet. Quaerit interim eruditissimus Vir quonam tempore initium duxerit consuetudo, quae hodie servatur, pingendi Crucifixi Iesu Imagines pedibus uno super aliud positis, clavoque uno transfixis: putatque primos, qui ita eas pingerent, fuisse Cimabovem, & Margaritonem, qui ambo saec. XIII. inclinante florebant, cum Florentiae in Templo S. Crucis grandes illas Crucifixi Imagines coloribus exprimerent. Aliam tamen apud Curtium (a) habemus huius rei originem, deductam ex Luca Tudensi contra Albigenes; nempe, ab hisce Haereticis manasse, qui foede ac impie Sanctorum Imagines violantes, Christi etiam Crucifixi utrumque pedem uno tantum clavo confixerint, cum antea binis pingeretur.

Quaeri etiam a Sacris Interpretibus solet, num I. C. nudus omnino in Crucem sublatus fuerit. Evangelii Scriptores haud obscure hoc significare videntur per haec verba apud Ioannem (b): *Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius -- & tunicam*; quibus consonant & ceteri. Neque enim dubium est de ea tunica heic sermonem esse, quae omnes corporis partes obtegeret. Psalmorum autem Scriptor ex persona Christi, pudorem, quem subiit nuditatis causa, declarat, cum ait (c): *ipsi vero consideraverunt, & inspexerunt me*. Sententiae huic plerique ss. Patrum & Interpretum calculum adiiciunt, Christum Adamo comparantes, qui peccati nondum labe inquinatus, nihil toto corpore habebat, *quod puderet*, ut S. Augustinus ait a Lambertino (d) citatus. Quae cum ita sint, nihil aliud in causa fuisse putandum est, cur Artifex noster Christum corporis pudendis

ve-

(a) loc. cit. c. v. pag. 75. (b) c. 19. v. 23. (c) Psal 21. v. 19.
 (d) loc. cit. n. cclxxvii pag. 131.

velatis exhiberet, nisi quod honestati spectantium parcere, laudabilemque ceterorum inveteratam consuetudinem sequi maluerit.

Ex vulnere, quod sub dextero latere hasta confosso hians, & sanguine manans, in hac nostra Crucifixi Icone ostenditur, vere conicere possumus, illum nobis iam vita expertem Christum Dominum ob oculos ponere voluisse. In quadam Clementina anathematis sententiam Clemens V. (a) tulit contra eos, qui Iesum Christum, antequam Patri spiritum redderet, hasta percussum in vulgus spangebant, ut sanguinem cum aqua ex vulnere miraculo defluxisse negarent. Operae quidem pretium est hac de re consulere semper cum laudis praefatione nominandum Cardin. de LAMBERTINIS (b), qui Haereticorum audaciam retundens, miraculum illud omnino cum SS. Ambrosio, Augustino, Cyrillo Alexandrino, & Theophylacto defendit; nec humores illos mixtos exiisse, sed distinctos diiudicat. Verum, cum Evangelistae, Christo iam mortuo, latus eius vulneratum fuisse satis aperte testantur, quid opus est pluribus?

Promissos Crucifixi huius capillos, & ex una tantum parte defluentes, eiusque brevem admodum barbam si consideremus, antiquissimi Diptychi Rambonensis Crucifixum apud Cl. Bonafrotium (c), [quamvis in eo omnino imberbis appareat] nec non alterum ex veteri Evangeliorum Codice apud Lambecium, ibi descriptum recordamur; quibus, ni fallor, veteres omnes Imagines conformantur.

Supereft modo ut videamus, an, quod a multis saepe agitaturn est, spinea Corona Capiti imposita

O 4

Chri-

(a) Clem un de Sum. Trin & Fid. Cath.

(b) De Serv Dei Beatif. L. IV. P 1. c. xxxi pag. 291. edit Patav.

(c) loc cit. pag 270.

Christus Cruci fuerit affixus, an vero secus, quemadmodum in nostra Tabella exhibetur. Licet enim nihil certi, ad hoc quod attinet, ex SS. Evangelistis erui possit; tamen doctissimus Card. de LAMBERTINIS (a) pius esse, & cum ratione sentire eum autumat, qui credit, Christum huiusmodi corona non caruisse cum Crucem ascendit. Tertullianum in primis affert, qui conceptis verbis ait: *inhaerens Crucis cornibus, & corona spinea in capite eius circumdata*. Tertulliani sententiam Origenis auctoritate confirmat, qui coronam nunquam Christi capiti detractam fuisse scriptis mandaverit. Antiquis hisce Scriptoribus recentiores addit, Durandum, Mallonium, Ayalam, Svaresium, aliosque, quos apud eundem summum Theologum videsis.

Vbi eius aetatis V. C. qua quid actum sit, scire volumus, desunt Scriptores, quos consulamus; ab iis, qui propius vixerunt, & ceteris antiquiores sunt, non discedendum esse, nemo sanus non dixerit. Quandoquidem autem nihil hac de re Evangelistae tradiderunt, licet aut oculares testes ipsi fuerint, aut eadem aetate floruerint, Tertulliani & Origenis auctoritates, utpote ceteris in hac re antiquiores, pluris quam reliquae, nobis esse debent. Et sane iis maxime nituntur praestantissimi illi Viri, qui Christum coronato capite in Crucem fuisse actum defendunt. Eorum ego doctrinae, & meae in illos summae observantiae nihil detractum volo, dum exercitii gratia loca, quibus sententiam suam ipsi tuentur, tantisper perpendo. Ac primum quidem quid Origenes scripserit attendemus.

Equidem ita sentio, locum Origenis (b) de spinea Corona Christi capiti *semel imposta, & nunquam*

(a) Annot. del Ven. Santo n. cclxxviii pag. 131. [b] In Matth. 27. 27. Hom. 35 n. cxxv. pag. 919. T. III. edit. Paris 1740.

quam detracta, non solum ab illis non esse, sed contra sentientibus maxime favere. Do itaque libens, utroque concedo, coronam hanc, si detrahi debuisset, ut vestis non confuta exueretur, denuo affigi potuisse: nec a Mallonio (a) dissentio: qui ita sensisse Origenem est arbitratus, ut nunquam detractam coronam dixerit, quae vix ablata statim maiore cum cruciatu reddita fuerit; concedo, inquam, haec omnia si haec tantum Origenis verba attendantur, *semel imposita nunquam detracta*. Atamen si locum integrum excutiamus, hoc sibi voluisse Origenem, fidenter negari posse mihi quidem videtur. Age enim.

Postquam Origenes verba ab Evangelii Scriptore Matthaeo mutuatus, quomodo Romani milites I. C. vestibus expoliarint, ludicrisque regalibus insignibus induerint, ut ludibrium populo esset, quod invisum Regis Iudaeorum nomen assumpfisset, diligentem admodum narrationem pertexuerit, huiusce facti mysticam & moralem sententiam explicat, his verbis: *Ergo, & nunc suscipiens Dominus coccineam chlamydem, in se sanguinem mundi suscepit: & in spinea illa corona suscepit spinas peccatorum nostrorum intextas in capite suo.* Tum Scriptoris sacri eodem prorsus modo narrationem prosequitur, & iniuriis ac contumeliis, quas a militibus sub ridicula illa Regis specie patientissimus Iesus proferre coactus fuit, recensitis, ei, attrita illa purpurea veste detracta, suam redditam fuisse tradit: deinde, *& de chlamyde, inquit, scriptum est, quoniam denuo spoliaverunt eum chlamydem coccineam.* Et sacros Evangelistas nunquam de corona detracta verbum fecisse animadvertens, subdit: *de corona autem spinea nihil tale Evangelistae scripserunt.*

(a) Elucid. Stigm. Sac. Sind. c. 12. n. 18. apud Lambert. loc. cit.

runt: quos quidem hac de re filuisse existimat; propterea quod & nos quaerere voluerunt exitum rei de corona spinea semel imposita, & nunquam detracta. Origenes igitur, nisi vehementer erro, non id sibi voluit, haec cum scriberet; ut corona, Christi capiti affixa, nunquam inde avulsa fuerit; sed nos tantum admonuit, arcanum quiddam sacr. Scriptorum silentio obvolvi, cuius rationem in obscuro abditam nobis expiscari liceat. Si iis verbis haud dubie significaret Origenes, *coronam semel impositam, nunquam fuisse detractam*; cur, quaeso, nos *exitum rei quaerere* quodammodo hortaretur; *de corona spinea semel imposita*, prout Evangelistae testantur, & *nunquam detracta*, quod ipsi nobis nusquam scriptum reliquerunt? In hoc vero silentio morale quidpiam Auctor agnoscit; putatque coronam illam idcirco in venerando Christi Capite absumptam fuisse; ut nos scilicet intelligeremus, spinas, idest peccata, quae antiquitus capiti nostro adhaeserant, ab illo bonorum omnium Auctore in Caput suum fuisse translatas, ne quid amplius nobis nocere possent: *Ego igitur arbitror* (ipsissima Originis verba) *quoniam spinea illa corona consumpta est in Capite Iesu, ut iam non sint spinae nostrae antiquae, postquam semel eas a nobis abstulit Iesus super venerabile Caput suum*. Neque vero video, cur arcanum quoddam appellari meruerit silentium eius rei, quae nunquam fuerit. Quid enim mirum est, Evangelii Auctores de Corona detracta nullam fecisse mentionem, si haec detracta nunquam sit? An non ipsi illi disertis verbis chlamyde Christum exutum fuisse testantur? cur non etiam de Corona tale quidpiam scripsissent, si revera illa quoque fuisset avulsa? Tantum abest, ut hoc infirmet sententiam nostram,

ut

ut magis ac magis eam mihi quidem confirmare videatur. Cum ergo regias vestes, quibus ad contumeliam indutus fuerat I. C. ponere iussus sit, nonne id etiam consequitur, omnibus, quae ludicram hanc Regis speciem constituebant, corona scilicet, & calamo, quem quasi quoddam contemnendum sceptrum illi tradiderant, exui oportuisse? Et tamen deposito calamo nec vola, ut dicitur, uspiam, nec vestigium. An vero, quod de ablato calamo nullibi mentio, quis Christum cum calamo confixum fuisse posset arguere? Ridicule. Quare etiam hoc de calamo silentium iure *mysterium* appellat Origenes. *Si autem & de calamo, quem posuerunt in dextera eius, aliquid dicere convenit, huiusmodi dicimus rationem. Calamus ergo ille mysterium fuit sceptri vâni.* Coniecturam hanc Origenes ipse (a) aliqua ratione fovere videtur ex iis, quae de Crucis Titulo paullo infra edisserit, illum Coronae substituens: *sive occasione, inquit, sive veritate Christus Rex pronunciat, & omnis littera Regnum eius testatur, sive Graecorum, sive Romanorum, sive Hebraeorum: & pro corona super caput eius scriptum, hic est Iesus Rex Iudaeorum.* Profecto qui ita scribit, sine Corona fuisse Christum, cum Titulus supplicii causam continens Cruci affigeretur, sensisse facile sibi quisque persuadeat. Quid quod nulla historiarum monumenta extant, quae tam barbarum, atque immane supplicii genus, sive Iudaeis, sive Romanis in usu fuisse declarent? An non hac etiam de causa vere videmur posse dicere, minime credibile esse, vel Christum spinis coronatum, in hominum conspectum a militibus fuisse productum? Suffragari certe videtur huic coniecturae vel Tertullianus (b) ipse, qui licentia quadam mili-

tari

(a) loc. cit n. 130. pag. 921. [b] De Coron. Milit. c. 1x. pag. 106

tari illud factum fuisse opinatur, ut Christo Domino spineam illam coronam in Praetorio per ludibrium imposuerint; quod scilicet Romani seu nimia laetitia elati, seu in libidinem effusi frequenter coronari solerent: *Tamen nec illam, inquit, impietatis contumeliae coronam populus conscivit. Romanorum militum commentum fuit ex usu rei saecularis, quam populus Dei nec publicae unquam laetitiae, nec ingenitae luxuriae nomine admisit.* Licet igitur id sibi licuisse milites Rom. putaverint, nimirum ut reo Iudicis quidem, sed regis tamen ornato insignibus illuderent: licet ipse Romanus Praeses iisdem indutum populo ostendere semel, atque iterum non dubitaverit; tamen, praeterquamquod, ut ceteri Evangelistae testantur (a), *postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, & induerunt eum vestimentis eius, & duxerunt eum ut crucifigerent*: tantum profecto licentiae illos arrogasse sibi, ut eum ad locum supplicii per Urbem trahentes, palam regio ornata spectandum exhiberent iis, quos ad invisum Regis nomen adeo iracundia ac stomacho exarsisse viderant, ut seditionem ipse Praeses timeret: vix, aut ne vix quidem licet suspicari. Nova enim huius nominis appellatione commota concio est, statimque exclamavit: *Tolle, tolle; crucifige, crucifige; Non habemus alium Regem, nisi Caesarem (b)*: quae quidem satis ostendunt, eos, qui vix post querelam Praesidis sententiae acquievisset (*dicebant enim Pilato, noli scribere Rex Iudaeorum: sed quia ipse dixit: Rex sum Iudaeorum*) (c) minime passuros audaciam istiusmodi militum, nec sibi temperaturos, si forte quem ceteris iam spoliassent ii Regis in-

[a] Mat. c. 27. v. 31. Marc. 15. 20. [b] Io. c. 19. v. 15.

(c) Ibid. c. 29. v. 21.

insignibus, illum corona porro redimitum vellent, quominus impetum facerent, atque invisum insigne reo ipsi detraherent. Adeo tandem certum firmumque Calmetio videtur (a), Christum absque corona Cruci fuisse suffixum, ut contrariam Tertulliani, aliorumque sententiam *a veritatis specie abhorrere* litteris mandare minime dubitaverit. Atque hoc quidem Vir doctissimus asserit simplici apertaeque Evangelici Scriptoris narrationi innixus, qui milites, postquam mitissimum Iesum ad satieta-tem usque ludibrio habuerunt, fictis regalibus ornamentis eum spoliasse, suisque indutum vestibus ad Calvarium duxisse, perspicue affirmat (b): *& postquam illuserunt ei &c.* Nec sane inter eius vestimenta censeri debent corona, non chlamys, non calamus, sive sceptrum, Denique obscurus, atque difficilis locus hic Origenis Tillemontio (c) quoque visus est; ait enim: *Origene paroist croire, qu'il (Christus) avoit encore la couronne d'epines sur sa teste*: additque in Notis, idem visum fuisse etiam Tertulliano, quem valde dubitat eadem sensisse.

Equidem is aliquanto videtur ad intelligendum obscurior. Vbi de Isaaco, montem ascendente cum lignorum fasciculo, quae sacrificio essent opportuna, verba facit (d); *Hoc lignum, inquit, sibi & Isaac filius Abrahae ad sacrificium ipse portabat, cum sibi eum Deus hostiam fieri praecepit; sed quoniam haec fuerunt Sacramenta, quae temporibus Christi perficienda servabantur: & Isaac cum ligno reservatus est, ariete oblato in vepre cornibus haerente: & Christus suis temporibus lignum humeris suis*

(a) loc. cit. in S. Matt. c. 27. v. 35. pag. 259. (b) Matt. & Marc. loc. cit. (c) Memory Eccl. art. xviii. pag. 41. T. I edit. Veron. (d) Contra Iud. c. xiii. pag. 51.

suis portavit, inhaerens cornibus Crucis, Corona spinea in capite eius circumdata. Si Christi Sacrificium exemplo arietis, quod Tertullianus affert, ex aequo debet respondere, rem certissimam partium studio, & disputandi sollicitudine dubiam facimus. Quemadmodum igitur aries prius in damis haesit, retentis impeditus cornibus, ductusque postea, ab iisdem solutus ac liber, ad sacrificium est: ita etiam actum omnino esse cum amantissimo nostrae salutis Auctore, ex hoc ipso Tertulliani loco possumus arguere, ut non ante ad Crucis supplicium se se contulerit, quam spinis intestam coronam deposuisset. Quae quidem Christi cum ariete comparatio satis, opinor, explicat loci huius difficultatem. Nisi malimus iis verbis, *corona spinea in capite eius circumdata*, moralem sententiam subiicere, ita ut de multitudine peccatorum, quae per spineam coronam designantur, Tertullianus intellexerit. Eodem plane sensu de hoc ipso Abrahami, & Isaaci sacrificio, S. Hieronymus (a) locutus est: *& videns, inquit, Abraham arietem inter vepres haerentem cornibus. Inter vepres, requiramus, quae sit ista novitas: idest, in multitudine circumstantium peccatorum. Haerentem cornibus: idest ad Crucis cornua clavorum confixione pendentem, sicut alio loco legimus: cornua in manibus eius.* Virorum doctissimorum de Tertulliano iudicium praetereo, qui eius scripta propter nativi Africani sermonis proprietatem & elationem obscura, & captu difficilia esse fatentur; atque adeo multis emendationibus, & correctionibus depravata; ut inter alios notavit Nicolaus Rigaltius (b) in suo ad opera huius Scriptoris iudicio. Reliquas nunc nostri Diptychi

(a) Serm. de Resur. Dom. col. 206. T. xi. (b) In Praef. Oper. Tertull.

chi figuras recenseamus, explicemusque, si quid in ipsis animadversione dignum invenerimus.

Quemadmodum supra attingimus, reliquae etiam duae SS. Trinitatis personae, Pater, & Spiritus Sanctus, locum hic obtinent iure suo; ut scilicet ipsorum testimonio eum, quem sub humana mortali specie latentem cernimus, divinum Filium esse non gravate fateamur. Ac Pater quidem ea manu, quae ex nube in summa Cruce posita, prodit, significatur. Haec autem significatio, ut tu, DOCTISSIME GORI, bene nostri, non nuperum inventum est, sed vetustissimum; inde fortasse orta, quod ea, quae *ab extra*, ut aiunt, operatur Deus, manuum eius opera soleant appellari: *opera manuum tuarum Domine, quae a saeculo sunt*, dixit Psalmista (a), & alibi passim. Qui sane dicendi modus in sacris Libris frequentissimus est, cum omnipotentis Dei mirifica opera explicantur: nempe, *in manu forti, in brachio extento, in manu excelsa* etc. *Ego feci terram*, ait Dominus per Ieremiam (b), *& homines & iumenta, quae sunt super faciem terrae, in fortitudine mea magna, & in brachio meo extento*. Quae verba ferme repetit paulo infra idem ipse, loquens cum Domino (c): *Ecce tu fecisti caelum, & terram in fortitudine tua magna, & in brachio tuo extento*. Stulte porro, & maligne criminabatur Epicureus ille Celsus apud Origenem (d) adversus Christianos, quasi per has *Dei manus*, & similes Scripturarum voces, adscriberemus Deo formam humanae similem; cum haec figurate intelligenda esse omnes sciant, & ad nostrum captum Scripturas sacras passim loqui non ignorent. Inde etiam originem suam habuisse Symbolum hoc docti Viri suspicantur, quod ipse Deus

Ta-

(a) Psal. (b) c. 27. v. 25. (c) c. 32 v. 17. (d) Contra Cels. Lib. iv. n. 37. pag. 530.

Tabulas divinae Legis nubibus Mofi tradiderit. Hinc sculptum in nonnullis Sarcophagis apud Aringhium (a) Mosem, Legis Tabulas a Deo accipientem videas, qui manu ex nubecula prodeunte figuratur. Nec per abfimile symbolum Abrahami sacrificium veteres representarunt, manum appingere soliti, qua Deus Isaacum mactari prohibens significaretur. Videndus supralaudatus Aringhius (b). Sed & Bonarrotius (c) quemdam ex Museo Carpinea Sarcophagum affert; nec praetereundus Ciampinius (d). Apposuit igitur in nostro Diptycho Patrem Aeternum Artifex, ut dilectum Filium suum eodem prorsus modo, quo eum in monte Tabor manifestavit, nobis ostenderet, ubi audita est (e) *vox de nube dicens: hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite.* Sed haec satis nota.

Adest & Spiritus Sanctus in specie Columbae, inter Patrem & Filium positae, ut Divinitatem Verbi, Humanitate, quam assumpsit, non repugnante, confirmet. Antiquissimam fuisse omnium Ecclesiarum consuetudinem pingendi aut eformandi Spiritum Sanctum sub Columbae forma, inter alios Christianus Lupus diserte testatur (f). Priscis sane temporibus ad exprimenda complura alia mysteria frequenter Ecclesia Columbae symbolo usa est; sed ea nihil profecto aliud pius Artifex, quam tertiam SS. Trinitatis personam voluisse hic indicare, clare patet. Scimus etiam tum supra vetera, tum supra recentiora Baptisteria Columbam appingi: ut divinus ille Spiritus designetur, qui bonorum suo-

(a) Rom. Subterr. L II c. x. T I. pag. 291. 305. 309. 316. & al.
 (b) loc. cit. pag. 305. (c) loc. cit. Tab. I. Fig. I. pag. 1.
 (d) Explicat. duor. Sarcoph. Romae 1897. (e) Matt. c. 17. v. 5.
 [f] Diss. de Lept. Syn. Gen. c. 7. pag. 219. Oper. T III.

suorum affluentia eos dicit, qui ad sacrum Baptismatis lavcarum suscipiuntur; nec non ut illum sub Columbae specie in Christi Baptismate coelo delapsum recordemur. De quo, quemadmodum de gratiarum omnium copia, quibus ab eo replendus Christi animus erat, Isaias (a) multo ante praedixerat, dicens: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me; ad enunciandum mansuetis misit me.* Percommode accidit, ut S. Paulinus Nolanus (b) SS. Trinitatem huiusmodi signis describeret his versiculis:

*Pleno Coruscat Trinitas mysterio,
Stat Christus Agno, vox Patris coelo tonat,
Et per Columbam Spiritus Sanctus fluit.*

Ad Crucem in genua provoluta Adolescentula quaedam ex parte dextera visitur, ex pedibus Christi fluentem sanguinem calice, quem manibus sustinet, exceptura; dextera vero manu clavem, capite coronato altiore, tenet. Hasta, in cuius summitate Crux sita est, humero eius dextero innititur: ex quo vestis pendet. Linea tunica ad pedes subducitur, ante praecineta, pallioloque, ad cingulum usque perducto, superinduta. At parte ex altera, stat alia Mulier obstipito capite, vultu ad moestitiam composito, velatis oculis. Manu dextera hastam praelongam & ipsa, sed cuspide humi confixam, tenet; pendetque ex hac quoque vestis, nescio quae, in terram proiecta. Laeva, quae in dexterum latus extenditur, hircum cornibus apprehendit. Laxa toga fluentique amicitur ex lino; pallio ad terram demisso superinducto. Imagines huiusmodi, V. C. multa obvolvunt sacramenta, quae tamen nos pro ingenioli nostri tenuitate assequi & explicare conabimur.

Ac priore quidem Ecclesiam repraesentari in an-

P

gu-

(a) c. 61. v. 1. (b) Ep. 12. ad Sever. pag. 193. inter Oper. ss. P. T. vi. edit. Lugd.

gusta ligni peripheria subscriptum nomen ECCLESIA, nos dubitare non patitur. Ideo genibus nixa exhibetur, ut eam Christum Cruci affixum, Deum Sponsumque suum, venerari intelligamus. Adolescentiam facie praesertim iure optimo; quod cum Christus eius *Pater, Sponsus, Magister, Caput, Petra fundamentalis*, in Cruce animam efflavit, ipsa tenella adhuc esset (a): *Christus*, inquit Apostolus, *dilexit Ecclesiam, & se ipsum tradidit pro ea, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut aliquid huiusmodi; sed ut sit sancta, & immaculata.* Sanguinem ex vulneribus Servatoris sui manantem calice excipit; quod illo quasi lacte, enutriatur. Capacissimo vase totum sanguinem ex pedibus & corpore manantem, ipsa colligit: quod is totus, virtute in SS. Sacramentis, quibus ipsa quodammodo irrigatur, praesertim vero Baptismate, & Poenitentia, contineatur: *de latere aqua & sanguis Sacramenta in aeternum duratura, quae universam Ecclesiam fecundarent*: non minus sapienter, quam vere scripsit nescio quis ss. Patrum. Quapropter & S. Augustinus variis figuris, atque signis Christum fuisse praenuntiatum Iudaeis obiciens, de Philone subdit (b): *Nam si ad Christum transfisset, ablato velamine, Sacramenta Ecclesiae manantia ex laterae hominis illius invenisset.* Neque hoc immerito, cum Ecclesia divini Sponsi, eiusque sanguinis nullo pretio contra aestimandi, ac gratiae meritorumque omnium, in ipsa Sacramentorum institutione, heres, nova lege promulgata, relicta fuerit. Fontes vero hi, unde aqua & sanguis huiusmodi effluerunt, ii ipsi profecto sunt, quos in manibus, pedibus, & pectore Servatoris a longe vidit Isaias (c) vaticinans: *Haurie-*

[a] Ad Eph. c. 5. v. 25. & 27. [b] Contra Faust. L. 12. c. xxix. pag. 245. T. viii. edit. Ven. [c] c. 13. v. 3.

rietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris. Diademate caput eius apte admodum cingitur; quippe, quae Regis Regum I. C. Sponsa, atque adeo Regina: cuius capiti virtutum chorus omnis pulcherrimam coronam constituit; de illo legitur (a): Videte Regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius. De hac vero (b): Veni de Libano Sponsa mea, veni de Libano, veni: coronaberis de capite Amanae, de vertice Sanir, & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum: quos montes ita S. Thomas (c) interpretatur: de his ergo montibus coronatur Ecclesia, quando Principes saeculi ad Fidem Christi convertuntur.

Clavis vero illa mirifice auctoritatem explicat, quem Ecclesia in mystico I. C. Corpore exercet, seu filiolos suos ligare velit, seu solvere, seu portas coeli iisdem referare malit, aut claudere. Si quis autem scire velit, cur una tantum clavis ei tribuatur, cum S. Petro duae fere semper, & tres etiam affingi soleant; animadvertat una tantum clavi in antiqua musiva Pictura S. Petrum conspici, quae Romae erat an. cccclxxii. in Templo S. Agathae via Suburra. Affertur haec a Ciampinio (d), & de ea Bonarrotius (e) etiam meminit. Aliam musivam Sancti Petri Imaginem cum tribus clavibus fuisse docet ibi Bonarrotius. Erat haec in Ottonis II. Sepulcro, quod postea in Cryptas Vaticanas translatum, ab Alemannio peculiari quadam Dissertatione descriptum est, atque illustratum. Cum tribus etiam clavibus Sanctus iste Apostolorum Princeps, teste eodem Bonarrotio, depictus est apud laudatum Alemannium. Eius imago, si eidem

P 2

cre-

(a) Cant. Cant. (b) c. 4. v. 8. (c) In Cant. Cant. c. iv. Oper. Tab I pag. 539. [d] loc. cit. c. xxxviii. Tab. Lxxvii pag. 270. (e) loc. cit. pag. 99. & 100. & pag. 397. edit. Ven. 1728.

credimus, ex Codice quodam Auctoris Graeci picturis referto fuit exscripta. Huic porro similem picturam, & quidem Graeco penicillo, habes tu quoque, V. Claris. in iis imaginibus Psalterii Gertrudiani, quas ego tibi perferendas curavi, ut supra memini. Rationem huius rei, afferre fortasse possumus; nimirum, per tres eas claves triplex *coelestium, terrestrium, & infernorum* imperium, quod Petro Christus contulit, praeclare significari. Verum ad Ecclesiam quod attinet, ideo illi in nostro hoc Diptycho unam tantum clavem tributam fuisse censeo, ut unam eam esse, unamque eius auctoritatem non ignoremus. Et sane non alius illa notis in Constantinopolitano Symbolo, ut vera inter falsas dignoscatur, quam horum adiutorum appellatione distinguitur: *Vnam, Sanctam, Catholicam, & Apostolicam*. Praeterquamquod hanc cum delinearet, ad illud Artificem nostrum respexisse videtur, quod apud Isaiam legitur, cum Deus Sacerdoti Eliacimo, qui Christum adumbrabat, Synagogae principatum detulit (a): *& dabo, inquit, clavem domus David super humerum eius: & aperiet, & non erit qui claudat: & claudet, & non erit qui aperiat*. Atque hanc fuisse causam existimo, cur illam cum una tantum clavi super humerum eius sublata, effinxerit: cum una, inquam; ut scilicet Monarchicum eorum Imperium, qui Petro successuri erant, exprimeret: *Primatus Petro datur, & una Christi Ecclesia, & Cathedra una monstratur*; S. Cypriani verba sunt (b), qui integrum solidumque de *Vnitate Ecclesiae* Tractatum elucubravit. Atque hanc Vnitatem ipse Christus respexit, cum teste Ioanne (c) haec protulit: *& fiet unum Ovile, & unus Pastor*. Sed
cum

(a) If. c. 22. v. 22. (b) De Vnit. Eccl. pag. 397. edit. Ven. 1728.
(c) c. 10. v. 16.

cum idem, Petrum alloquens, inquit (a): *tibi dabo claves Regni Coelorum*; ideo *Claves* dixit, quod Petrus Ecclesiae caput, non solum Ecclesiam, sed etiam Ministros ipsius, repraesentaret. S. Martyr Ignatius in quadam ad Philadelphios Epistola Ecclesiam unam esse egregie demonstrat (b): *Hoc est, inquit, quae ad Patrem ducit via; haec petra, haec sceptrum, haec clavis, haec pastor, haec hostia, haec cognitionis ostium, per quod ingressus est Abraham Isaac, Iacob, Moyses, & universus Prophetarum chorus, & orbis columnae Apostoli, & Sponsa Christi; pro qua dotis loco effudit proprium Sanguinem, ut eam redimeret*: porro haec ad unitatem unius & veri Dei spectant. Et in alia ad Philippen- ses (c); quemadmodum unus Deus est, ita unam Fidem, atque unam Ecclesiam esse debere, docet: *Si enim, ait, unus est universorum Deus Pater Christi, ex quo omnia; unus autem Dominus noster Iesus Christus, per quem omnia; unus autem Spiritus, qui operatus est, & vim suam exercuit in Moysse, in Prophetis, & Apostolis; & unum Baptisma, quod in mortem Domini datur, & una electa Ecclesia, debet esse & una secundum Christum Fides: unus enim Dominus, una Fides, & unum Baptisma: unus Deus ex Pater omnium, & per omnia, & in omnibus (d).*

Cum haec scripsissem ad manus meas venit valde erudita Dissertatio, *De Nummo Argenteo Benedicti* II. P. M. anno elapso Romae edita a Com. Garampo, ex qua de una, & pluribus clavibus S. Apostolo Petro tributis, nonnulla licuit delibare. Visitur enim Sergii Papae nummus, quem Tab. v. expressum refert, in quo doctiss. Auctor putat representari Claves Apostolatus S. Petri a Christo illi,

P 3

(a) Matt. c. 16. v. 19. (b) Ep. ix fol. 84. T II. Bibl. Vet. PP.
 (c) Ep. viii. pag. 90. ibid. (d) I. Cor. 8. Eph. 4. Deut. 6.

illi, ac successoribus collatas: nempe, per oblongum sceptrum, in cuius summitate ex una parte littera E adiungitur, ex altera R quaedam inversa. Quae tamen, ait, una videtur clavis, aut uno saltem manubio formata. Quod quamvis artificis imperitiae, aut loci angustiae tribui possit; animadvertit tamen ille insolens non esse, ut S. Petrus una tantum cum clavi aliquando exhibeatur. Afferit exempla ex Alamannio, & Ciampinio, supra a nobis indicata. Additque se observasse inter Cimelia, quae asservantur in Museo Collegii Romani Soc. Iesu vetustam S. Petri imaginem in lamina aerea, encausto obducta, una tantum clavi insignitam. Aliam exhiberi ait, in quodam antiquo vitro Musei Capponiani in eodem Rom. Collegio, cum unica clavi. Denique aliud exemplum profert ex suis Pontificiis nummis cum unica clavi ad modum litterae F efformata, nempe in denario quodam Agapiti II. apud Vignolium (a).

Vestem porro, quam ex hasta seu Cruce pendere videmus, nihil aliud esse, quam non confutam Iesu Christi tunicam, haud haesitanter dixerim; cum in ea, nulla, nisi ea quae collo aptatur, scissura appareat. *Erat autem inconsutilis, ut S. Ioannis verbis utar (b) desuper contexta per totum.* Atqui haec quoque unam esse Ecclesiam significat; quam non tot errores, non tot falsae doctrinae, non tot haeresum monstra divellere valuerunt, atque discerpere; quod scilicet fundamenta iecerit primum quidem in ipso angulari lapide Christo Iesu; deinde vero in Sancto Petro, Apostolorum Principe, qui & ipse petra illa est, supra quam fundata est Ecclesia, adversus quam portae inferi nunquam praevalerunt. Quod autem milites vestimenta Iesu in quatuor partes sibi diviserint; signifi-

(a) Vignol. antiq. Pont. den. pag. 71. (b) c. 19. v. 23.

ficat Sanctam Ecclesiam per totum Orbem, nemper per quatuor eius partes, ubique regnaturam. Cum autem ad inconfutibilem ventum est, miserunt sortem, nolentes eam discindere; ex quo unitatem eiusdem Ecclesiae per caritatem colligatae intelligeremus.

Supereft modo, ut perpendamus, an aliquod mysterium in se zona illa contineat, qua Ecclesiae imago haec praecingitur. Nimirum ea puritas & sanctitas adumbratur, per quam Ecclesiam incontaminatam, & in quocumque opere sanctam agnoscimus. Matri, ut similes essent filii, Christus praecepit hiis verbis (a); *sint lumbi vestri praecincti*: praesertim vero eius Ministri & Sacerdotes, qui cingulo femora circumdati Sacrum peragunt. Quod quidem cingulum puritatis mysterium esse oratio illa indicat, *Praecinge me Domine, cingulo puritatis etc.* quae a Sacerdotibus, dum illud femoribus aptant, ex Ecclesiae praescripto dicitur: quam sane oratiunculam, vetustissimam esse docent Martene (b), alique, & novissime Clarifs. Dominicus Georgius Rhodiginus animadvertit (c).

Porro Figura altera, quae ad Crucis eiusdem pedes a laeva conspicitur, est Synagoga, ut ex inscriptione apposita aperte colligitur. Stans ideo exhibetur, quod nec Christum tamquam Patrem veneratur, nec ipsi tanquam Magistro & Doctori obtemperat. Neque enim eum nisi postquam eum morte affecit, cognovit: iuxta illud Prophetiae (d); *videbunt in quem transfixerunt*. Velatis oculis eam scite Artifex exhibet, in quo ad illud alterum respexisse videtur (e), *excaeca cor populi huius, &*

P 4

un-

(a) Luc. 12. 35. (b) De Antiq. Eccl. Rit. c. iv art. xii. pag. 490. edit. Antwerp. (c) De Liturg. Rom. Pont. L. I. c. xvii. pag. 143. (d) Zaac. c. 12. v. 10. Io. 19. 37. (e) If. c. 6. v. 10.

aves eius aggrava: & oculos eius claudere, ne forte videat oculis suis. Nudum quovis ornamento caput habet, & merito; quod ornatus omnes quantitatis pretii amiserit, & imperium cum servitute commutaverit. Longo pallio contegitur, quod est doloris & moestitiae signum. Vestis longa interior non videtur esse illa, quae ex lino texta, Sacerdotum prior tantum erat. Hoc autem facile conicio, quod nullis aliis ornata sacris indumentis apparet, quibus, ut Sacerdotes uterentur, Deus praeceperat in Exodo (a). Itaque oculis vultuque in terram defixo altum dolorem minime dissimulans, deiectionem suam deflet, in quam coniecta est; quod acerbissima morte suum ipsa Servatorem affecerit, & quod patientissimi Agriculae labori, diligentiae, sollicitudini, ingrata veluti vinea, non uvas, sed labruscas germinans, minime responderit. De quo ideo illa in eam audita sunt (b): *quid est, quod debui ultra facere vineae meae, & non feci?* Cuspis vero hastae, qua Christi latus confossum est, in terram defixa doloris, & poenitentiae argumentum est; neque enim amplius *levabit hastam in hostes suos*. Quae quidem Zacharias Propheta ad vivum expressit, cum sub Christi persona ait (c): *aspicient ad me, quem confixerunt, & plangent, & dolebunt*. Non pigeat hic audire S. Augustinum (d), tum Synagogae repudium, tum celebratas cum Ecclesia nuptias optime describentem: *Fit, inquit, viro dormienti coniux de latere: fit Christo morienti Ecclesia de Sacramento sanguinis, qui de latere mortui profluxit --- Quis enim non agnoscat Christum eo modo reliquisse Patrem (respicit id quod Deus uxoris causa dixit: quamobrem relinquet homo patrem etc.) reliquiae etiam matrem Iudaeorum, veteri*

(a) c. 28. & 39. (b) If. c. 5. v. 4. (c) Zach. c. 12. v. 10. (d) loc. cit. c. viii. pag. 230.

seri Testamento carnaliter inhaerentem, & adhaesisse uxori suae, scilicet Ecclesiae. Vestis autem, quae ex conversa in terram hasta deiicitur; eam ipsam inconsutilem I. C. tunicam esse, quam Ecclesiam in altum efferre vidimus, non dubie mihi videtur esse dicendum. Proiecit siquidem Synagoga unitatem suae fidei, vinculum charitatis abrumit, spei fortitudinem promissi Servatoris oblita est, cum Gentibus immixta omnem superstitionem adoptavit, eorumque idola, & vana simulacra impie adoravit.

Ad omnem denique tristitiam eam videas compositam. Vestem, gestus, personam ipsam praeter morem consuetudinemque, uti apud omnes populos fieri consuevit, praefert. Caput nudatum, detonsoque capillo, pallium oblongum, defixos in terram oculos, vultumque demissum, arma ipsa, sive hastam cuspidem ad solum versam tenet; qua ratione apud Graecos, Latinosque prosequimos erat principum virorum ferales pompas. Virgilius de utrisque testatur in Pallantis funere (a):

————— *tum moesta phalanx*

Tyrrhenique duces, & versis Arcades armis.

Et apud Tacitum (b) funebris Germanici pompa describitur: fascibus etiam, quae erant Consulium insignia, inversis, praecedebant, inquit, *incompta signa, versi fasces.*

Hirci caput, quod utraque manu Synagoga tenet, plenum mysteriorum esse, facilis est coniectura. Notum enim est, nec minus notatu dignum, duorum hircorum sacrificium, de quibus multa in Levitico (c). Inscriptum ibi Deus, ut Sacerdos, postquam se ipsum vituli, & arietis oblatione expiaverit, Sanctuarium ingrediatur: *suscipietque ab uni-*

P 5

ver-

(a) Aeneid. Lib. xi. v. 92. (b) Annal. Lib. III. in princ.

(c) Levit. c. 16. v. 5.

versa multitudine filiorum Israel duos hircos pro peccato -- mittensque super utrumque sortem unam Domino, & alteram capro emissario; cuius exiet sors Domino, offeret illum pro peccato; cuius autem in caprum emissarium, statuet eum vivum coram Domino, & fundet preces super eo & emittet eum in solitudinem; cumque mactaverit hircum pro peccato populi, inferet sanguinem eius intra velum -- Postquam emundaverit Sanctuarium, & Tabernaculum, & Altare, tunc offeret hircum viventem, & postea utraque manu super caput eius emittet illum per hominem paratum in desertum etc. Tam hircus, qui pro peccatis hostia immolabatur, quam ille qui execrationibus dirisque omnibus devotus in solitudinem amandabatur, divinum nostrum Redemptorem praefigurabant, ut SS. Patres, sacrique Interpretes omnes uno ore testantur. Hinc de Sacrificio, quod I. C. perfecit loquitur Apostolus (a): *neque per sanguinem hircorum, aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introivit semel in sancta aeterna redemptione inventa: & infra (b): Habemus inquit, Altare, de quo edere non habeat potestatem, qui tabernaculo deserviunt etc* denique concludit: *excamus igitur ad eum extra castra, improperium eius portantes.*

Abuterer potentia tua V. C. tibi que multiplici, atque exquisita eruditione instructo iniuriam facerem, si quidquid de huiusmodi solemnibus Sacrificiis ss. Patres scripserunt, doctique Interpretes commentariis suis illustrarunt, in compendium redigere vellem. Legendus tamen supra ceteros est S. Cyrillus Alexandrinus. Is enim in Epistola ad Acacium scripta (c) ostendit, qua ratione ambo isti capri Christum representarent, atque eosdem

am-

(a) Ad Hebr. c. 9. v. 12. (b) ibid. c. 13. v. 10. & 13. [c] Ooncil. T. II. col. 1646. edit. Ven. 1728.

ambos in Dei honorem fuisse maclatos ; cuius propterea verba referam : *Designatur autem , ait , per utrosque unus & solus Filius , & Dominus Iesus Christus -- Nomen itaque capro immolato erat Dominus , sorteque maclabatur ; & sancta erat sacraque victima in typum Christi -- Considerandum est igitur in capro immolato Emmanuelem subiisse nomen secundum carnem , ad hoc ad mortis peccatique destructionem . In altero quoque , hoc est in vivo ac dimisso hirco eundem spectemus , dum in eo quod secundum humanam naturam patitur , non patitur secundum divinam , & dum carne moritur , mortis victor evadit .* Quae a me ideo etiam notata funto , ut falsa ac praepostera eorum , praesertim vero nonnullorum Magistrorum Iudaicorum doctrina dignoscatur ; quos affirmate non puduit , ut *cuiquam & malo immundoque Daemone* immolaretur , *in deserto fuisse amendatum* ; quemadmodum idem Sanctus Pater testatus est , qui etiam paullo ante eisdem probe refellerat : *id autem , ut ipse ait , ex se omnino stultum est & ridiculum .* Quamvis autem Ioannes Spencerus (a) , qui Heterodoxus licet , multa cum eruditionis laude in hoc ipso Levitici loco illustrando versatus , nomen *Azazel* , quo hircus in solitudinem ablegandus appellabatur , Diabolum significare contra Graecos Patres , necnon Samuelem Bochartum (b) , quem in suam sententiam trahere studet , contendat ; sed & ipsi Diabolo Dei iussu amandatus : improbat tamen S. Cyrillum secutus , Christianos illos , & Hebraeos , qui eum Diabolo maclari solitum fuisse pervicaciter defendunt . *Hos itaque , inquit , inscitiae , & impietatis arguit merito Cyrillus in Epistola ad Acacium data .* Inter ceteros vero recentiores Ca-

(a) De Leg. Hebr. Ritual. L. III Dist. VIII. T. II. pag. 1425.

(b) De Anim. Sac. Scrip. P. I. L. II. c. LIV. col. 650.

tholicos, quos consului, fuscè doctèque de hoc Sacrificio disputarunt, Gulielmus Hestius, Bochartus (a), a Lapide (b), Thomas Melvenda, Tirinus (c), Calmetius (d) Menochius, & alii simul collecti in nova editione Bibliae sacrae (e). Ego autem totam hanc de duobus hircis quaestionem eruditissimi Hestii iudicio dirimam, atque concludam: *Per caprum*, inquit ille, *Christus significatur, propter similitudinem carnis peccati. Fit autem hic mentio duorum caprorum -- alterius qui immolatur in tabernaculo; alterius autem, qui emittitur in desertum a feris devorandus: quorum uterque Christum significat. Prior Christum passum in Civitate Ierusalem, nempe clamoribus, & accusationibus Iudeorum; posterior Christum passum & crucifixum extra Civitatem, idque manibus Gentilium, tamquam ferorum ac barbarorum hominum. Porro ut & hoc addam ex profana eruditione, etiam capri emissarii immolandi ritum, quemadmodum plures alios, ut docti Viri probe sciunt, ex Veteris Testamenti mysteriis in suam religionem Ethnici transfulerunt. Si enim Herodoto (f) in Euterpe fides habenda est, Aegyptii cum victimam Diis mactandam agerent, diris illam & execrationibus devovebant; ut si quid mali, aut ipsi immolantibus, aut universae Aegypto futurum sit, id in caput hoc (victimae execratae) convertatur. Sed prius immolatae victimae caput in forum asportabant, ut Graecis negotiatoribus venderent; iisque deficientibus in flumen proicerent.*

Vtrum vero horum hircorum Artifex noster hic exhibere in animo habuerit, quo Christum nobis

[a] loc. cit. (b) Comment. in Levit. c. 16. pag. 543. (c) ibid. c. xvi. T. I. pag. 37. (d) In Levit. c. xvi. pag. 482. (e) Bibl. Sac. Venetae edit. cum Comment. Var. (f) In Euterp. L. II. pag. 50.

bis in mentem revocaret (nisi forte uno ambos voluerit exprimere) si quis forte quaereret, alterum ego facile dixerim, quem utraque manu Synagoga apprehendit: *Et postea utraque manu super caput eius (hirci nempe emissarii, sive pro peccato) confiteatur omnes iniquitates filiorum Israel -- quae imprecans capiti eius emittet illum;* quemadmodum in Levitico animadvertimus. Et apud S. Paulum (a) legitur: *exeamus igitur ad eum extra castra, improprium eius portantes;* ideoque I. C. *extra porta passus est*, ut ibi ait idem Apostolus. Quae nostra coniectura ob eam etiam rationem, minime nobis displicere debet, quod Christum iam Cruci suffixum, hoc est, extra moenia Ierusalem, sive extra castra hic exhibeatur. Posterior enim hircus, ut ex Hestio discimus, *Christum passum & crucifixum extra civitatem*, significat.

In edito loco, Crucique proximo adstant utrinque Imagines duae: quae ex parte dextera stat, est Virgo Beatissima; quae ex laeva Ioannes, discipulus ille, quem diligebat Iesus, nominibus utrique appositis, IOANNES. MARIA, qui minimum a Crucis latere numquam discesserunt. Stat igitur SS. Virgo demissis oculis, tristisque vultu, quem sinistra manu etiam sustentat. Eodem statu in antiquissimis monumentis visitur. In perveteri Rambonensi Diptycho apud Bonarrorium supralaudatum, ibidem & in altero, de quo mentionem ipse fecit, Civitatis Foroivulientis. Videnda, si placet, & Tab. II. Cubiculi unici Coemeterii S. Iulii Papae, sive S. Valentini Via Flaminia apud Aringhium (b). Quod autem ad illud attinet, utrum Maria Cruci siccis oculis adstiterit, an vero secus; aliis in alia abeuntibus, ss. Patres, atque Interpretes, Te V. C.

non

[a] Ad Hebr. c. 13. v. 12. & 13 [b] loc. cit. L. IV. c. XLII. T. II. pag. 355.

non latet, dissentire. Pervulgatum est illud Augustini: *stantem lego, plorantem non video*. Nec deiunt, qui eam nullo perturbati animi motu, (quasi id eius constantiam minime deceret) fuisse contendunt. Equidem illis minime assentior, qui eam ita fracto animo, ut lacrymis & moerore conficeretur, sibi ipsis fingunt. Attamen illud verum esse puto, Mariam Virginem & flevisse, & doluisse mediocriter. Et sane hac omni moderatione eam nobis describit Ecclesia iis verbis. *Stabat Mater dolorosa iuxta Crucem lacrymosa*, in Hymno, ut fertur, ab Innocentio III. composito. Nonne & Christus Iesus *vagit infans inter arcta conditus praesepia* (a), eadem S. Ecclesia praecinente, cum primum huius lucis aspectu frueretur, ut lacrymis tergeret peccata nostra, quae in finem vitae, totius sui sanguinis profusione erant tollenda? Nonne & amici Lazari funus lacrymis honestavit? Nonne cum Ierusalem excidium animo longe prospiceret, collacrymavit? Nonne eum in passione sua, *cum clamore valido, & lacrymis ingemuisse* S. Paulus testatur (b)? *Non tamen flevit pro se*, ut hunc locum explicat S. Thomas (c), *sed pro nobis, quibus passio sua profuit*. Neque vero nostram hanc de luctu Virginis, quam sequimur opinionem, Sancti Evangelii Scriptores silentio suo redarguunt. Scimus enim ipsorum testimonio eos multa praeteriisse, quae facta tamen sunt. Profecto de ipso Iesu, quem ex S. Paulo didicimus in Cruce subspensum, & iam iam moriturum, cum clamore & lacrymis sese Aeterno suo Patri obtulisse, altum apud eos de lacrymis silentium. Angebatur interim Virgo Sanctissima, ac vehementer quidem angebatur; sed
ita

a) Hymn. in Nat. Dom. (b) Ad Hebr. c. 5. v. 7. (c) In Ep. S. Paul. ad Hebr. Lect. I. in c. 5. Oper. T. VII. edit. Ven. pag. 471.

ita anxietatem animi sui moderabatur Fortitudine, & Fide, ut se ipsam ad Filii sui voluntatem omnino conformaret, eumque pro humani generis salute lubentissime offerret: ita ut nihil indecorum in gestu, aut verbo illam expressisse communis sit SS. Patrum sententia. Mirum tandem videri potest, eos qui hoc argumentum verlarunt, minime (quod recorder) advertisse, testimonio ipsius SS. Virginis, (aut ego parum video) totam hanc disputationem dirimi. Nimirum, ipsa alias se doluisse testatur; cum ad modicum, nempe, tempus dulcissimum Filium suum, quem amiserat, & frustra inter cognatos & notos requireret. Eum enim cum invenisset dulci huiusmodi querela convenit (a): *Filii, quid fecisti nobis sic? ecce pater tuus, & ego dolentes quaerebamus te.* Quem igitur ad breve tempus amissum doluit: non doluerit crudeliter interfectum?

Ioannes vero ex alia parte tristis & ipse adstat. Qui enim fieri poterat, ut Discipulus ille, qui Magistrum suum ardentem amabat, & a quo ornari se non vulgariter sentiebat, quippe tanto antea summam eius dignitatem perceperat; qui, inquam, fieri poterat, ut tantum dolorem aequo animo ferre posset? Volumen illud, quod ante pectus sustinet, ipsius Evangelium esse, quod *de Dominici pectoris fonte* scriptor potavit, mihi facile persuadeo.

In superioribus Crucis angulis Angeli utrimque positi dextera thuris acerram agitant; vasa, quibus sanguinem e manibus fluentem excipiunt, sinistra sustinent. Nomina ipsis apposita haec sunt. MICHAEL GABRIGEL. Nemo porro nescit, Michaëlem Archangelum, quemadmodum olim Synagogam suo fovebat patrocinio, ita nunc Ecclesiam in clientelam suscepisse. S. Ioannes id in sua divina Apocalypsi aper-

(a) Luc. c. 2. v. 48.

aperte testatur (a), ubi narrat, *factum esse praelium magnum in Caelo. Michaël enim & Angeli eius praeliabantur cum Dracone, & Draco pugnabat, & Angeli eius.* Scio ex Haereticis quosdam ita locum hunc accepisse, ut non de Michaële; sed de ipso Iesu Christo sermo sit. Quemadmodum apud Danielem de Verbo, cuius principium in ipsa aeternitate lateret; quorum porro insaniam doctissimus Bossuetius (b) erudite non minus quam vere confutavit. Teneamus igitur tamquam Ecclesiae Patrum, heic Michaëlem fuisse collocatum, qui praeterquamquod capitalem Ecclesiae hostem, insidias semper eidem nefarie molientem, contuderit, atque profligaverit; animas etiam, pro quarum salute I. C. sanguinem fudit, pro munere suo in Beatorum sedibus collocat; quam laudem ei tribuit Sancta Ecclesia (c), dum orat, ut *Sanctus Michaël repraesentet eas in lucem sanctam etc.*

Gabrielem quoque Angelum optima ratione noster Artifex exculpfit, quod ad admirabile *Incarnationis* mysterium nunciandum, ipsum Deus elegerit. Hinc S. Ioannes Chrysostomus (d) Christum Adamo comparat, Virginem Mariam Hevae, Serpenti Gabrielem Archangelum: *Restauratur, inquit, per Mariam, quod per Hevam perierat; per Christum redimitur quod per Adam fuerat captivatum; per Gabrielem promittitur quod per diabolum fuerat desperatum.* Per hunc Archangelum internuncium iuum fortasse Iesus, hoc est, Servatoris nomen Filio suo Pater Aeternus indidit. Angelus autem, qui de Christo nato Pastores admonuit Archangelum Gabrielem fuisse, nonnulli affirmant; eundemque maeroris acerbitatem, qua Christus in

horto

(a) c. 12. v. 7. (b) Prefaz. all' Apoc. pag. 37. (c) In Miss. Defunct. (d) Sermo de Interd. Arbor. Oper. T. I. pag. 210. edit. Lugdun. 1687.

horto afficiebatur, lenisse asserunt alii; licet Archangelo Michaëli hoc munus iniunctum fuisse plerique tradant. Illud profecto extra omnem dubitationis aleam est, Danielis precibus Gabrielem e caelo missum fuisse, ut eum de mystico septuaginta hebdomadarum somnio erudiret, quae ad Incarnationem Verbi referendae erant. Quare purissimum hunc Spiritum divinae voluntatis ministrum semper fuisse, ubi de altissimo hoc Incarnati Verbi mysterio ageretur, sunt, qui facile sibi persuadeant (a): *ad hoc quippe ministerium*, ut S. Graegorius animadvertit, *summum Angelum venire dignum fuerat, qui summum omnium nuntiabat*. Porro quod nam beatissimorum horum Spirituum apud Deum munus sit, nemo est qui nesciat, modo sacras Scripturas primoribus, ut dicitur, labiis degustarit. Equidem apud Danielem legimus (b): *millia millium ministrabant ei; & decies centena millia assistebant*; idem & in Apocalypsi habemus (c). Sed & Paullum Apostolum de Iesu Filio Dei scribentem audiamus (d): *Cui enim dixit aliquando Angelorum, Filius meus es tu, ego hodie genui te? & rursus: ego ero illi in Patrem, & ipse erit mihi in Filium? & cum iterum introducit Primogenitum in orbem terrae, dicit: & adorent eum omnes Angeli Dei*. Sancti vero Evangelistae Christo Angelos ministrasse pluries commemorant. Hinc Doctor Angelicus (e), *duo*, inquit, *Angeli sunt duo Testamenta, concorditer Christum respicientia: vel omnes Angeli Christo servientes concorditer & unanimiter*. Quae cum ita sint, optimo consilio hosce duos Angelorum Coryphaeos in nostro hoc Dypstico collocatos videmus, qui morienti Christo obsequium praestarent; eumque,

tam-

(a) Hom. 34. in Evangi T. I. pag. 1604. (b) Daniel 7. 10.
 (c) c. 5. v. 11. (d) Ad Hebr. c. I. v. 5. & 6. (e) In Ep. S. Pauli ad Hebr. lect. 5. pag. 508. Oper. Tom. VII.

tamquam Deum, ac Dominum ipsi suum venerarentur. Michaël igitur Archangelus vetus hic Testamentum repraesentat, quod in novo perfectum est & absolutum; cuius quidem personam Archangelus Gabriel sustinet. Neque frustra thus & acerram, quibus Christum colant, iis tributam fuisse censebimus, si id animo reputemus, quod in Apocalypsi (a) scriptum legimus: septem scilicet excellentiores Angelos Ecclesiis, quae eorum curae fuerant commissae, praeesse: *& alius Angelus venit, & stetit ante Altare habens thuribulum aureum: & data sunt illi incensa multa, ut darent de orationibus Sanctorum omnium super Altare aureum, quod est ante thronum Dei.* Et paullo post: *Et accepit Angelus thuribulum, & implevit illud de igne Altaris, & misit in terram.* Altare hoc nihil aliud esse scimus, quam ipsum Iesum Christum, cui Angelus, veluti thus quoddam, orationes exhibet: & de cuius sancto igne tota terra impletur, atque illuminatur (b): *Ignem, ait ipse, veni mittere in terram, & quid volo nisi ut accendatur?* Atque hanc Bossuetio (c) docente, contra cavillatores Haereticos dicere possumus, unde thuris Deo in sacris solemnibus officiis offerendi Ecclesiae consuetudo originem duxerit. Quod ideo fortasse in nostro Diptycho servatum est, ut, dum hoc Angeli praestant, eos Ecclesiae nomine, quae Iesum Christum pedes proiecta veneratur, sanguinemque sacratissimum colligit, praestare intelligeremus.

Divinitas, inquam, atque Humanitas Christi per Angelos, qui Crucifixo thymiamata sive thus adolent, & sanguinem e manibus defluentem, suppositis acerris, colligunt, proculdubio declaratur: *Nulla enim est Ecclesia cerimonia* (utor verbis Doctissim. Car-

[a] c. 8. v. 3. & 5. [b] Luc. 12. 49. (c) loc. cit.

Cardinal. Bona) (*a*) cuius crebrior mentio fiat in antiquis & recentioribus omnium Liturgiis, quam thuris & thymiamatis, quod saepe inter sacrificandum adoletur: ex veteri Testamento hic usus, ritusve in Ecclesia dimanavit; cuius auctor fuit Moses, sive Deus ipse per hunc servum suum (*b*) ut Veteres omnes Patres consentiunt de hoc divino honore, quo solus Deus videtur colendus. Qui de rebus Liturgicis scripserunt, idipsum statuunt; inter quos laudatus Bona, Durantus (*c*), Martene (*d*), Le Brun (*e*), Meratus (*f*), & alii tres nempe illi sancti Viri, qui ad adorandum Christum Dominum e longinquis regionibus venerunt, thure eius Divinitatem agnoverunt, & testati sunt. Hinc S. Leo (*g*) de hoc mysterio agens: *Vtque Sacramentum fidei suae, inquit, intelligentiaeque manifestent, quod cordibus credunt, muneribus protestantur. Thuribulum* quod Corpus Christi significare superlaudati Scriptores advertunt, non uno nomine fuisse appellatum notarunt Cangius (*h*), & Macrus (*i*), nempe *thymiamaterium*, Graece *thuricremium*, *incensorium*, sive *incensarium*, *fumigatorium*. Hinc *Altare thymiamatis*, super quod thymiamata ante Sancta Sanctorum, Deus praeceperat sibi offerri, atque comburi; & cuius compositionem famulum suum edocuerat. Eius atque thuris etymologiae possunt videri apud Macrum, & Nicolaum de Martyer (*k*), ut appareat, quam apte Deo convenient, cui soli deberetur Victimam, & Sacrificium: *Thus autem ουρ-βου-*

(*a*) *Res. Liturg. L. I. c. xxv. pag. 246.* (*b*) *Exod. 30. v. 34. & 35. & alibi.* (*c*) *De Rit. Eccl. L. I. c. ix. pag. 59.*
(*d*) *De Antiq. Eccl. Rit. T. I. L. I. c. iv. art. 12. pag. 504.*
(*e*) *Explicat. des Prievs, & des Cerem. de la Mefs. T. I. p. 1. art. ix. pag. 146.* (*f*) *Thef. Ssc. Rit. T. I. p. 11. Tit. iv. pag. 165.* (*g*) *Serm. I. in Epiph. T. VII. Bibl. ss. PP. pag. 1004.*
(*h*) *Glossar.* (*i*) *Hierolex.* (*k*) *Etymologiae Sac.*

βολον, ait S. Hieronymus (a) est spiritualis thymiamatis, quod est cultus Dei. Nonne etiam Ethnicorum pervaserat animos eadem in litando Diis sententia: cur tamen ab initio ligna, herbas, aliasque odoriferas res adolerent, & focis iniicerent? adeo ut satis iis fuisse constat, si Christiani, quos ad Idololatriam variis modis adigebant, thus iniicerent in areolam, aut manibus thuribulum arriperent, quasi Diis sacrificaturi; qui propterea *thurificati*, & *sacrificati* dicti sunt. Videndus Arnobius (b), & praecipue S. Cyprianus in Libro *de Lapsis*, & alibi (c), contra quos vehementer succenditur. Et Origenem hac culpa non caruisse refert Epiphanius (d): *inieceto in manum eius thure, ipsum ad Arae rogam adduxerunt: atque sic a Confessoribus, ac Martyribus, tunc re cognita reiectus est, & ab Ecclesia expulsus*. Quod Graecos attinet, plura & erudite Ioannes Potterus (e). Adde Rhodigini auctoritatem (f) de Ethnicorum moribus cum suis idolis litarent: ait enim: *Principem Deum tribus coli, adoratione, thuris sacrificio, hymnis -- Adoratio reverentiae cultum exhibet; thus suavissimae cognitionis divinae distributionem complectitur; hymnorum iucunditas, Coelorum refert concentum*. Sileant itaque A catholici, qui antiquitatem & sanctitatem huius sacri Ritus stulte irrident, & impie damnant; quem a Deo, quem ab Apostolicis usque temporibus rite deducimus.

Quatuor Sanctorum Evangelii Scriptorum Eclypa, quae in spatio lamina argentea circumscripto per notissima de more animalia, adscripta cuique epigraphe declarantur, operam nostram nunc poscere videntur.

Ve-

(a) Com. in Abac. L. I. c. II. T. VI. pag. 626. (b) Lib. VII advers. Grat. [c] Ep. 52. pag. 95. (d) Haer. LXIV. pag. 236. (e) Archaeolog. Graec. T. I. L. I. c. IV. pag. 734. (f) Lect. Antiq. L. XXII. c. IX. pag. 1234.

Verum quid de iis in medium afferre possumus, quod non tritum omnibus sit, & pervulgatum? Superfedebo igitur; illud obiter admonens Artificem Leoni *Lucam*, Bovique *Marcum* oscitanter subscripsisse: observatione tamen dignum censeo, quod S. Ioannem humana forma Artifex exprexit; sed eidem Aquilae caput aptaverit. Etiam in antiquo Aquileiensi Baptisterio, quod V. C. & amicus noster Canonicus Comes Dominicus Bertolus illustravit (a), S. Ioannes hac figura visitur; quin etiam S. Lucas humano corpore, capite vero Bovis ibidem exhibetur. Sed ad S. Ioannem quod attinet, quemadmodum nemo, quae Christus gessit, dum inter nos viveret, eo diligentius enarravit; quippe qui iis omnibus usque ad Christi mortem ocularis testis interfuerit (b): *Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scimus, quia verum est testimonium eius*: ita nemo eo altius de Christi Divinitate perscripsit. Hanc porro ingenii sublimitatem & acumen indicat Aquila, quo divinus Scriptor signatur. Ideo autem humano corpori Aquilae caput additur, quod fortasse in eorum Christi Humanitatem, tum Divinitatem, de quibus S. hic Evangelista reliquis tribus gestorum Christi Scriptoribus excellentius disputavit, voluerit per haec exprimere.

Sed iam Epistolae modum praetervecta est oratio mea, cui tamen antequam finem faciam, patere quaeso, Vir humanissime, ut quidquid in sacro hoc Dypthycho continetur, non tam tua, quam mea causa in compendium redigam, & per summa capita in mentem tantisper revocem. Cruentum igitur hic Sacrificium repraesentatur, quo D. N. I. Christus sese pro humani generis salute Patri obtulit: quodque illud etiam incruentum animo subiicit, quo idem Christus sese ut summum Sacerdotem *secundum*

(a) Antichità d' Aq. pag. 404. & 405. (b) Io. c. ul. 4. 24.

dum ordinem Melchisedech, nostrum, qui Sacerdotes sumus, caussa, sub vini, & panis specie exhibet: *novorum Sacrificiorum Sacerdotem* (ita eum Tertullianus vocat (a), cum de hoc incruento Sacrificio verba facit) qui *nova Sacrificia offerat, & Sacrificiorum aeternorum Antistitem*. In primo, hoc est cruento, Sacrificio Crux fuit Mensa & Altare; in secundo, hoc est incruento, quod nobis ad eventum imitatione & memoriam traditum est, Christus ipse, & Altare est, & Sacerdos, & Hostia. *Mensam* quidem & *Altare* eum antiquiores Patres appellarunt. *Mensa est, quia ibi renovatur sacra Domini Coena: Altare est, quia ibi Sacrificium Crucis mystice veneratur. Atque hoc quidem nostrae Christianae Religionis proprium est ac peculiare, eandem Eucharisticam mensam, Altaris quoque munere fungi, quemadmodum erudite Clariss. Muratorius in nupero, de Rebus Liturgicis Opere animadvertit (b), quod sane praeclarum opus utinam Heterodoxi legant amoto partium studio! Ecclesia vero, quae in nostra Tabula ita est composita, ut Sacrificium offerre videatur, Sacerdotium ipsum, quod Christus instituit, praefigurat; novamque Legem, quae per Evangelium, quod semper in Missa peragenda legitur, lata est, confirmat. Synagoga Prophetarum de eodem Christo vaticinia, quae itidem iuxta Apostolicam traditionem in sacra Synaxi leguntur, exprimit. Aliam praeterea significationem tum Ecclesiae, tum Sinagogae tribuere possumus; ut scilicet prima Christianum populum; altera Hebraeum, seu, quod idem est, duo Candelabra, quibus in sacro peragendo utimur, praesignet; haec enim docente Innocentio II. (c) utrumque populum significat. Per Angelos eorum in hoc Sacrificio prae-*

(a) Adversus Iud. c. vi. pag. 43. (b) T. I. c. xviii. pag. 220.

(c) L. b. I. Myst. Miss.

praesentia & famulatus designatur, ministrorumque eidem inservientium. Et quidem Ecclesiae nomine erat Sacerdos, ut iis Spiritibus coelestibus ministris & internunciis preces, & munera, verbo Sacrificium, quod tunc Deo offert, ad illum proferantur (a): *Iube, inquit, haec perferri per manus sancti Angeli tui in sublime Altare tuum, in conspectu divinae maiestatis tuae.* Quae tamen verba non ita accipienda esse, quasi Christus egeat ministerio Angelorum, uti contra Bingamum Haereticum laudatus Muratorius (b) scite observat; sed nihil aliud petit Ecclesia, nisi ut ad coeleste Altare [cuius mentio est in Apocalypsi] sive ad coelestem Dei thronum, & Sanctuarium Divinitatis per Angelum (qui orationibus fidelium vivorum praest, easque ad Patrem deferret, uti pariter in Apocalypsi legitur) deferantur orationes, vota, & oblatio, sive Sacrificium, quod tunc Deo offertur. Quamquam etiam si eam sententiam oratio illa contineret, quam revera complecti contendit Haereticus Augusta Filii Dei maiestas nihil inde dedecoris pateretur, uti Clariss. eius Adversarius egregie demonstrat. Adstant huic Sacrificio & Virgo mater, & Discipulus dilectus, ut offerant illud. A quibus enim purius aut sanctius convenit offerri immaculatam hanc Hostiam Aeterno Patri, quam a Sanctissima Virgine Matre; aut a Discipulo illo, qui eam a moriente Magistro commendatam accepit in suam, quique supra ceteros diligi ab ipso meruit? & uterque ad Crucis pedes adstantes cruentum Sacrificium obtulerunt? Quod autem Sancti quatuor Evangelii Scriptores huius Sacrificii institutionem nobis tradiderunt, aeternique Iesu Christi Sacerdotis dicta, factaque mirabilia superno lumine aucti descripserunt, idcirco locum & ipsi hic merito obtinet. Denique nostrum hoc Diptychum dum in-

tue-

(a) In Mifs. (b) loc. cit. cap. XXI. pag. 252.

tuemur, statim ad SS. Trinitatem mentis aciem atollimus, quae semper Homini Filio praefens adfuit, non solum cum mortalitatem induit, in humanis egit, in ara Crucis ipsam exiit mortalitatem, cruentum offerens de se ipso Sacrificium; verum etiam cum modo incruentum quotidie ad illius memoriam peragitur, interest, debitoque cultu ab omnibus honoratur.

Habes, Eruditissime Vir, non Epistolam, ut quidem initio mecum constitueram, sed satis longam Dissertationem. Magnum, mihi crede, in ea pertexenda laborum meorum fructum me collegisse putabo, si, non dicam laudem meruisse, sed culpam, te Iudice, vitasse videbor: maximum autem, si quidquid a me peccatum est, tu emendandi curam, quod ut facias, etiam atque etiam te rogo obtestorque, benevole atque amanter suscipies: *utilis enim semper est docti Viri allocutio: quia aut discit audiens, quod nescire se noverat; aut agnoscit, quod est amplius, id quod se & nescisse nesciebat*, ut ait S. Gregorius, scribens ad Eulogium (a). Quod vero serius, quam oportebat, aut tu volebas, tuis iussis obtemperaverim, id scilicet in causa fuit, quod timide, tenuitatis maeae conscius, ad opus suscipiendum, perficiendumque accesserim: plus enim oneris, quam ferre possem, me subire intelligebam. Sed tibi petenti perendum omnino fuit, ne aut benevolentiam erga me tuam ignorare, aut auctoritatem aspernari, aut voluntatem viderer negligere. Vale.

Dabam Vtini, ipso die festo S. Elisabet Langra-
viae Thuringiae VIII. Kal. Decembr. MDCCXLVIII.

(a) Lib. viii. Ind. i. Ep. xxix. col. 916. Tom. ii.

ITA CORRIGANTVR ERRATA

Pag. 3. vers. 30. *quia transgressus est.* -- pag. 7. v. 7
Baptismate -- p. 8. v. 13. haec sunt -- p. 9. v. 22. Chri-
 stus -- p. 11. v. 3. dele primam lineam -- p. 12. v. 20.
 anni -- p. 13. v. 25. coeperunt -- p. 14. v. 15. *Graecis*
 -- p. 15. v. 5. usurarum -- p. 16. v. 4. *Tituli* -- p. 46.
 v. *ult. Iehosuah* -- pag. 57. v. 8. negligentes --
 p. 58. v. 15. Latine -- pag. 176. v. *ult. abluderet.*
 p. 183. v. 7. *BASILICAE* -- p. 185. v. 14. membranaceis
 p. 187. v. 13. ornati -- p. 188. v. 9. *Quod tibi* -- pag.
 193. v. 29. digniori -- p. 199. v. 31. Reyherum --
 p. 200. v. 30. vale dixisse -- p. 201. v. 22. fratris --
 pag. 203. v. 4. Sclavorum -- v. 11. *Heinric.* -- v. 12.
 Hiltirit v. 24. Adilbert. -- p. 204. v. 10. *Bolih Dux* ⊙
 & dele *victoria* m - p. 209. v. 9. ut persuadeat. p. 211. v.
 18. superaddita - v. 27. *Cruci* - p. 212 v. 6. sacri - v. 19.
 poterat -- v. 20. refert -- v. 22. *clavorum* -- p. 213.
 v. 15. hanc de -- p. 216. v. 12. mandaverat -- p. 217. v.
 1. ab illis non esse defendendum, sed -- p. 218. v. 23.
 ipsissima -- p. 220. v. 29. acquievissent -- v. *ult.* si for-
 te ii, quem ceteris iam spoliassent Regis -- p. 221.
 v. 18. *croire* -- v. 20. *tete* -- p. 223. v. 11. bene nosti
 p. 224. v. 1. ē nubibus -- p. 225. v. 8. *ad annuncian-*
dum -- pag. 233. v. 7. abruptit -- v. 32. Praescripsit
 p. 234. v. 13. hostia -- v. 22. habent -- p. 235. v. 18.
amandatum -- p. 236. v. 3. Malvenda -- v. 25. ipsis
 p. 237. v. 9. *improperium* -- v. 10. *portam* -- p. 242. v.
 27. quae ad Iesu Christi pedes -- v. *ult. Ecclesiastica*
seremonia -- p. 243. v. 10. Durandus -- v. 11. & alii.
 Equidem tres illi sancti viri -- v. 27. de Mortyer
 p. 246. v. 8. ad cruenti imitationem -- p. 247. v. 5. per-
 ferantur -- p. 248. v. 4. exuit immortalitatem -- v. 23.
 meae -- v. 26. parendum.

Ignoscant typographicis operibus Lectores & Auctores;
 quos oro ut elegantioribus characteribus in posterum
 exarata mittant scripta sua, sine lituris, & litteris
 ambiguis, ac vitiosis.

[The page contains extremely faint and illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the document. The text is arranged in several columns and is too light to transcribe accurately.]

